IOANNIS CASÆ LATINA MONIMENTA.

Quorum partim Versibus, partim soluta oratione scripta sunt.

CVM PRIVILEGIO.

87
C 24 j -82
11174
UNIVERSIDAD CENTRAL
BIBLIOTECA

FLORENTIAE,

In Officina Iuntarum Bernardi filiorum

Iterum edita Nonis Sept. 1567.

Digitized by Google

Digitized by Google

HANNIBAL ORICELLARIVS PETRO VICTORIO SAL.

NON videor mihi posse amplius ob preces multorum, qui vndiq; idem hoc etiam atque etiam petunt, vel potius flagitant, in consilio per manere: nec, quæ primum supprimenda censueram, IOANNIS *Casæ, auunculi mei, latina ingenij monimenta domi tenere: quibus omnibus omnis hominum generis postulatis, non parui apud me ponderis, accessit auctoritas tua: qui diligenter mihi suasisti, vt hoc sine vlla dubitatione facerem: nec paterer diutius tam suaues admirabilis naturæ fructus reconditos abditosq; iacere, priuaremq; cupidos ipsorum magna solidaque voluptate, quam se inde hausturos sperant, nec frustra ita, vt tu idem asseuerabas, ac sine causa sperant. Cum tu igitur auctor accesseris, vel (vt verius loquar) sponsor, qui quasi damni infecti promiseris: meque hoc tuo periculo facerem iusseris, vix possum amplius tot honestorum homi*

Digitized by Google

num voluntati refragari. Quare totam rem tibi trado, & amori tuo magno erga auctorem ipsum fideiq; committo: facies igitur quod ex dignitate illius, communique vtilitate esse iudicabis. Unum ego illud doleo, et moleste in primis fero, quod ea, quæ maiore animo, nec minori (vt arbitror) consilio, aut iam inchoauerat, aut tota mente complexus fuerat, absoluere, non potuit: ita enim fortasse sitis illa ingens, quæ animos fere omnium inuasit, legendi ipsius scripta, expleri potuisset; nisi potius ipsa eo pacto excitata fuisset: neque enim modus vllus est, finisque honestarum & ingenuo viro dignarum voluptatum, sed quanto plus aliquis earum capit, tanto magis desiderio ipsarum inflammatur, ac semper vlterius aliquid ardenter appetit. Unde autem id factum sit tu probe nosti: vel cuncti potius, qui cognitum hominem habuerunt, atque in ijsdem, quibus ipse, locis aliquando vixerunt. cui enim perspectæ non sunt multæ magnæque ipsius occupationes? cui itidem inaudita est imbecillitas corporis, dolorque acer articulorum, quo sæpe ille miserabilem in modum conficiebatur? vt de vitæ si non breuitate, saltem non longinquitate taceam, cum illa potissimum ætate mors eum oppresserit, qua mens hominis perfici incipit: & plenos integrosq; fructus edere potest. Sed huic quoque rei tu occurris: affirmasque huiuscemodi partus optimorum ingeniorum non ex numero moleque ipsorum, sed ex vi naturaq; spectari debere: & hanc semper consuetudinem fuisse eorum, qui recte & ordine

iudicarunt:

indicarunt: quorum institutum verum esse, multis & veterum & recentium laboribus perspici posse. cum videamus quaedam parua monimenta ingeniosorum hominum in honore & pretio esse: alia autem magna aliorum, qui non tam polite sua scripta limarunt: nec laborem illum emendandi tulerunt, contemni magnopere ab eruditis, & omni laude carere. mihil vero ipsum minus vnquam studuisse, quam populo placere: contentumque semper fuisse omnibus in rebus iudicio paucorum. postremum autem hoc quin uerum sit, ac prorsus isto modo se habeat, non possum inficiari. Restat igitur vnum, quod valde me pungit: vereor enim ne parum pie faciam, si aduerser voluntati mortui, & hominis eius mortui, cuius in primis voluntatem ratam esse & mandata omnia firma optare, & pro uiribus etiam eniti debeo: non multos enim dies ante, quam e vita discederet, cum mentio facta esset horum laborum, quid fieri de illis vellet, si quid ipsi accidisset, plane significauit: deleri enim funditus ipsos, in ignemque imponi statim imperauit. cum tamen socios multos habeam huius culpae, si culpa illa appellanda est, extiterintque omnibus temporibus alij, qui hac in re vltimae voluntati mortuorum non obtemperarint, sed potius communi bono consuluerint, studioque ac cupiditati honestorum virorum morem gesserint, facilius (vt opinor) crimen hoc sustinebo, & a manibus ipsius mortui veniam impetrabo. Nuper certe idem factum est ab haeredibus, summi ac singularis viri, Francisci Guicciardi-

ni: qui cum historiam illam suam, tantopere nunc omnibus probatam, imperfectam ac minime expolitam relinqueret, mandauerat diligenter vt occultaretur, vel potius interrogatus a scriba, dum testamentum componeret, quid de illa statueret, magno, & constanti animo respondit, comburatur. Illi tamen recte fecisse existimantur, quod ipsam ediderint: & non solum scelere liberantur, verum etiam eximia quadam laude digni putantur, & maximo beneficio cunctos mortales affecisse creduntur. Idem igitur mihi euenturum, si idem effecero prorsus confido. id est apud multos me gratiam initurum, & affinem quoq; meum mihi ignoturum. Præsertim cum id, quod ille omnino voluit, præstari a me nulla ratione potuerit: neque enim valeo plurimos cohibere, in quorum manus iam pridem non pauca scriptorum illorum peruenerunt, & ne ipsi ea diuulgent impedire. quod iam de nonnullis ipsorum vsu venit, ac non sine magno meo dolore factum est. Postquam igitur animo ipsius satisfieri vix potest: cum ipsa vndique emanent, ac formis etiam vbique excudantur, existimaui me rectius facturum, si omnibus ijs de causis ipse illa integriora correctioraque edidissem, atque ita assiduis uocibus multorum, acerrimisq; desiderijs obsecundassem. Quod tamen tui iudicij esse volo, & (vt initio dixi) a te totum proficisci, cum diligenter prius, an fieri debeat, cogitaris. Cur enim ego in hac re non sequar sententiam tuam, &, quod tibi probatum fuerit, id verum esse prorsus putem, quem

de

de his litteris recte existimare posse vna omnium voce compertum atque exploratum est. auunculus certe meus tibi primas deferebat, ac de tua eruditione diuinitus sentiebat. Sed, vt omittam nunc doctrinam, & praeclaram multarum honestarum artium cognitionem, illud in primis me in hac opinione confirmauit, quod video, quanto amore illum mortuum prosequare, quantaq; beneuolentia memoriam ipsius colas. Cur igitur hoc tuae potissimum curae non committam, quod vnum nomen ipsius plurimum illustrare potest, & ab omni iniuria temporis, obliuioneque vindicare? Nam, cum mos semper fuerit, vt tu optime scis, consuetudoq; etiam veterum illorum Graecorum, doctissimorum virorum, labores suos mittendi ad fortunatos homines & maximos reges, quod ita putarent se patrocinij multum gratiaeq; suis scriptis comparaturos: nec non laudis etiam aliquid illorum ipsorum nomini allaturos, cum aliter se cupidos eorum esse ostendere non possent, statui ego, quidquid honoris ac dignitatis hoc pacto ad quempiam peruenire potest, tibi potissimum deferre, & tuis proprijs laudibus ingenijque commendationibus aggregari. Quem animi mei sensum tibi non semel antea significaui: & si tu semper id modestiae causa vehementer recusasti: in eo uero ego non solum iudicium meum sequor: & id, quod magnopere multis modis conuenire intelligo, facio; verum etiam aliquo pacto voluntati illius, cuius honori laudique ambo toto animo studemus, pareo: quodque ipse praestare non potuit, &

ad

Digitized by Google

ad exitum perducere, gero: scio enim illum in animo habuisse magnum opus efficere, ac salubriter copioseq; de tribus plenioribus politioribusque linguis, tamquam alterum M. Varronem, vno volumine disputare, ac tuo nomini vigilias has suas, qui in idem studium toto pe ctore incubueris, & ad summam intelligentiam ipsarum perueneris, apte (vt aiebat) congruenterq; dicare: & si ille doctissimus uir suum in primis propriumque sermonem celebrauit: ipse vero non eum tantum in quo natus erat, sed Græcum etiam Latinumq;, cuius imago quædam ac vestigium noster est, frequentare & colere cogitabat, & veterem etiam ipsorum originem fontemq; aperire: atque omnem denique coniunctionem ipsorum ornatumq; explicare. Cum igitur magnus hic ipsius conatus impeditus fuerit: & in medio cursu tam præclara uoluntas fracta, qua ego ratione potui, volui desiderium ipsius implere. Quare hoc amantissimi tui hominis læto animo munus accipe: teq; id ab auctore ipso, architectoq; huius operis accipere existimato, qui tui semper studiosissimus fuit, ac, dum vixit, demum (nihil enim maius excogitare valeo ad ostendendam egregiam ipsius uoluntatem erga te) cumulate tibi in amore respondit.

Vale Roma Idib. Nouemb. MDLXIII.

PETRVS VICTORIVS HANNIBALI ORICELLARIO S.

QVOD mihi ſuauiſsime Hannibal onus impoſuiſti, quam uis ſua ſponte magnum fuerit, numquam tamen graue mihi duxi: libenter enim id tuli: & in ſingulis ipſius partibus tractandis voluptatem non paruam inueni. nam, quod in primis alicui moleſtum eſſe potuiſſet, dubiumque ipſum habere, an edi hec ſcripta oporteret, mihi negotium non exhibuit: nec vllam in partem ſuſpenſum me tenuit: iam pridem enim mecum ſtatueram rectum hoc eſſe; dolebamque potius tam ſero id fieri: ac de re, quæ ſcrupulum non magnum in ſe haberet, tantopere deliberari. Impulit autem me in hanc mentem, fecitque vt certi prorſus animi eſſem de omni hoc facto, iudicium, quod olim feceram de ingenio doctrinaque huius eximij viri, in quo me ſocios comitesque multos habere præclare intelligebam: qui & ipſi exiſtimabant nihil limatius, ac politius his monimentis inueniri poſſe: nihil auctoris ingenio acutius perfectiuſque. Quos certe fructus antea admirabilis naturę ipſius videram: videram autem multos: hanc profecto opinionem de illo in animo meo excitarant: Poſſem autem multa de ſummo ingenio huius hominis: infinitaque cura, quam in hoc genere ſcri-

ptorum poneret, vere prædicare, quæ me ab omni reprehensione culpaque temeritatis (vt opinor) vindicarent: atque id non tam vt me tibi, cui hęc omnia nota & perspecta sunt, quam vt alijs omnibus purgarem. Sed, cum res in eum locum iam venerit, vt cuncti mortales ex his præclaris monimentis specimen aliquod capere illarum rerum facile possint, vel potius perfecte de ipsis existimare, iudicia ipsorum non præoccupabo: nec crimen arrogantię subibo. de his solum alienis scriptis illud ex animo pronuntiabo, quod M. Cicero aliquando de suo quodam libro, quem valde probabat, ac perfectum vndique esse arbitrabatur, in epistola quadam scripsit. me non recusare, si forte aliter quam ego sentiam, de illis aliquando existimatum fuerit, quin quantum de his libris, tantundem de mei iudicij fama (si vlla ipsa est) detrahatur. Nam non parui etiam ponderis, vt hoc securo animo facerem, apud me fuit, quod videbam hos viros his scriptis sempiternæ memorię commendatos, quorum laudem ac gloriam libenter omnes probi & honesti homines audituri essent; ac si quid etiam maculæ ac vitij aspersum foret in eorum splendore decoreque illustrando, ipsum illos dignitate eorum captos, & iucunditate illa persusos, non animaduersuros. improbum vero fuisset, ac nefarij sceleris profecto simile, tam præclarum argumentum occultare, ac vitam horum honestissimorum virorum perpetuis tenebris dicare: quamuis enim ingenti ipsorum virtuti scriptores deesse potuisse non videantur, non tamen (nisi fallor) facile parem huic nostro, & iudicio, & facultate dicendi, pręconem illa inuenisset. Quod vero pertinet ad labores, quos magnos variosque sustinui, vt liber purgatus & ab omni macula vacuus exiret, omnem ego hanc molestiam indignitatemque deuoraui, vt amici hominis laudi honorique seruirem: nec vmquam odiosos mihi labores illos esse cognoui, non modo enim ipsos grata memoria sodalis condiuit, sed omnem

penitus inde tristitiam amaroremq; depulit. Leuauit quo que non nihil hunc meum laborem, quod eodem tempo re me gratum tibi facturum esse cognoui, quem etiã perspexi eidem rei toto animo studere, ac curare quanta maxima diligentia posses, vt hęc affinis tui monimenta integra prodirent. in quo ego officium hoc tuum vel pietatem potius, vehementer laudo: ac maius quidem te in illum beneficium contulisse iudico, cum memoriam ipsius ita viuam tenueris, quam si illum in vitam reuocasses: cum enim ille mortalis natus esset, necessario non multo post extinctus fuisset. hæc autem (vt spero) ęterna erunt, & nulla iniuria temporis vetustateque delebuntur.

Remitto igitur ad te librum excusum, & iam communem omnium, publicumque factum, qui prius tuus priuatusque erat, uel potius magis nunc, quam vmquam, tuum, cum ornet plurimum, atque omni dignitate augeat eum, qui tibi auunculus fuit, ac veris proprijsque ipsius laudibus celebret, non suspectis & aliunde, vt sæpe contingit, ascitis. quin autem redundet quoque in te aliquid huius gloriæ dubitandum non est: neq; etiam parui illud ęstimandum. Gaude igitur non parum eximio hoc tuo ac præstanti bono, contigisseque tibi in vita cum alijs multis animi & fortunæ donis, vt nascerere e sorore huius pręclari viri: &, si es tuo nomine nobilissimus, non mediocri tibi laudi ducito: pręstatoque te dignum, vt facis, tanta sanguinis egregięque virtutis coniunctione. quin certe te ille plurimum amarit, & summa cura studioque mores ingeniumque tuum expoliuerit, dubium non est. Sed hęc non sunt huius temporis: Illud magis addendum est, & ipso tota hæc epistola concludenda. Gratum admodum, acceptumque mihi munus tuum fuisse, præclarissimum honestissimumque munerum omnium, existimareque me beneficio hoc valde honorem meum creuisse, postquam, de quo tecum prius sedulo egeram, efficere noluisti, vt personam aliquam tan-

to dono digniorem inuenires: satis enim me, satisque testimonijs ipsius crebris in hoc volumine ornatum putabam; ac mihi aliquo modo æternitatem partam rebar. Nam consuetudinem illam antiquorum Grçcorum non improbo, quam tu in tuis litteris attigisti. vnde memoriæ proditum est quendam ex illis, sapientiæ studiosum, habitum fuisse eo tempore contumacem, qui nullum vnquam suum opus ad principem aliquem virum miserit, cum multa prçclare scripsisset, quasi eos contempserit, & illo honore indignos putarit. Romani vero scriptores illi veteres: & qui floruere ante, quam resp. in vnius potestatem caderet, hoc non faciebant, neque institutum illud seruabant, quia maiores nullos se, aut opulentiores habebant: quare ad amicos, familiaresque suos hoc tradu cebant, quos tu imitari voluisti, cum tamen contra hac çtate magna copia ipsorum sit. Sed postquam tu affirmas hoc etiam in mentem auctori ipsi uenisse, vt me huiuscemodi aliquo munere honestaret, non possum id, vt cetera ipsius omnia consilia factaque, non magnopere laudare: eoque nomine immortales tibi gratias agere.

Vale. Florentia IIII. Id. Iun. MDLXIIII.

Digitized by Google

PETRVS VICTORIVS LECTORI S.

NON putaui alienum humanissime lector de nonnullis te admonere, quæ tibi cognita esse oportet initio huius noui operis perlegendi: non tam nostri muneris ornãdi causa, & auctoris ipsius celebrandi, quam, ut laborem tuum leuem, & instruam te ita, ut uerius iudicare de omnibus his paruis ingenij magni monimentis possis. præsertim autem ijs ipsorum partibus, in quibus quippiam ignoratum aut existimationi ipsius labis aliquid adportare, aut sensum animi tui impedire posset, diligentius id faciam. Nam quædam sunt, quæ nulla mea opera egent: nec suspensum te ullo pacto tenere possunt, quia non minus ipse quam ego, statim ut legeris, percipies cuicuimodi illa sint, & quantum ipsis tribui debeat. Hæc autem sunt primum carmina, quæ primum etiam locum obtinuerunt. Illa uero uarijs temporibus condita fue-

re,

re. quamuis maiorem ipſorum partem ſcripſerit poſtremis uitæ ſuæ annis, cum ſe in Euganeos montes abdidiſſet: receſſumque illum coleret, in quo non paruo temporis ſpatio bene beateque uixit. nam & multo melius illic, quam alibi umquam, ualuit, & totum ſe litteris ſcriptionibusque inuoluit: unde ſi ſe auelli paſſus non eſſet, & uiuum adhuc eum ſuperſtitemque haberemus: & uolumen hoc plenius, copioſiusque manibus tereremus. Sed multo plus apud eum conſilia aliorum ualuerunt, quam uerum ipſius iudicium, quod fecerat de fortunæ uarietate, inconſtantiaque rerum humanarum: quæ non ſatis prudentia conſilia inuitum ipſum illinc retraxerunt, & quaſi de ſtatu mentis deiecerunt. Huius autem animi ipſius teſtis ego (ut opinor) non omnino leuis eſſe poſſum, qui cum eo illo ipſo tempore totum pæne diem locutus ſum in itinere: cum ille, pontificijs litteris euocatus, Flaminia uia Romam proficiſceretur: occurri autem ipſi Piſauri: uiſus enim mihi eſt non ualde ſecuri animi fuiſſe de euentu illius conſilij, doluitque ſibi inuito, ac recuſanti extortam fuiſſe bonam mentem, in qua manendum ſibi eſſe, quod reliquum erat uitæ, ſecum deliberauerat. Quod ſequitur in editione hac: pertinetque ad uitam noſtram informandam, & multis grauibusque moleſtijs liberandam, multo prius ab ipſo ſcriptum fuerat: cumque illud ſæpe Romæ lectum & ponderatum

ratum esset ab eruditis & ingeniosis uiris, quorum in ea urbe omni ætate magna copia fuit, semper eorum iudicijs maxime probatum fuit, & summis laudibus in cælum sublatum, & propter orationis elegantiam & propter sententiarum grauitatem, totiusque illius disputationis acumen & subtilitatem. Vita præterea Petri Bembi, in qua ille litteris mandanda multum laborauit, ut amici hominis, & qui in iisdem studijs, quibus ipse deditus erat, totus occupatus fuerat, atque in ipsis uitam cum summa laude consumpserat: (quamuis in ipsa nihil amicitiæ dederit, & omnia summa cum fide uereque exposuerit) perfecta ab eo expolitaque fuit. Contareni uero uita, numquam satis laudati hominis, quamuis omnes graues & honesti uiri in eius doctrina, probitate, castitate, prudentia, pietate erga deum celebranda inter se contendere uideantnr, non omnes numeros absolutionis assecuta est, neque extremam auctoris manum obtinuit: ut, quemadmodum ille uir integer, & undiq; perfectus absolutusq; fuerat, ita etiam libellus, qui uitam ipsius explicat, & cuncta hominis consilia factaq; memoriæ prodit, uulla parte mancus debilisque foret. Inuidisse igitur tantæ ipsius gloriæ aliquo modo fortuna uisa est, nec passa fuisse, ut quemadmodum in huius summi uiri uita nihil labis aut culpæ inesset, ita etiam omnis macula notaque ab his politissimis scriptis abesset. quanto magis autem

tem

tem illa fini extremoq; propinqua est. tanto magis rudis incboataq; est. quod ijs omnibus, qui legent, cognitum esse debere existimaui. ne si quid forte illic incuriæ uitijque aliquãdo offendatur, illud auctori aßignetur: ipsiusque inscitia aut negligentia commissum esse credatur: nemo enim est scriptor eruditus, laudisque alicuius & gloriæ cupidus, qui non diligenter sua scripta relegat, ac nouo quodam studio laboreque suo illa purgare ac nitidiora reddere conetur: cum bic noster in primis in ea re diligens accuratusque foret, & plurimum studij in suis omnibus laboribus emendandis adhiberet, quod morte præuentus, aut subitis magnisque occupationibus inde abreptus, præstare in eo, quod maxime ornare & omni uirtute expolire cupiebat, non potuit; cum argumentum ex sententia nactus esset, & quod omnem ornatum lumenque orationis sustineret. patet autem quanto animi ardore aggreßus boc sit, & quale quasi uestibulum aditumq; huius præclari operis struxerit. Restat nunc, in quo maior adhuc scrupulus, mea sententia, est: quodque magis me sollicitat bonoris causa huius præstantißimi uiri, labor quem posuit in uertendis in Latinum sermonem contionibus Thucydidis: cum enim semper arduum esse ac difficile existimauerim conuertere aliquid e Græcis scriptoribus (si quis recte & cum mediocri etiam laude munus boc obire uelit: nam, ut pleriq;

hoc faciunt, qui nullo ornatu adhibito, nullo se-lectu uerborum, nullo iudicio, quoquo modo sententias expreßisse contenti sunt. si hoc etiam ipsum præstare possent nihil est tam prochiue & paratum) in primis semper durum & laboriosum putaui attingere hunc scriptorem, & aliquam ipsius partem in alium quempiam sermonem comportare. contiones uero has propter obscuritatem sententiarum, orationisq; breuitatem ne dicam asperitatem & duritiem, maiorem adhuc molestiam in se continere non sine causa (ut arbitror) credidi. Et tamen hic noster tot tantisque difficultatibus deterritus non est, sperauitque se posse studio & diligentia sua ipsas superare: uel potius ingenij & industriæ suæ periculum facere uoluit: experirique, ut fuit semper auidus ueræ laudis ac gloriæ, an ex hoc quasi certamine honeste discedere posset, & tamquam palmam inde domum reportare: nihil enim sibi umquam facile pronumque proposuit, sed semper cum ijs, qui summum locum in qua libet laude tenent, contendendum putauit; & aliquos etiam ipsorum fortasse uicit & omni bonore spoliauit: hoc enim uerius esse puto: cum compertum habeam, maiorem partem horum laborum ab ipso exercitationis causa fuisse susceptam, cum maiora quædam meditaretur, ac doctrina ingenioque suo digniora. ipsas tamen quoque edendas putaui, magis utilitatis aliorum causa, quam illius ipsius de-

corandi, qui multum operæ ac diligentiæ in ipsis po
suit, quippe cum nihil, temptatum ab ipso, iudicem
negligendum: huiuscemod que, ut nullum fructum
ferre posit studiosis, habendum. nec tamen hoc
quoque (ut apparet) opus absoluit. nam conatum
hunc magnum ingenij ipsius summam laudem inuen-
turum fuisse, si exitum habuisset, dubitandum non
est: fecisse enim, ut prudentissimi grauissimiq; scri-
ptoris orationes subtilissimæ & magnorum consi-
liorum plenissimæ, eleganter & erud.te scriptæ,
ab ijs etiam legi possent, qui illius ipsius sermonis,
quo primum scriptæ fuere, rudes & expertes om-
nino sunt: ac ne nunc quidem, & si omnes illæ ex-
pressæ non sunt, dici potest id non aliquo modo præ
stitisse: uel prope saltem ad id ipsum accessisse: qui
enim primi ad rem aliquam arduam aggrediun-
tur, rationemque ill us laboris superandi ac uiam
monstrant, ij aliquo modo illius negotij, difficilisq;
operis confectores haberi & appellari possunt.
Siqui autem extiterunt, qui in aliqu bus locis ab
hoc nostro interprete dissentiant: atque alium
fuisse sensum auctoris, quam qui ab ipso expressus
est, contendant, ij meminisse debebunt, semper ha-
bitas esse has orationes obscurissimas, & ijs etiam
temporibus, quibus sermo Græcus uigebat, & hic
luculentus scriptor in manibus disertorum erat, ne
gotium ipsas facessere solitas ijs, qui ipsas accurate
legerent. quippe cum M. etiam Cicero ita de illis
existima-

existimauerit, & hoc suum iudicium monimentis literarum mandarit: cum enim Thucydidem ipsum magnopere laudasset, quamuis, contra sententiam quorundam, oratori nullo modo utilem, nec forensi generi dicendi accommodatum affirmasset, haec addidit. Ipsae illae contiones ita multas habent obscuras abditasque sententias, uix ut intelliguntur. Si igitur tanta caligo ipsas semper texit, ut uix luminibus penetrari ad multas partes ipsarũ eo quoque tempore potuerit quid mirum si nunc, in maiore multo harum rerum caecitate, diuersa ingenia, & ea quidem acuta & ualde exercitata, diuersos sensus inde eliciunt, & aliqua opinionum uarietate distrahuntur? Nam iudicium huius nostri aucto ris nullo modo arbitror contemnendum, cum sit notum omnibus & exploratum quanta fuerit acies ingenij illius, & quantam curam diligentiamque ille adhibere sit solitus in ijs omnibus, quae litteris prodebat, & in manus eruditorum peruentura uidebat: praeter quam quod cum ille natura consuetudineque factus esset ad res magnas publicasque & cogitandas & administrandas, multo melius ad occultos hos reconditosque sensus peruenire poterat, quam qui numquam in re publica gubernanda uersatus esset: nec ullo tempore cogitationem aliquam talis hominis propriam suscepisset. consideret demum secum, si forte ipse antea hoc opus aggressus esset, quam saepe multumque secum dubita-

turus fuisset, & non in paucis fortasse locis hæsu= rus, ut humanius clementiusque postea de scriptis aliorum iudicet. nam hoc in primis genus exercitationis expositum esse uocibus maleuolorum, & fa= cile ab obtrectatoribus reprehendi accusarique posse, omnes nouerunt: nulli enim adhuc in hoc ne= gotio ita felices fuerunt, ut non incurrerint in ma= ledicta inuidorum: inuenerintque aliquos, qui ex eorum erroribus laudem sibi comparare studue= rint. Sed hoc relicto, in quo ille aut uacuus est ab hoc omni periculo maloque, aut si qua illic offensio est, nostra est, quia ea, quæ ipse animi causa exer= citationisque studio scripserat, edere, & in ma= nus doctorum hominum tradere uoluimus: cum sciamus ipsum plures epistolas summa, elegantia et eruditione refertas uarijs temporibus scripsisse, paucas tãtum, quas ederemus, inuenire potuimus: cum bona pars illarum aut amissa sit, aut una cum alijs quibusdam ipsius diuersi generis scriptis cu= stodiatur, quæ in his locis collocata sunt, ut his tẽ= poribus commode tractari, inuestigarique non po tuerint. Nam doctam illam & grauem episto= lam: si tamen epistola ipsa appellanda est, quæ an te historiam Petri Bembi sine nomine iam excusa fuerat, putaui auctori restituendam: quod enim ipsum tunc mouit, postquam ut scriberet eam coa= ctus est, ne cuius esset eo tempore intelligeretur (noluit enim existimari nimis honoris cupidus, si

ſuum nomen in fronte alieni operis, & illius quide m ualde illuſtris & clari, adfixiſſet: nec ſuæ digni tatis id eſſe ullo pacto arbitrabatur) cum incom= modi nihil nunc gignere poßit, non putaui attenden dum: contra enim hoc tempore nulli alij rei ſtudea tur, niſi ut quantum fuerit ingenium hominis ab o= mnibus intelligatur: atque ita ope horum monimen torum uiuum ipſum celebreq; contra tenebras mor tis uetuſtatemque teneatur. quare non putaui partum illum eſſe negligendum, qui & ipſe meo iudi cio ad nomen ipſius celebrandum ualde aptus eſt. quod autem narraui, uerum eſſe nouit cuncta illa nobilis & beata ciuitas. Si ipſæ igitur, quæ adhuc latent & abditæ ſunt: & hæc, quæ reddita ipſi eſt, colligi potuiſſent, non parum (ut arbitror) uolumen hoc auxiſſent, & utilitatem etiam nõ par uam ijs, qui legerent, attuliſſent. Idem etiam ac= cidit de alijs non nullis, quæ præclare incohoaue= rat, ut alia de cauſa, quia ſcilicet plane perfecta non ſunt, ipſa coniungi cum his non potuerint, & ſpecimen quoq; & ipſa dare cum reliquis magni in genij, ſingularisq; doctrinæ huius ſummi uiri. Sed multo maior iactura fuit, quod ipſe mature extin ctus eſt, qui non ſolum hæc, quæ inſtituerat, abſolue re & expolire potuiſſet, uerum etiam alia maio= ra multo & grandiora conficere. quod ipſe, ut iam dictum a me eſt, & multis quoque notum, tota men te cogitabat, & magna cupiditate huius eximij o=

peris

Digitized by Google

peris efficiendi ardebat: is enim profecto fuit, & tali ingenio praeditus is uir, ut, si diutius uixisset, gloriam omnium, qui inferiore hac aetate uixerunt, omni genere suorum scriptorum, non solum adaequaturus, uerum etiam superaturus esset. Vale.

Digitized by Google

Pateat vniuersis & singulis qualiter R. Do. Alexander Strozza Prępositus Flor. Inquisitor hæreticę prauitatis, visis latinis monimentis Ioannis Casæ, partim versibus, partim soluta oratione scriptis, ea tãquã in nullo discrepantia a sancta & cath. doctrina sacrosanctæ Rom. ecclesiæ imprimendi facultatem concessit. Die 7. mẽsis Iunij. 1564.

Alexander Strozza.

Digitized by Google

peris efficiendi ardebat: is enim profecto fuit, & tali ingenio præditus is uir, ut, si diutius uixisset, gloriam omnium, qui inferiore hac ætate uixerunt, omni genere suorum scriptorum, non solum adæquaturus, uerum etiam superaturus esset. Vale.

Digitized by Google

Pateat vniuersis & singulis qualiter R. Do. Alexander Strozza Prępositus Flor. Inquisitor hæreticę prauitatis, visis latinis monimentis Ioannis Casæ, partim versibus, partim soluta oratione scriptis, ea tãquã in nullo discrepantia a sancta & cath. doctrina sacrosanctæ Rom. ecclesiæ imprimendi facultatem concessit. Die 7. mẽsis Iunij. 1564.

Alexander Strozza.

Digitized by Google

In hoc volumine continētur.

IOANNIS CASAE CARMINA.

FLAMINII *manes, instar mihi numinis vmbra*
Flaminij, hæc campis cernis ab Elysijs?
An tibi, quæ nostri fuerat tam seruida cura
Cocytus nigris eluit amnis aquis?
Tu solitus Priuliq; ausus compescere inanes,
Et molli versus frangere voce truces.
At nunc ille malo Galateum carmine vexat,
Et sanctum nobis pellit ab vrbe virum.
Tu ne ausus Priuli Galateum pellere ab vrbe,
Asperaq; in dulcem dicere verba senem?
Tu ne auctor Romæ montani vt munera vici,
Fumosi vt curam præferat ille laris?
Aureus ille senex, vitæ cui licia Parcæ
Intacta ducunt candidiora niue?
Qui nec Principibus, vrbi nec scilicet ægræ
Formidet medicas adplicuisse manus?

B *Quemq;*

Quemq; adeo nemorum custos, pecorisq; magister
Mandarit sacro summus adesse gregi,
Hinc eat, & fuscas ignoti ad flumina Melphæ
Pascere cum vili coniuge pergat oues?
Quid si animis iuuenumq; senumq; est illius æque
Dulcior Hybleis alba senecta fauis?
Quid si illum retinent quicumque Amaryllida curant,
Huius ad exemplum peccet vt illa minus?
Uxorem hunc tamen ad vetulamq; humilemq; releges,
Frigida vt in viduo ne cubet illa toro?
Quæ puras pridem didicit perducere noctes,
Et monitis casta est & proba facta viri.
Sed tu Flaminij potius iam nobilis vmbra,
Et multum insigni conspicienda lyra:
Ni te cæca huius cepere obliuia lucis,
Cum tibi mors auidas intulit atra manus:
Huc ades, & Priulum compescas; nam male nobis
Iandudum insulso versus in ore sonat.

VT capta rediens Helene cum coniuge Troia,
Lento homine atque animi lenis, nimiumq; remissi,
Incidit in cædem ipsam & funus forte sororis,
Quam præceps miseri virtus iugularat Orestis,
Succisam de more comam missura sepulto
Germanæ cineri, fertur dempsisse capillo
Vix tandem e summo paulum, ne forte placeret
Tonsa minus metuens Spartanis improba mœchis:
Haud aliter Galateæ malis erroribus actus

Nuper ego, & Phrygios nautas, Paridemq; secutus
Aufugi longe: atque idem, rediit tamen ut mens
Ad sese peregre nimium remorata, proterua
Ornamenta fugæ sensim lenteq; repono:
Parui etenim refert Veneris ne cupidine, vt illa,
Incensus, pulchra vel saucius ambitione,
Tramite declinem recto, violemq; pudorem.
Debueram dudum crinem secuisse decorum:
Hoc est argentum, comites, & stragula, cœnas,
Lususq; & musas missas fecisse loquaces,
Intrepidus nuper curatæ mentis & acer
Corrector: sed enim prauus populi pudor obstat;
Hunc propter pauidi phaleris amicimur ineptis:
Nec sicci madidam audemus, veriti bene potum
Conuiuam vulgus, collo dempsisse coronam.
Dedecus ambitio pulchrum est, vitiumq; fauentis
Laudatum populi studio: I bone quo tua uirtus
Te uocat, i pede fausto, & nomen laudibus auge,
Aequales aiunt, comitesq; piiq; propinqui:
Quod si natura, aut ratio, virtutis habendos
Germanas propriasq; notas euincat honores,
Publice ut æs signant, extemplo ut noscere, nummus
Quanti quisque siet, possint: per turbida Ponti
Curramus rapidi maria, & gelidas properemus
Ipsa hieme in media tantum ad decus ire per alpes,
Obliti podagræ, neruos urentis & artus.
Nunc prauos inter tituli discrimen inanes,
Atq; bonos nullum signant: sæpe & toga pectus

Candidius multo, & maius pulla arctaq; texit,
Quam laxi, Tyrioq; infecti murice amictus:
Nam si legitimum nobis virtutis inurant
Fasces & tituli signum; mercetur honores
Ipsa vel vita; informis ne prodeat: inq;
Excusus, Priulusq; bonus, simplexq; Faërnus,
Prudens & vera virtutis cultor vterq;:
Uitrea quos numquam titillat gloria, febris
Purgatos huius. Nos quamuis cesserit horror
Atque æstus, sani nondum tamen vsque valemus;
Sicq; animus positam reminiscitur ambitionem,
Uulnus ut obductum prurit tamen, hæret asello
Ut nudo clitellis nonnumquam vlcus in armo.

Uos agite aureolum tondete a vertice crinem
Lasciuo huic capiti, atque domi cohibete, seueri,
Non Menelaus uti, erronem me: tu, Priulusq;,
Utroque & melior Polus (quod dicere uestra
Pace mihi liceat) nitidaq; extrudite Roma
Restantem: vt duri mulam quandoque cerebri,
Luctantem in triuio, atque equiti parere negantem,
Sibilo agunt primum & magnis clamoribus; inde
Prosiliunt longis armati fustibus: illa
Nixa diu, tandem plagis deterrita currit.

SI te cura vigil sophiæ delectat: & acre
Ingenium uires si sufficit, vtere porro
Munere tam claro diuum: sic rectius atque
Commodius multo, longeq; decentius æui.

Quod

Quod tibi cumque neant parcæ victurus amicæ.
Nec de te plebis quæ sit sententia, magni
Securus pendas: ignarum pleraq; vulgus
Prauo metitur modulo: tu neglige, & isto,
Qui nunc te exercet, fugias decedere campo:
An populi arbitrio quisquam, plebisq;, bonorum
Posthabeat sanus plausum, quem iure feres tu:
Quandoquidem cunctos quicumque feruntur eisdem
In spatijs, iam recto nimirum ac sapiente
Iudice præcurris Bembo: cum hic interea nos
Desidiæ arguimur populo; ne forte probari
Credideris genus hoc vitæ simplex: etenim ad res
Versiculis, mißisq; iubent accedere nugis:
Ex vmbra & tenebris in solem exire, diemq;
Et gnaui me segnem culpant: Altera blando
Pars animum integrum queritur me dedere amori
Per luxum, & patrui verbis obiurgat acerbi:
Qui simul ac stomachum, quamquam permulta ferenti
Ut placem, mouunt: regero grauiora receptis:
Ut proprium seruas auri sceleratus aceruum
Undiq; congestum: neglectis, iura fidemq;
Exponis tota venalem, legibus, vrbe:
Cum miserum atque inopem deiectum rure paterno
Deseris, atque adeo prudens, nummisq; redemptus
Prodis: & emunctum producta lite clientem
Usque adigis, dum ædes etiam proscribat auitas:
Turpiter aut vltro seruis, plerumque furentis
Mancipium domini: Manibus ten' ferre catinum

Canarii

Cœnanti ingenuis? aliam ten' sumere mentem
Deterioris heri ad nutum atq; aliam? haud animo par
Est generi, quicumq; suos apud ortus honeste
Imperio abiectus paret, trepidusq; ministrat.
Quid quod amicitiæ, caro dum cuncta lucello
Metiris, cultus tu nullos, nullaq; nosti
Officia: anormiq; decor concinnus inepto
Quid distet nescis? pecudis næ nos cute tectam
Naturam inspicimus. quid, publica cum geritur res
Per te, si furtis quo sit locus atq; rapinæ,
Bellorum causas iussus præcidere, nutris;
Desidiæ, aut tu me censor culpaueris oti?
Flagras ambitione, ardesq; cupidine sæua
Purpurei, haud uitam hanc mores ue decentis, amictus.
Vror amoris ego haud me dignis ignibus; esto
Quando ita me insimulas; quid tum? peccamus uterq; :
Nil est cur tu me prior incuses, grauiora
Offendens multo, & nimium distantia recto:
Nam qui vel paruo conductus peierat, & qui
Tamquam turbata victum sibi quæritat unda
Piscator, pacem bellis vbi miscuit, idem,
Iudicium atq; crucem si demas, ire latrones
Inter iam velit & iugulare homines. sua quisq;
Defendunt lenes vitia & minuunt; aliena
Carpere pleriq; austeri, nimiumq; seueri.
Adde quod incurata gerens, serpentiaq; intus
Vlcera corrupto tandem pulmone peribis;
Purgandum illius cum te committere morbi

Non medico studeas; annus non vnus & alter
Imminuat quicquam: pulchris macrescere captum
Diuitiis frustra tantum doleamus amici:
Me mea post paulo febrisq; reliquerit vltro
Frigidior veniens morbum cum leniet ætas,
Intereaq; veternus non animum grauis vrget,
Me tamen insequitur populus: quid si nihil omni
Est actum in uita nobis, quod lædere quemquam
Possit? non ego rem, mihi sollers quam pater auxit,
In Venerem effundam, neq; lite petitus amator
Iniusta, omittam fundumq; laremq; tueri:
Nec fuerim, mimam quo sit mihi laxius vnde
Munerer, vsquam inopi nimium contractus amico:
Deniq; non mos, non ætas alienior: adde
Ille etiam, laqueo statuit qui nectere collum,
Aurata ne trabe, an de putri pendeat vlmo
Si quicquam referre putas; quam ego honestius ac tu
Intereo; seu me Musis & Apolline claro,
Seu quis me pulchro captum culparit amore:
Me tamen insequeris, colloq; ac faucibus anguis
Inflatis viro vitam deducere inertem
Indignum clamat fucos, segnem malus vrget.
At tecum siquis sic egerit: Itur ad vrbem
Europa ex omni, credo, vt vestigia summo
Inspicant veteris veneranda in colle Quirini:
Siue in Auentino Romæ. ac non perditus exul
Expes vt quisq; est, huc se se contulit, vt si
Bargulum ad Illyricum dicas, latrociniumq;

Con-

Concessum; nimium merito dicatur acerbus.
Oderit & rabidum populusq; patresq; venenum.
Non ego: nec vulgi si irritor vocibus hoc nunc
Immeritum quemquam latrarim: possum ego multos
Eximere e numero, turpis contagia morbi
Quos nulla attigerint, sanos, recteq; valentes:
Sincerum vt Molsæ pectus, lauere salubres
Pierij quem fontis aquæ: puroq; Camœnæ
Curatum cantu seruant. studioq; referti
Spectatus dudum tanto plausuq; theatri
Vbaldinus, inops agriq; larisq; paterni,
Virtutis locuplex. populo spectante Quirini
Hunc non donatum scæna decedere turpe est.

In mulieres nuptas Hippolyti. ex Euripide.

Concinnum in auras luminis hominum malum
Cur protulisse dixerim te feminas
Iuppiter? etenim erat si ferendum hominum genus,
Haudquaquam oriri debuit de femina:
Sed emere liberorum oportuit sibi
Semina genus mortalium, ferens tua
In templa tantum aut æris, aut auri grauis,
Ferriue, quanti vnus foret quisq; pretij,
Domosq; habere feminis sine liberas.
Nam nunc in ædes vehere cum malum parant,
Extemplo opes pro eo rependunt patrias.

Atque

Atque hoc liquet malum esse magnum feminam,
Namq; ad alienos pellit hanc ex aedibus
A se pater prognatam & eductam, suis,
Additq; dotem, vt liberet sese malo:
At ille contra, stirpem in aedes noxium
Qui ad se recepit, laetus est cum pessimam
Pulcherrime ornat statuam, & auro & purpura
Certat, beatas sumptibus miser domos
Exhauriens: atque haeret: etenim splendidis
Affinibus gauisus vxorem asperam
Perfert: proba at si ea, sed propinqui futiles
Euenerint, bono miseriam comprimit.
Verumtamen commodius euenit, quibus
Nullius vxor sedet in aedibus preti,
Ac fatua: nam sapientem ego odi feminam:
Meae nec intra venerit limen domus,
Quae, quam mulierem sapere par est, plus sapit:
Facilius etenim perspicaces edocet
Astutias, dolosq; Cypris improba:
At fatua mulier ob stoliditatem sapit.
Penetrare nempe ad feminas oportuit
Nulli licere familiarium, simul
Sed beluarum includere rabiem domi
Loqui insciam, sermonem vt inferre alteri
Ipsae nequirent, nec alij illas adloqui:
Nunc facinora, intus quae malae mala cogitant
Dominae, foras haec familiares efferunt.

Cum ab Vrbe profectus, Venetias iret.

HUmida Tyrrheni fugientem flamina venti
Cælumq; pestilens Lati,
Me Venetum excipient mitißima littora, & auræ
Salubriores, putribus
Iam membris senio, & podagra turgentibus acri;
Quæ flare suerunt nec mala
Imbutæ tußi, neq; in ipsis fluctibus vdæ
Faerne, mireris licet:
Prorsus, qui Romam liquit, rerum ille carebit
Pulcherrimo spectaculo;
Nec cœtum æque illustrem hominum, nec Palladis æque
Instructa pectora artibus,
Terrarum vt cunctas lustret circumuagus oras,
Offendet vsquam gentium;
Fragmina nec muri aspiciet maiora vetusti
Non diminutis vrbibus;
In primis Bromij latices & frigida siccis
Requiret idem faucibus
Pocula lympharum sub terras condita opacas,
Aut fossa Lucanam in niuem:
Ipse ego, feruenti delapsam ex imbrice lympham
Nuper, nec altos in scrobes,
Et vappam, salices inter quæ nata palustres
Cæni saporem patrij
Potanti offundet, medijs feruoribus, ardens

Arente

Arente fauce traxero:
Aſt idem hoſpitibus placidos & dulcia pacis
Impertientes commoda
Mortales cernam, & locupletem ciuibus vrbem
Diſpar probantibus nihil:
Cernam loricam violentam, enſemq; ſuperbum
Inermibus ſuffragijs
Conſtrictum, & diræ execratum cædis amorem
Longe exulantem gentium:
Illìc cum cano prudentia ſera capillo
Paret viciſſim, & imperat:
Illo ſe nuſquam propendens contulit æquum
Bonæ comes concordiæ,
Fraudibus Heſperia vt pulſum eſt, timuitq; rapacis
Uncas licentiæ manus.

De Vbaldino Bandinellio.

TAM caro capiti iam nimium diu
Munus Melpomene lugubre, Næniam
Debemus: querulam prome puer lyram.
Siccis non ego te genis,
Mœrore aut vacuus pectora lurido
Laudabo: neq; deſiderium moræ
Noſtrum diminuunt, aut hominum atterens
Furtim triſtitiam dies.
Te morum ſtudium, te ſapientiæ
Cura, & nobilium fecerat artium

Digitized by Google

Ubaldine quies gnaua, operosaq;
Musarum otia diuitem,
Non auri, pauidis addere mentibus
Mordacem validi sollicitudinem,
Non ostri, experiens quod reparat Ligur
Nobis merce superflua:
Irritet, fugiens pauperiem, æquora
Iracunda leui nauita palmula;
Aestatem Libyæ perferat igneam
Idem, idem Aemonias niues,
Uestigans lapides, femina quos petit
Uel flauo capiti, vel tereti decus
Collo. Mentibus Atlantiades Deus
Calcar subdere inertibus
Ludens dum cuperet, fertur inutile
Prompsisse aurum, acuens illo hebetes, vti
Exercet puerum non vegetum nuce
Mater sedula futili:
At fortes (quoniam robore stat suo
Uirtus, Peliaca vt quercus, & æquoris
Saxum Carpathij) nec famulæ decet
Auscultare pecuniæ,
Nec firmos fragili fidere: defluit
Fortuna, vt subitis auctior imbribus
Extemplo aret aquæ riuus inops suæ,
Nimbos si pepulit Deus.
Tu dulcem es Latij copiam adeptus, &
Graium diuitias, & dominam vrbium

Artem:

Digitized by Google

Artem: quo mihi nunc & patriæ occidis
Multo flebilior tuæ:
Arni mœret enim fluminis accola,
Florens ingenijs accola fluminis
Arni, tot te animi compositis diu
Thesauris, tacitum mori:
Ut nauim pelago præcipitans notus
Uertit; quæ remorans, largiter alueum
Impleràt spatiosum: illa Arabum ferens
Gazas, illa ebur Indicum,
Et gratum redolens thus superis ferens,
Et pexa e folijs vellera sericis,
Aetnææ Cereris plenaq; frugibus,
Portus strenua patrios
Ditaret, populos & procul oppidis
Effusos studio ad se raperet lucri:
Nunc sæui arbitrio voluitur Adriæ
Cæcis obruta fluctibus.
At tu, progenies aurea fulmine
Gaudentis Iouis, o desere ne meum
Carmen, Musa: diu sed vigeat sacri
Custos pagina nominis,
Hic me Castalij tramitis arduos
Flexus, Aeoliæ hic me docuit Lyræ
Ictus; O nebulam obliuio & arceat
Furuam a nomine splendido
Noctem: ne volucris filia temporis
Ne rubiginis atræ admoueas meis

Dentem

Dentem carminibus, neu nigra nubibus
Condas Italiæ decus.

Ad Hannibalem Oricellarium nepotem, diligentissime cauendum esse ab adulatoribus.

MEntem blandiciæ perdere credulam
Norunt non secus, ac mortiferas mala
Multo melle nouercæ
Olim cum medicant dapes.
Uiro imbuta malo dulcia murmura
Mendacis fuge linguæ; & teneras neque
Falsis laudibus aures
Admoris, cupidus puer
Uerarum, bona ni decipit indoles;
Et tete excutias, tinniet improba
Nugas cum modulans vox;
Quas atro rapidi ferent
Cum fumo boreæ & puluere sordido:
Ni quicumque libens dicier audies
Uerbis, te labor illum
Rebus finxerit arduus.
Sensus vt iuueni pellicit intimos
Uirgo candida, cum turgidulas tegens
Nulla veste papillas
Molli illum recipit sinu,
Sic laudes animum, vera vbi concinunt,

Per

Permulcere ſolent: nec mulier tamen
Ut cantu ſine dulcis
Spernit pſallere tibiæ,
Sic virtus, populus ſi taceat, ſedens
Ceſſabit: nihilo nec minus obſita
Noctis ferueat vmbra,
Et deſerta ſilentio,
Quam cum per medias inclyta ducitur
Urbes, & celebris voce fauentium
Direpta hoſtibus arma
Affigit foribus deum.
Cum laudis faciem ſumpſerit impudens
Fraus, affinxerit & cum tibi non tua
Blanda nomina voce,
Et dulcem illecebram ſtruet;
Ne te præcipitem trudat amor tui,
Ne nugis capiare, vt volucris ſolet
Dulci paruula cantu
Tecti vepribus aucupis.

Ad Fortunam.

EXpers conſilij, quæ pede lubrico
Incedis, zephyris mobilior Dea
Et fluctu Ionij incertior æquoris;
Te, cum læta ſinum pandis; & vberes
Fundis diuitias, ac miſeris ades
Improuiſa, boni progeniem Iouis

Dicunt.

Dicunt. Tu ratio, tu sapientia,
Seruatrix eadem crederis vrbium,
Virtutisq; sedens in solio nites;
Sed mox torua domos regum vbi concutis,
Et congesta diu munera, turribus
Deiectis, subito turbine dissipas,
Vanæ te comitem Stultitiæ ferunt
Deliram; Immeritum tu, titulo bonis
Dempto, nobilitas; frena superbiæ
Atris tu manibus detrahis ebriæ
Successu, & ruere hanc sic temere ad suum
Rides arbitrium, mox humilem truces
Vultus deposituram: O vtinam meæ
Oblita ostiolum prætereas domus,
Seu tu sanguineis oppida territans
Bellis, ingrederis per Latium fera,
Seu pacemq; gerens, & populos beans
Pennis inuolitas versicoloribus:
Nam sic instabilem visere te meos,
Vel lætam atq; hilarem, pertimeam lares.

De Francisco Tornuno Cardinali.

QVO tollor pauidus? quo feror insolens?
O quæ Castalijs fontibus aureos
Crines, osq; lauis virgineum, genus
Magni Melpomene Iouis,
Cruri purpureos indue candido

Soccos

Soccos: nam iuga transmittimus alpium
Soli: vnus enim est mi comes argui
Mendaci metuens pudor:
Vatem diua tuum tu moneas via:
Si pure colui vestra puer sacra
Feruens mente noua, si senior tua
Nunc vestigia persequor
Quercus vmbriferas inter & ilices
Quaerens aërias. Non ego diuitum
Vanis edidici perstrepere auribus
Empto carmine: non ego
Corruptus pretio nunc meditor parum
Casta ducere te ad vestibulum domus.
At tu prome puer; prome age barbiton
Cessantem nimium diu.
Spartanus veluti, per nemus asperum
Dumis insidiantem vt pecori lupum
Egit, cum fremitu & laude fauentium
Pagorum redit ad gregem,
Villorumq; globos sanguine sordidos
Fert rictu generoso, e iugulis feri
Vulsos hostis, aquas sic repetit sui
Tornunus Rhodani, bene
Defensa Hesperia clarus, & impigri
Compresso celeber militis impetu,
Bellonae ancipitis numina militis
Horrere immemoris diu:
Alternae sedenim ille admonuit ferum

Fortunæ, celeri vertere turbine
Gaudentis vacuum corpus, vti choros
Lasciuæ iuuenes vbi
Ducunt, & , Zephyris huc agitantibus
Atq; illuc, Phrygio Sidonias acu
Illusas chlamydes, instabili citæ
Lustrant atria poplite.
Directa ingrediens passibus æquitas
Ad normam paribus, nec modulo sibi
Maiore, atq; alijs commoda diuidens,
Quorum non dubia est comes,
Illos ære micans non peditum cohors,
Non sæuis equitum turma frementium
Horrens cuspidibus terreat, aut mari
Vecta cæruleo rates:
Nam recto fauet, & iustitiam bono
Plerumq; æquus alit Iuppiter exitu,
Obscuram & tonitru, & fulmine territans
Fraudem, atq; implicitos dolos
Nudans. At vigilem fallit amabilis
Acrem simplicitas, & super æneas
Accersita fores, & super ardua
Pernix mœnia transilit.
Hanc puro retinens in gremio fouet,
Sincere Italiam & diligit hospitam
Tornunus, patriam ciuis vti suam,
Natorum, & memor aureæ
Ciuis coniugis: hunc purpureus pudor,

Elutisq;

Digitized by Google

Eluitisq; fides candida sordibus,
Et presso digitis ore silentium
Arcanum insequitur, neq;
Infandumq; nefas ense domans Themis
Districto comitem se negat inclyto
Impolluta seni, mundaue veritas
Albo lucida pallio.
Ergo permadidos felle animos nigro
Regum diluere est ausus, & aspera
Permulcere manu pectora turbida
Plena iræ, intrepidam struens
Pacem, quæ manibus sanguineis diu
Attrectata, magis post niteat, velut
Fulgentes lapides, æraue lucida
Cum tergere volunt, luto
Conspurcant: id agens egregius senex
Celtarum procerum sanguis, & oppida
Firmans obtinuit Marte labantia
Quassante, & miseris suas
Urbes restituit ciuibus, impigram
Pacem, tela cruenta inter & asperos
Procudens sonitus ferri: etenim gelu
Torpens quam peperit timor
Pacem, seruiet illa, horrisoni simul
Bellonæ strepitus ingruerint feræ,
Imbellis. sedenim desine feruidos
Dulcis Melpomene modos:
Nam nec cuncta pudor fert, neque veritas

Digitized by Google

Cum lucro alma decorum explicuit caput
Semper enim melius tecta silentio
Virtus inuidiam latet.

SUnt qui versiculo minutiore,
Verum pernitido atq; perfluenti,
Tamquam palladij liquore oliui
Complures properent linire chartas:
Atque, araneoli angulos domorum
Vt tela tenui solent replere
Quantumuis facile, ore fila paruo
Nentes longa, ita compleant libellos
Totos versiculo minutiore:
Hi vatum in numero an ne sint habendi
Vulgus viderit, atque siqua vulgo
Pars vatum est similis, quibus Thalia
Flacci sordeat, optimi poetæ;
Quod is versiculo minutiore
Atque perfacili atque perfluenti
Totas spreuerit occupare chartas.

De Margarita regis Gallorum sorore.

HEV mos, vt atris sæpe coloribus
Contaminatus purum animum inquinas
Vix eluendis sordibus per
Tædia solliciti laboris:
Me vitreis & fontibus & coma

Silua

Siluæ virentis lætum, & amabile
Ruris silentium sequentem
Aoniæ puerum camœnæ
Mersere sacri gurgite fluminis,
Intacta vt essem candidior niue:
Immunda sed mox polluit me
Roma luto nimium tenaci,
Quod longa nec dum discutiat dies;
Sacri nec amnes hactenus abluant;
Quin horret & me, & ora cæno
Fœda nigro refugit Thalia.
Vulgus venenis vertere Colchicis
Plerasque mentes aptius, eripit
Sensus priores, atque mutat
Alba nigris, maculisque gaudet:
Impurus atra quem populus manu
Tractarit, ille & decolor & niger
Erit diu, obductamque fæcem
Vix iterans remouebit annus,
Notam relinquens: at mihi candidæ
Mandanda virgo est regia paginæ
Farnesio iubente, bacca
Purius illa nitens Eoa,
Intaminato digna cani, deæ,
Est ore, lucis Castalijs deæ
Quæ vulgus arcetis profanum,
Et nitido prohibetis amne;
O tetra tandem consilia hæc bonæ

Obliuioni

Digitized by Google

Obliuioni tradite turbidæ;
Labemque nobis rore sacro
Abluite, illuuiemque vulgi.

Deflet mortem Horatij Farnesij.

TE flebimus flos Hesperiæ puer
Madente multis carmine lacrimis;
Et, debitam laudi Thaliam,
Nænia lugubris occupabit:
Ille, ense pectus qui tibi candidum
Traiecit, ijsdem vulneribus Lati
Cecidit & spes, & virescens
Italiæ decus ense carpsit
Horati eodem. Non ego sauciam
Ictu parentem mortifero tuam
In lacrimas culpem ruentem,
Nec viduæ gemitus puellæ
Compescere ausim carmine: lugeat
Immo illa dulces funere nuptias
Miscens amaro, nec sat vmquam
Te misera illacrimata flerit:
Iam nec capillo parcere, nec genis
Aequum puella est regia, lacrimis
Efflagita Martem cruentum
Uberibus, pueri cadentis
Dulces ocellos, & tua gaudia,
Quæ conciderunt exorientia:
Ut stella, quæ vix dum coorta

Hesperium

Hesperium occultur sub aequor.
Non ille auorum, nec soceri immemor:
Dulcique flagrans igne tui, neci
Ultro obuios gressus superbos
Intulit, intrepidumq; pectus
Obiecit hosti, qua violentius
Bellona nigris fœda cruoribus
Est visa Martis sæuientis
Sanguineas glomerare turmas.
Nunc lætus vmbras vulnera nobiles
Ostentat inter pulchra, nemus tenens
Beatum, vbi Hectorque & Latini
Sunt veteres, Rutulique Reges:
At Thespijs o grata sororibus
Obliuiosi pellere temporis
Idonea vmbra, atræque mortis,
Gloria, vulneribus mederi;
O trade Musis & Polyhymniæ
Custodiendum nomen Horatij
Clarum, & domum Farnesiorum
Hanc Latij, Italiæque lumen.

In Petrum Victorium.

NObis Calliope magnum alienum æs superest vetus:
Nam pride ratio scripta mihi est pectore in intimo:
Tu quæso patere a te soluam quidquid id est dea.
Non Victorius est exiguis versibus, aut lyræ
Aptandus

Aptandus tenui: vester amat Phœbus eum, neq;
Ulli plura bonum munifica crediderim manu
Largitum: vber enim sicut ager, ruraq; pampino
Mitis florida Iacchi, & Bromio & frugibus oppida
Circum plena hilarant, muneribus diues Apollinis
Etruscos populos ingenij fruge bona bonus
Ille enutrit alens. Sic senior vertice Pelij
Olim Phyllirides frondifero semifer vberi
Graios nobilium seminio dicitur artium
Ditaſſe. Ille dies e medio tollere qui poteſt
Ritu Cecropio scripta tibi clara volumina
Victori, eripiet roriferis sidera noctibus
Idem subtrahet & piscibus, idem æquora nantibus.
Contages populi te tetigit lurida morbidi
Numquam, te ambitio curriculum prætereuntium
Obliquis oculis aſpiciens nec pepulit; neq;
Illi roboris hoc attribuit Iuppiter, vt sacrum
Phœbo discutiens commoueat pectus, originem
A Cæo licet, & Porphyrione a valido trahat
Conatis solium Cælicolum scandere fratribus.
Non res, cui cumulus semper abeſt, cuncta ve metiens
Aurum te pupugit: te nitidum Musa salubribus
Fontis Caſtalij lauit aquis candida, tu meæ
Es lumen patriæ percelebris: sat mihi fructuum
Ignaua hæc tulerint exilia in montibus aſperis
Quæsita, argueris desidiæ ni tibi debitum
Carmen, ni ve inopis quod citharæ dinumerem modos,
Acceptum id mihi te ferre neges, iureq; reſpuas.

O quæ

O quae terrificos vicina e turre cietis
Tot nocte aera sonos tinnula, totq; die;
Si mihi venturae noctis dormire licebit
Per tot tinnitus particulam misero,
Nec cum defessos iam iam continget ocellos,
Vos metuet subito, diffugietq; sopor,
Ipse ego cras vobis vltro tortiq; rudentis
Spiras, & firmo e robore fulcra dabo;
Tutius vt sonitu boreamq; lacessere saeuo
Poßitis posthac, & maria, & tonitrus.

CVM cinctum nimbis, & nigra nube sedentem
Deficient olim flammea tela Iouem:
Cum sueta in pontum plenis decurrere ripis
Praecipitem sistent flumina prona pedem:
Fluctibus & raucis Siculum pertundere littus
Ionij cum iam desinat vnda maris:
Tunc quoq; vicinis suspensa in turribus aera
Cessabunt bombos edere raucisonos.

CVM mare nec fremitus edet, nec sibila venti,
Nec nimbi, abruptis nubibus igne, sonum:
Et cum nubigenae Thaumantidis ora sinumq;
Deficiet croceus, purpureusq; color:
Cum pontum nitidi pisces, cum littora pictae
Conchae, cum densum deseret umbra nemus:
Turre tua tunc Corneli dulcißime raucos
Tinnula cessabunt aera ciere sonos.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

DE OFFICIIS INTER POTENTIORES ET TENVIORES AMICOS.

MAGNA omnino veteres, diuturnaque moleſtia càruiſſe mihi videri ſolent: qui non, quo modo nobis ſere inſtitutum eſt, ingenuos homines, ſed plane ſeruos in famulatu habuerint: quorum ad victum, cultumque, & ceteras vitę opportunitates, opera ac miniſterio vterentur. Nam cum hominis natura celſa, amplaque, & erecta ſit, longeque ad imperandum magis, quam ad parendum accommodata, in eam vigentem atque integram herile imperium, quod nos facimus, exercere qui volunt, ij moleſtum negotium, atque odioſum aggrediuntur. Itaque veteribus in edomitos iam, & quaſi manſuefactos, quippe quos prius aut compedes, ergaſtulumque; aut a pueritia vſque captiuus animus eneruaſſet atque emolliſſet, neque difficilis, opinor, neque iniucunda dominatio fuit. Nobis contra cum robuſtis, valentibusque, & tamquam adhuc feris res eſt, qui & propter naturæ ſpiritus dominatum aſpernantur & oderunt, & propter libertatem dominis etiam reſiſtunt: rationem quidem dominationis iniquius interdum, ſæpe tamen iure, ab ipſis heris requirunt & repetunt: ex quo querelarum, expoſtulationum, litium plena ſunt omnia. Sic enim eſt profecto: Nam iniuſti rerum noſtrarum ratiocinatores ſumus: ac, cum ſua quiſque, quam alius æque bona nimio carius æſtimet, eoque plus in omni ratione ferat ex-

pensum, quam acceptum referat, res conuenire non potest: hinc acerba illa sane querimonia atque exprobratio. Ego me domi tuæ contriui: contraque. Ego te sustentaui, alui, in honore habui. Quam quidem inter homines controuersiam, quodque dissidium, vt, quantum est in nobis, sedemus & componamus, a nobis, hoc est ab hominis officio minime duximus esse alienum. Quamobrem, cum in eam cogitationem sæpenumero incumberem, præcepta quædam, & tamquam artem de necessitudine, & communione ea, quæ potentes inter, ac tenuiores coniugatur, quæque ab ea re, quam imitari plurimum visa est, seruitutis, acerbum sane nomen inuenit, degenda composui, eamque litteris mandare institui; vt labore nostro, si modo, quod cupiebamus, aliqua ex parte assecuti sumus, normam vtrique haberent, ad quam dirigere si se vellent, ijs commoditatibus, propter quas eam coniunctionem, quæ sane vna omnium maxime turbulenta videtur, copulassent, placide, tranquilleque fruerentur.

Quoniam igitur communionis, societatisque vnius cuiusdam inter homines præcepta tradimus: plures autem sunt hominibus inter ipsos, & variæ communitatum species, quarum aliud alijs propositum sit: principio hæc ipsa, de qua sit nobis hoc tempore explicandum, secerni a ceteris, seiungique debet; vt, quamquam de omnibus quędam communiter pręcipi soleant, quę ad vberiorem quandam, amplioremque artem pertinent: tamen, quoniam huius quoque generis separatim præceptiones sunt, eæ a nobis distincte, dilucideque exponantur. In omni itaque societate vincienda aut voluptatis dulcedine, fruendæq; iucunditatis studio homines ducuntur, aut rerum, quibus vtuntur, facultatem, potentiam, opes & copias, ceteraque id genus adipisci, tuerique, aut etiam adaugere volunt: quæ omnia in rationem vtilitatis cadunt: aut honesti, rectique, ac decori pulchritudine & splendore excitati, illectique rapiuntur. Ac priori quidem in genere (exemplis enim res fiet apertior) libidinosi amores sunt; & quæ deliciæ appellantur,

lantur, ceteraque eiusdem modi. Vtilitatis autem genus latißime fusum est: continet enim rempublicam primum vniuersam; deinde singulas fere ciuitatis partes: nam inita est ciuibus communiter inter ipsos societas eam ob causam, vt congregati, salui, incolumesque esse possent: tum multæ quęstus,lucriq; causa communiones sunt priuatim contractæ. Tertium autem genus amicitiam complectitur, non hanc popularem, sed illam bonorum, cum scilicet honestum,laudabile, decorum,non emolumento captans aliquo, sed sua ipsum vi ac dignitate inductos homines virtutis amantes coniunxit arcte,atque deuinxit. Tenuiores autem homines cum se ad principum ciuitatis amicitiam applicant: contraq; clari, potentes, opulenti cum obscuros, infirmos, exiles in contubernium, ac familiaritatem recipiunt, neutri fere honestatis decorem consectari, ac ne attendere quidem videntur, sed vtilitatem modo, aut voluptatem sequi. Id ex eo intelligere licet, quod neque illi bonos quosdam viros,iustosue, aut fortes, ac moderatos, quibus inseruiant, sed gratiosos,ac locupletes, si vtrumuis liceat, delegerint, & fortunis ditati confestim, tamquam id operis habuerint, discedunt, aut certe cupiunt: atq; hi rursum laboriosum quemlibet, aut industrium, & sollertem, frugique exquirunt,eosque insigniori aliqua virtute præstantibus longe præferunt. Quare,quæ de vera illa, & germana amicitia præcipiuntur, cum morum similitudo, & conuenientia bonorum animos stabili quodam amore, & caritate deuinxit, huic necessitudini conuenire non poterunt: diuersorum enim generum eædem præceptiones esse non possunt: neque vero eadem esse genera, quorum exitus,finesq; diuersi sunt. Atque alia est etiam humanarum societatum diuisio: nam aut pares inter se copulantur, quales fratrum coniunctiones sunt: aut dispares: cuiusmodi parentum est,ac liberorum inter ipsos communitas. Per multum vero refert ad inueniendi officij rationem, vtro quis in genere, eam,qua de agimus, necessitudinem constituerit: quamquam in promptu id quidem est: ambigi

ambigi enim non potest, quin ad posterius referatur. Sed cum fere constet, dispares hoc amicitię genere copulari, illud parum percipiunt, aut certe non satis constanter ad extremum vsque retinent. Stabiliendum est enim, firmandumque quid sit illud, cuius præstantia princeps in hac necessitudine, & tamquam herus cernatur, ne vagari, errareque huius ignoratione cogamur. Principem igitur locum non, vt plerisque in rebus, ita hoc in genere doctrina, nec ætas, nec nobilitas, nec vero virtus obtinet, sed pecunia modo & dignitas, & potentia dominatur. Atq; hæc quidem vt concurrant omnia, optabile est: sin minus, vel vni deseruiendum est. Satis est autem ad hoc argumenti, quod sæpe vnius conuersione fortunę, ratio omnis amicitię commutatur, multique cum ijs, quibus diu, tamquam pręfuerint, non modo exæquantur, sed etiam ijs ipsis efficiuntur humiliores: a quibusque antea coli soliti sint, eosdem aut pecunia auctos, aut honoribus amplificatos contra ipsi reuerentur atque obseruant. Quamobrem sit hoc ceterarum communionum, si quibus ita videtur, præscriptum, & tamquam formula, vt, quod in vnoquoque boni sit, subductum habeant: ac tantidem se quisque faciat, quanti sit, tantidemque ab amico æstimari se vel postulet, vel patiatur. Nobis autem alio quodam modo rationem institutam esse, intelligendum est: plerosque enim fallit; quorum est error tollendus, ne, quod faciunt, turbent omnia. Cum igitur ratiocinabuntur, meminerint adnumerari, appendiq; par esse non omnia, sed pecuniam modo, atque potentiam; quando ea est hęc societas condicione contracta, vt potentibus, vt locupletibus propter id ipsum, quod opulenti sunt, tribuantur omnia. Quare qui se se paupertatem ferre posse non tam negant, quam re ipsa ostendunt, quibus quęsito opus est, quique aliena egere se fatentur potentia, desinant molesti esse: neque ingenium, aut nobilitatem, aut doctrinam, quibus rebus, quamquam pretiosę alioqui sane sunt, ne ipsi quidem magnopere confidunt, magnum quoddam pondus habere postulent, vt comparari se propterea

pterea, quod ijs instructi sint, superioribus, aut etiam anteferri putent oportere: At vir ego, inquit, sum melior, eruditior, nobilior, vna modo re inferior, quæ ipsa non in virtute posita est, sed ex fortuna pendet; Sit ita sane: mitto enim, quod plerumque nimium semet ipsos diligunt, nimium amplexantur; sed, vt ita sit, tenendum tamen illud, nihil in hac communione relictum esse iis rebus, quas illi commemorant, loci: principem esse pecuniam, imperium obtinere potentiam placuit: accepta semel condicio est, quæ aut tunc recusanda fuit, cum ferebatur, aut ne nunc quidem improbanda. Fuit olim apud Aethiopas lex, vt eum regem facerent, qui procerissimus reperiretur. Num igitur philosophus, breuis si forte fuerit, atque Aethiopiæ regnum affectet, non ea lege puniendus sit? Atqui sapientia proceritati, omnique corporis staturæ longe antecellit: nemo negat id quidem: sed ea tamen Aethiopes lege viuunt, quam violare sit nefas. sic nos eam seruare legem debemus, quam nobis, quasi populo, vsus, vitaque communis promulgauit, & tamquam suasit, quamq; adeo ipsi sanximus.

Tantum enim abest, ut quicquam adscribendum cuiquam sit, præter id, cuius haberi semel rationem placuerit, vt sæpe id ipsum, adiectis ijs, quæ plurimi alioqui sunt, vilius efficiatur: vt meretrix pudore deterior est: ad quæstum enim eius æstimatio refertur, quem pudor, quamquam laudabilis ipse per se, tamen imminuit: petulantia vero, tametsi sua ipsa vi, naturaque turpis, auget. Neq; vero aliam ob causam quibusdam in ciuitatibus institutum est, vt eximia quadam virtute ciues populi arbitrio innocentes relegarentur, isque mos ab Aristotele, quanto, qualique philosopho? non admodum improbatur, nisi, quod cum vna æquabilitate res eorum publica contineretur, omne, quod emineret, cuiuscunque tandem id modi esset, amputandum, & tamquam complanandum censebant: vt ne virtuti quidem, se se nimium attollenti, parcerent. Quare diuitiæ tantum, atque opes in ea re censenda, atque æstimanda ponderentur, quibus semel principatus, & dominatio

minatio data est: reliqua circumcidantur: his se virtus, nobilitas, doctrina submittat: hoc qui recusant (magnus est autem numerus) seditiosi vt in republica ciues, sic in amicitia turbulenti existimandi sunt. Vinciuntur igitur necessitudine hac longe potentia ac diuitijs dispares: vinculum autem est non caritas, sed vtilitas: ex quo illud conficitur, quod antea quoq; dictum est a me, errare eos, qui hanc necessitudinem verę illius, iustæque amicitiæ legibus temperari putant. Nam hoc quoque genus importunum est, magnam quandam, æquabilemque beneuolentiam, atque ardorem amoris requirentium: distinguenda sunt enim necessitudinum genera, ne temere omnia ab omnibus expectentur: quibus enim sua cuique priuatim vtilitas proposita pęne ex consensu sit, eos nostra causa tantum velle putare, vt alienum commodum anteferant suo, temere optantis est, non considerate iudicantis. Neque vero eadem vtrisque proposita vtilitas est, sed operam atque obsequium a tenuioribus potentes expetunt: inopes contra a diuitibus, atque honoratis pecuniam, aut dignitatem: illi enim, vtpote diuitijs affluentes, nullum sequuntur emolumentum, sed id modo attendunt, quod eam sibi coniunctionem ad dignitatis splendorem honorificam, ad victum autem, cultumque, atque res gerendas, cum iucundam, tum vero multis sane locis peropportunam esse intelligunt. Inferiores autem propter paupertatem, atque inopiam, pecuniæ fructum, aut dignitatem quęrunt: tum propter imbecillitatem factiosos, opulentosque amicos sibi, tamquam adminiculum, parant. Quibus ita constitutis, quoniam expedit cum vnaquaque in re eum nos bene cognitum habere, qui cum negotium nobis futurum sit, tum in huiusmodi necessitudine vel in primis refert non ignota nobis esse eorum, quibus cum viuimus, studia & voluntates, vt vel ad eas nos dirigamus, vel rem totam, si modo fieri posit, repudiemus; operępretium est, locupletum, ac potentium, contraque tenuium, atque inopum naturam, & tamquam formam quandam, & speciem, quoad possumus, inuestigare

gare,in medioque ponere. Neq; vero exquisitam quandam ad rationem exigi hæc a nobis debebunt: quoniam nec omnibus æque in rebus subtilitas quærenda est, nec vero postulandum, vt presius agatur, quam ipsarum, quæ subiectæ sunt, rerum vis & natura patiatur. Ac locupletes quidem ita fere sunt morati, vt superbia, & fastidio efferantur: perinde enim affecti viuunt, quasi bonis omnibus affluant: & quoniam, quanti vnumquodque sit, æstimari fere nummis soleat, eaq; ratione argento venire omnia, quia eo ipsi abundent, omnium penes se rerum pretium esse opinantur. itaq; beati sibi videntur. Ad hoc accedit, quod homines magnam partem in re facienda, atque exaggeranda occupatos, diuitijsque inhiantes vident. Quare illarum possesione, tamquam excellenti inter homines bono quodam, quod vnum expetant, quodque admirentur omnes, ipsi gloriantur: reliquos autem despiciunt, nec homines putant: quæ quidem arrogantia insolentiaque ea quoq; re augetur plurimum, neque adeo immerito, quod multos multa locupletem rogare necesse est: tum arbitrantur sese dignos esse dominatu: propter copias enim, quibus ipsi affatim præditi sunt, dominationem, regnumque expeti putant. Gloriosæ itaque, atque insolentes diuitię sunt: eædem petulantiam habent, superbiæ comitem: difficile est enim, nisi si forte ratio adsit, prudentiaq;, secundo fortunę cursu non auferri. Eorundem est diffluere luxuria: nam & delicati, mollesque sunt, & copiarum ostentatione beati videri volunt. Ad summam stulta pecunia est, sed fortunata, & felix. Præterea autem multo hæc sunt eadem nouil in diuitijs deteriora, quam in veteribus vitia: repente enim diuites facti sunt, abundandi, vt ita dixerim, imperitis; vt plerique Romæ: in quo si qui fortasse fuerint, qui detrahi sibi a nobis querantur, ij meminisse debebunt, non hunc nobis de hominibus, sed ipsa de re institutum esse sermonem. Potentium autem mores partim cum locupletum natura, & consuetudine congruunt, partim aliquanto sunt etiam probiores: nam & honorum studium in his

Digitized by Google

est, et animus virilis, atque ad agendum promptus: præbet enim potentia facultatem, & propter dignitatem grauitas quædam inest. Ac de locupletum quidem, ac potentium moribus hactenus. In paupertate vero atque inopia omnia ijs contraria reperientur. Sic igitur animati erga potentes & pecuniosos tenues amici esse debebunt, vt illorum incommoda, contumelias, iniurias, ineptias non modo facile perferant, sed amanter etiam tegant: eosque, quo ad fieri posit, diligant: colant quidem certe omnibus locis, atque obseruent: diligi enim volunt, propterea quod existimant, a quibus amentur, ijsdem se se probari. Itaque cum omnia sibi diuites arrogent, amicorum obsequijs, atque obseruantia magnopere delectantur: sui enim de se iudicij habere eos ascriptores putant. Difficile est autem diligere eum, quem non probes: nihiloque factu facilius sic moratos, quemadmodum dictum est, probare: verumtamen, vt ait Tiresias ille,

Quando pauperiem missis ambagibus horres,

deuoranda hæc sunt, ferendumque æquo animo, quod corrigere nequeas: præsertim cum non virtute, & probitate hæc necesitudo contineatur, sed emolumentis, & fructu. Stulte igitur faciunt, atque inutiliter, qui, tamquam Horatianus Dauus, decembri in dominos abutuntur libertate:

Tu, cum sis, quod ego: & fortassis nequior: pernitiosa enim hæc sunt, presertim aduersus potentiam, superbiamq;. Quare non modo dici, proferrique hæc non expedit, sed ne cogitari quidem sine detrimento possunt: retrahunt enim nos ab obsequio, & cultu potentis amici, sine quo contineri necesitudo hæc diutius non potest. Non minus est autem eorum vitium, damnum certe idem, qui de superioribus amicis in omni sermone absentibus detrahunt, eosq;, quos revereri, & colere non modo decet, sed etiam fructuosum est, lædunt. Itaque dupliciter accusandi sunt, & quod ab officio recedunt, & quod eorum cum factis minime consentit oratio: cum eo enim re viuunt, quem sermone improbant. Superbi etiam, atq; arrogantes monendi sunt, at-

que,

que, vt ab hoc studio desistant, hortandi: nam nihil obsequio, atque obseruantiæ tam est aduersarium, quam arrogantia: obseruamus enim & colimus, quos insigni aliqua re antecellere nobis putamus: omnia autem sibi qui arrogant, næ illi longe abest vt cuiquam obsequi velint. Ac sunt omnino quidam nulla de re tam solliciti, quam vt ne cuiquam succumbere, aut quicquam cuiquam concedere videantur: ij se se inferiores appellari, mortis instar putant, pauperiores tantum dici volunt: austeri, tristes, duri, omnia summo iure, seuere agentes, atque acerbe: qui si appellentur modo, continuo ad calculos abeant, confestim sua, atque aliena digitis metiantur: rationem subducant, a qua ne punctum quidem cuiusquam causa decedere ius esse arbitrentur: ij, vt antea dictum est, ad aliud studium traducendi sunt, ne ætatem sollicite anxieque degant, &, ea exacta, frustra, quod nihil processerit, fortunam, quod facere solent, accusent, cum ipsi in culpa sint. Nobis autem leni homine opus est, molli flexibilique ingenio prædito, qui & de suo iure decedere didicerit, & parere fortunæ: idque animo hilari, aut certe æquo facere possit, vt non appareat coactum obsequi: nemo enim, quem colit, illi inuitus obtemperat. Quoniam igitur superbiæ occurrendum est, nihil est autem ad eam molliendam, ac demulcendam valentius obseruantia, atque obsequio, in eo exiles, atque inopes amici elaborare debebunt, vt in superiores omne officium, omnemque cultum conferant: id partim in dictis apparebit, partim in factis. In sermone igitur, & congressionibus non modo comitas, & suauitas adhibenda est, sed quędam etiam reuerentia: assentatio autem, de qua mox dicetur, procul amouenda. Permultum vero id refert: nam neque quicquam est, quod tam crebro incidat, quam vt loquamur; & ad conciliandos hominum animos summa in oratione vis est. Illa igitur primum cautio adhibeatur in verbis, vt summissa, vt humilia sint, vt prope abiecta: blandum enim in sæculum incidimus, cuius in errore nihil est cur versari nos cum reliquis pudeat: contumax est non mo

do monere, sed etiam consilium dare: repræhendere vero non ferendum. Longum est autem singula persequi. Quare genus ipsum indicasse sit, opinor, satis. Deinde repugnandum, si qua in re forte fuerit, vt pedetemptim, timideque fiat, & tamen & raro, & non nisi necessario: neque enim est obsequentis aduersari: sæpe autem in congressionibus, aut in conuiuijs disputationes inducuntur incertis, aut subtilibus de rebus, in quo docti quidam homines, & ingeniosi facere sane imprudenter solent: arripiunt enim ipsi tamquam suo iure sermonem, obloquuntur, interturbant, pertinaciter resistunt, redarguunt denique, idque acerbe, atque acriter: non sunt hæc obseruantiæ, aut obsequij signa. At non mea, inquiunt, culpa est, quod homo rudis, atque illitteratus, & fortasse hebes, de rebus obscuris atque inuolutis balbutiens me lacessat, irritet, in contentionem vocet, prȩsertim eam ipsam artem, ad quam disputatio pertineat, professum. sed parcendum tamen est, quasique cum amico lucteris, non cum aduersario, non est viribus vtendum: scitum est enim in loco cedere, aut succumbere: victoria vero sȩpe pernitiem habet: ex quo vetus illud νίκη καδμεία. At difficile est, inquiunt, præsertim concalefactis iam altercatione animis tum in eo ipso, quod profiteamur, cuiquam nos cedere videri, pati non possumus. Ego neque hoc disputo, &, si postulant, etiam concedo: Illud teneo, atque denuntio, inutile id illis esse; plane etiam pernitiosum. Quare superbiam excutiant, animum molliant, aut amicitiam se se gerere nescire fateantur. diligenter etiam caueant, ne quando committant, vt cum potenti amico iocari aggrediantur, nisi ab eo ipso inuitati, ac prope iussi: inest enim in ioco ȩquabilitatis significatio, & securitas quȩdam, qua superbia irritatur: cauillationem autem, & dicta superiorum, quamquam habebunt sæpe aculeum, & contumeliam, hilaritate & lepore excipiant: iracundiam, nequa forte erumpat (efferuescet enim illa quidem) quam diligentissime poterunt, comprimant: ac, ne si acrius quidem pupugit, quicquam mordere audeant: neque

que enim est obedientis, doloris sui pœnas persequi: quo autem cuiquam vberius erit ingenium, atque acutius, eo difficilius is præstare hoc poterit: multa enim occurrent salsa, quę vix reticebit. Estque omnino haud quaquam mediocris patientię, cum sæpe vapules: telum autem semper teneas, numquam referire: sed iracundia tamen perquam diligenter cohibenda est, neq; cum superiore, ne iusta quidem de causa, concertandum: nam & victi oderunt, & pares cum discedunt, tamen vinci se putant. Itaque alio se se conuertunt, & eos, quorum tractata semel læsit asperitas, in posterum non attingunt. Quo autem modo iucunda consuetudine, assiduisque sermonibus, & comitate superbia mollitur, ita silentio, seueritate, & tristitia recrudescit: tum stultum est, quorum contumelias perpeti necesse habeas, eorum non ferre iocos. Quare ita se se tenues comparare amici debebunt, vt potentis vel immoderatam in iocando licentiam, non modo bonam in partem accipiant, sed etiam, quo familiarius tractentur, habere se gratiam significent. Reliqua vero in vitę consuetudine ea moderatio adhibeatur, vt in sermone plurimum hilaritatis, plurimum & festiuitatis insit, non effusæ, sed ad voluntatem nutumque diuitis amici omnis oratio temperetur: tristitia vero, & taciturnitas absit, quæ minime amabiles, & plerumque inuisæ, suspectęque sunt: quos enim tristes animaduertunt, ijs se suspicantur non satisfacere. Præcidatur etiam loquacitas: est enim reuerentis adhibere modum: neque vero sermonem ipsi priores inducant, nisi si forte iussi sint aliquid in medium, consumendi otij causa, vt fit, proponere: ad superiores enim pertinet iudicare, qua potissimum de re velint audire; neque immerito is arguitur, qui præfestinet, vbi herus adsit, præloqui. Quod autem dictum a me est, procul ex hac consuetudine amouendam assentationem esse, videamus, quám vim habeat: non sum enim nescius, secus a plerisque solere præcipi: qui cum adulationem vnam omnium rerum fructuosissimam esse contendat, facile permultos nominant haud magni pretij homines,

mines, qui vna assentatione adiuti, non modo diuitias pararunt, sed ad summos etiam dignitatis gradus irrepserunt; sed, quamquam ab vtilitate profecta hæc ratio est, non debebunt honestatis, & iustitiæ obliuisci. Itaque, ne quid turpitudinis, lucri causa, contrahatur operam dabunt, tuebunturque iustitiam, si non summam illam bonorum, at hanc popularem saltem vulgi: etenim vnum pecuniæ fructum sequi si volumus, neque honestatem audimus, eos ipsos superiores amicos spoliemus licet, aut aduersarijs prodamus. Cauendum est igitur, quamquam ab vtilitate profecta hæc ratio est, ne longius si progressi erimus, iustitiæ fines transgrediamur. Quid est autem, quod ab honestate longius absit, quam assentatio, & blandicia? quarum cura & nutrimentis hominum educentur, sæpe etiam gignantur, & procreentur vitia. Metuet igitur.

Scurrantis speciem præbere, professus amicum.

Finitima est autem obsequio blandicia: tum in vnaquaque re difficile est statuere quatenus: sunt enim vitia cum virtutibus prope continentia, aut ita certe inter se coniuncta, vix vt appareat commissura: sed quædam tamen est regula, qua vti qui volent, neque a probitate discedent, & vtilitati tamen consulent. Est igitur in congressionibus sermonis quædam temperatio, & modus, quam quidem virtutem, cum ea vocabulo carere videretur, ab amicitia mutuati, φιλίαν Peripatetici nominauerunt: quod, eius compotes qui sint, talem ad omnem congressum humanitatem, affabilitatemq; adhibeant, qualem adhibere inter se amici consueuerint. In eo autem posita est, vt neque omnia ad voluntatem loquamur, & petulantia tamen absit, & tristitia, austeritasque vitetur. Ad eam autem mediocrem retinendam per magni refert, qui cum loquare, quique ipse sis: id quale sit, vt pleraque omnia, in ijs animaduerti maxime potest, qui, longo quodam interiecto tamquam interuallo, inter se distant, vt in parentibus, & liberis, vt in priuatis, & ijs, qui sunt in magno aliquo imperio: quæ enim in priuatum commode dicta existimantur, eadem in magistratum

tum collati petulantiæ habentur non ferendę. Ac parentes quidem obiurgare flagitium est, magistratum nefas, parem vero non dedecet. Hanc in sermone mediocritatem retinere hic noster vel mordicus debebit: lubricus enim locus est, vt neque ad assentationem delabatur, minimeq; sit amarus, aut agrestis. Id autem, nisi quid me fallit, ea ratione efficere non incommode poterit, si, quæ superiore in amico probanda erunt, ea & suo loco, & pleniore etiam aliquanto, vt dicitur, ore laudabit, peccata vero non attinget omnino: ad pares enim amicos monitio, atque obiurgatio, non ad inferiores pertinet. Qui vero ea laudant, quæ non probant, improbi hominis funguntur officio, & vani, ac fallacis, & fraudulenti. Omnis autem sermo verecundiæ plenus esse debebit: non modo quia sic omnino bene moratos decet, sed quia securitatem etiam petulantia præsefer re videtur. Absit igitur obscenitas: tætrę etiam, immundęque res ne appellentur, singulisque cum dictis, tum factis significatio quędam insit, non negligere tenuem amicum, quid de se superior sentiat. Prouideant etiam, vt gestus, motus, incessus, status, sessio, accubatio, manus, oculi, vox, non ineptijs modo vacent: est enim id alius cuiusdam disciplinæ præcipere, sed vt reuerentiam quandam erga potentem amicum, cultumque indicent. Remoueantur igitur cachinni, & clamores, & palæstrici quidam motus; tum oscitatio frequens, atque excreatio, reliquaque id genus, quę soluti, liberique sunt animi, ad amicorum ęquabiles congressiones reseruentur. Vestitus etiam ratio habeatur, vt elegans, vt mundus, vt aptus sit: volunt enim ostentatione diuitiarum, quemadmodum dictum est, beati videri: tum ad luxuriam pertinet, quorum vtantur ministerio, eos non agrestes, nec sordidatos habere, sed elegantes & ornatos. Quamquam autem in sermone plurimum cultus obseruantiaq; elucet, permultum tamen etiam in factis apparet. Quamobrem superioribus inferiores præsto sint, obsequantur, obtemperent, neque re tantum ipsa, sed etiam significatione quadam, & specie: nihil enim necesse

est tantas amicorum cateruas domi alere: ad speciem comparantur, & pompam. Quare ne hæc quidem negligant: adsint, astent, sectentur, assiduitatem præstent, molestiam caueant: neque sic cogitent, non hasce sibi datas esse partis, sed certum quoddam munus assignatum: sunt enim communes inferiorum omnium amicorum. Qui vero cunctantur, qui tergiuersantur, & cessant, perniciosum genus in hanc communionem inducunt: parce enim, ac restricte munus ipsi suum cum exequuntur, potentem amicum prope admonent, vt benignitatem ipse quoque suam contrahat, ac minutatim, exigueque præbeat omnia. In rebus autem gerendis, curandisque mandatis, primum fides, integritasque præstanda est, non modo quia decet, rectumque est, sed quia fructuosum est etiam: quos enim fideles experti sunt, ijs se se totos committunt, & tradunt, eoque bene etiam illis facere coguntur. Deinde cura, & diligentia, & sollertia, quasi in re propria adhibeatur, maior etiam si fieri possit: quo difficilior est cura rerum alienarum. Sed hęc communia societatum omnium: illud huius coniunctionis est proprium. Neque enim, quod commodissimum, aptissimumque quaque in re fuerit, spectare debebunt, sed illud modo attendere, quod maxime potenti amico probetur: id quod vna in re notatum ad reliqua omnia transferri poterit. Qui igitur vllo fere in gradu dignitatis locati sunt, homines eruditos, atque in scribendo exercitatos seorsum parant, qui de omnibus rebus, quæcumque inciderint, epistolas componant, vt ex superiorum amicorum nomine reddantur: ij persæpe ea præcepta seruantes, quæ magno labore didicerunt, hominibus illitteratis, a politaque, & accurata oratione abhorrentibus suas lucubrationes non probant: optima quæque, aptissimaque inducuntur: omnia peruertuntur, retexuntur omnia. Quid igitur est tui consilij? illud scilicet Euripidis de Phœnissis:

Potentium stultitia perferenda est:
Et (quamquam difficile factu est)
Vna cum insipientibus desipiendum.

Vnam

Vnam igitur habebunt non scriptorum modo, sed etiam actionum omnium regulam, potentis amici voluntatem, ac iudicium: ad eam se formabunt, eaque metientur dicta, factaque omnia: neque vero perpendent, quam recta sit, aut praua, sed tantum elaborabunt, ut eam bene cognitam, ob seruandoque notatam habeant: dabuntque operam, non ut recte, si quid mandatum est, curent, sed ad voluntatem superioris amici apte, atq; accommodate. Itaque inferior amicus imperium herile discat, ut quod frons velit, oculi sciant. Hæc fere sunt inferiorum partes, atque officia amicorum, vel stirpes potius quædam atque initia, e quibus ea orta, ac profecta sunt: expositis enim generibus, singulas tamen secare, ac persequi partes, cum infinitum duximus, tum vero etiam minime necessarium. Locupletibus vero & factiosis multo, ne errent, huiuscemodi præceptiones attentius audiendę, retinendæque sunt: est enim potentia, nisi si quis artem, hoc est, rationem adhibeat, ipsa per se licentior. Itaque solutam eam, ac liberam paulo si diutius si ueris, vbi se corroborauit, exultat, effrenateque effertur, ac ruit. Quid enim mercat quis, vt non nullorum, quos significari a me, quam nominari est ęquius, immanem, ac barbaram superbiam ferre uelit? qui quidem eo vsq; sunt odio digni, nihil vt mirum sit, si abiectissimi quoque homines egestatem, vel summam perpeti malint, quam eos non modo ferre, sed ne aspicere quidem. At tenues, atque inopes, satis ab ipsa necessitate, quod sui sit officij, admonentur: &, si quid tamen peccent, sane haud deesse correctior potest. Statuant igitur diuites se quoque legem tenere: quando patrium etiam ius quibusdam quasi cancellis natura circumscripsit, quos transire nefas, impiumque sit: nec quos fortuna, atque opibus anteceunt, eos tamquam desertos omnino, ac neglectos, pro nihilo habeant: nec vero abiectissimum quoddam obseruantię genus, cultumque seruitio proximum omnes ab omnibus requirant: dilatantur enim interualla, contrahunturq;, quibus alij alios præcurrunt. Ad eorum igitur magnitudinem, & spatium te-

nuium officia amicorum referantur: neque enim par est Superiorum omnium præstantia. Itaque deum (plurimum enim inter se distantibus in rebus id, quod monstrare volumus, apparebit maxime) deum igitur veneramur, & colimus: homo autem paulo locupletior sacrificium sibi quoque ad aram fieri ab inopi amico si postulet, insaniat: nec claros quidem, atq; illustres ciues pari obseruantia colimus, ac Persarum regem. Vt igitur inferioris partes sunt, obsequium vt præstet non grauate, sed libenter, nec semper monitus, sed sæpe vltro: ita superioris contra est officium, eorum sedulitate nec abuti, nec acerbe obsequium exigere: sicque cogitare, amicorum vti se se opera, si non gratuita, at voluntaria, at certe libera, non autem seruis imperitare: liberi enim sunt, nec lege tantum (nam id quidem perspicuum est) sed etiam natura: siquidem is natura seruus est, cuius vnum est, aut certe præcipuum, in corporis, membrorumque vsu positum munus: quique ita rationis est particeps, illam vt sensu percipiat, non ea ipse vt præditus sit: ij autem, quos iandudum inferiores amicos appello, non vt operarij quidam, ac baiuli, membrorum robore, ac lacertis, sed potius industria, & ingenio, & rerum vsu, animi denique viribus, non corporis commendantur. Liberi igitur sunt: verum consuetudo, atque dicendi mos famulatum, vt antea quoque dictum est, tristi sane verbo, coniunctionis huius necessitudinem nominauit: sed idem tamen molliuit: etenim vel superiores qui sunt amici apud eos, quos diligunt, quamquam tenues sunt, seruitutem seruire se se, quia ita mos est dicendi, dicunt: vt iam beneuolentiæ id, obseruantiæq; nota, non seruitij vocabulum sit. Sed verum inuestigantes de rebus, opinor, potius quam de nominibus sollicitos esse oportet. Nam quamdiu veteribus seruos bella suppeditarunt, nec habere eos lege prohibitum est, nihil magnopere fuit, cur liberorum opera, & ministerio vterentur. Itaque nihil mirum, si non suum propriumque est ei rei vocabulum impositum, quæ fere esset incognita. Vbi vero & bellica nostris in hominibus fran-

gi

gi virtus cœpta est, atque hominem religionis socium serui tute premere impium existimatum, verisimile est, vt infimi initio homines mercedula adducti eum facere quæstum oc ceperint, vt opulentioribus Seruorum vice ministrarent: de inde vero re paulatim in morem inducta honesti quoq; ho mines cum ipsum quæstum non sint aspernati. Verum se ro viguit hic quidem mos, eo scilicet demum tempore, cum ij e medio sublati sunt, qui ei rei nomē cudere, & tamquam fabricari poterant. Itaque in re noua vetus vocabulum quod vsurpemus, nisi quid me forte fallit, non est: noua re autem nobis quidem non licet: jis enim hæc tractare co namur vocibus, quæ multis antea sæculis prope conticue runt, quam hæc inuenta communio sit. Sed nos eo redeamus, vnde digressi sumus. Tenuiores igitur amicos ad sa mulatum vsque qui deprimunt (quotus autem quisq; est, qui id non conetur efficere?) ij non modo inhumaniter faciunt, atque inclementer, sed etiam iniuste, ac plane tyran nice. Cuius enim est dominatus, in xysto multas horas quotidie ambulantem amicos adesse ad vnum iube re, eosque apertis capitibus dextra, sinistra stantes ne respi cere quidem? Regibus igitur hæc, atque huiusmodi impe ria relinquantur: qui vero parem illis pręstantiam assecuti non sunt, desinant eorum speciem affectare: ne & suis odio si, inuisique sint, & irrideantur ab alienis. Nihiloque clementius illud est, cum leui quaq; de causa contumelijs, con vicioque, & clamoribus honestos sępe homines consectan tur, idque palam in publico. Quid vos seruis faceretis? vt enim sit impotentium amicorum ferre omnia, vestrum cer te est, quantum eos oneretis, videre. Nam qui eousque proterui sunt, atque effrenati, vt manus etiam hominibus liberis afferant, eos tamquam desperatos aliquos coercen dos censemus, non admonendos. Negat Aristoteles, vl lum esse officium, quod in seruum, quia quidem seruus sit, tueri dominus debeat: sed quia homines tamen serui sunt, aduersus eos quoq; humanitatis leges inuiolatas seruari cen set oportere. Nec vero illud incommode, quod falsus ille

Sautia, quamquam seruus, & quidem nequam, homini libero respondit in iurgio.

Tam ego homo sum, quam tu.

Atij ne liberos quidem homines putant, quorum etiam durior est, quam bestiarum quarundam, apud eos causa: etenim quibus equis ipsi vehi consueuerunt, eos curari diligenter student, neque labore nimio defatigari, fessosque recreari, & conquiescere volunt: hominibus vero quando aut quisquam parcit, aut medetur, aut ulla in re consulit? aut quod nam Romę genus est tam omni indignitate, atq; iniquitate exercitum, quam potentium tenues amici? sunt hæc non modo Christianæ caritati, atque humilitati repugnantia, sed ab humanitate quoque hac communi, longe, longeque abhorrent. Ne igitur humanitatem fortuna obruat, neque opes, & potentia libertatem coerceant. Difficile est autem omnibus in rebus modum non solum tenere, sed etiam, qui sit, cogitatione inuestigantes statuere: variantur enim officia personis, temporibus, ætatibus, rerum natura, hominum moribus, locorum consuetudine, rebus alijs prope innumerabilibus: quam quidem varietatem vno aspectu intueri, & compræhendere, hominis est acute, celeriterque dispicientis. Nos neque acrius cernere nos quicquam putamus, neque id magnopere nunc quidem necesse esse arbitramur: satisfieri enim huic loco posse statuimus, si precipiemus vt ea, quæ superius memorata sunt, retinere velint. Sunt autem duo, vnum, ut amicorum obsequio, atq; opera tum clementer, & benigne, tum etiam iuste, hoc est, congruenter, vtantur; alterum, ut ipsi minime sint amari, minimeque difficiles ac morosi. In muneribus igitur assignandis, dandisque negotijs personarum ratio, & delectus habeatur, vt, si quid sordidius tractandum inciderit, vilissimo cuique mandetur: neque per homines nobiles, quod nonnulli peruersitate quadam adducti student, verrantur ædes, aut e triclinijs, con clauibusue immunditię efferantur: laboriosa vt ne imbecillis, ne ve subturpia quædam honestis, aut ludicra & leuia grandioribus natu imperentur.

rentur. Nec enim Homerus Phœnicem Achillis iussu pocula ministrantem facit, hominem senem & grauem, sed adolescentem, æqualemque suum Patroclum. Illud etiam præstent, vt nihil omnino cuiquam maioris aut oneris imponatur, aut laboris, aut contentionis, nisi necessario, aut certe magna de causa: præcipit enim humanitas, vti ne aliena sollicitudine, & cura, præsertim quæ grauior sit, tamquam animi causa, abutamur. Nam ij quoque, qui serui plane sunt, ferre hæc grauiter, egreque pati solent.

Hæc heri immodestia coegit me,
Qui hoc noctis a portu ingratis excitauit:
Non ne idem hoc luci me mittere potuit?

Ferramenta, & vectos, reliquumque instrumentum anima le habuisse Dædalus dicitur: num igitur eum censemus, aut quæ ferræ essent opera, cœlo mandare solitum, aut eam ipsam, cum moliendum tamen nihil esset, vetuisse quiescere? Hunc igitur imitentur, sitque imperium in amicos iustum, & clemens: Qui vero acerbe ab amicis operas exigunt, qui semel atque iterum cessantibus suscenset atrociter, qui se se implacabiles, atque inexorabiles prębent, prę terquam quod iniuriam faciunt, non amicorum cateruis se se stipatos esse cogitare debent, sed hostium. Atque etiam est in sermone, & conuictu superiorum comitas quædam, vel seueritas potius, sed humanitate, & iucunditate condita, qua præditi qui fuerint, eos domestici amici, quasi parentes verebuntur, non autem, vt tyrannos, metuent, eoq; etiam diligent. Omnes enim, quem metuunt, eundem oderunt. Verum plerique familiaritatem nimiam vitare dum volunt, quod apud eos, qui in consuetudinem se se penitus immerserint, retinere se dignitatem vix putant posse, contumaces sunt, atque inhumani. Ac fuit omnino Dejoces quidam Medus, vir sapiens in primis; qui cum propter iustitiam, vt est apud Herodotum, rex esset constitutus, cum alia multa dicitur habuisse salutariter instituta, tum illud in primis, quod ad maiestatem pertinet: quæ-

cumque

cumque enim inciderent, transegisse per interpretem dicitur, vt Medorum audiret ipse neminem, neq; cuiquam aspiciendi sui potestatem faceret. Metuebat scilicet vir magnus inuidiam: ægreque laturos sentiebat ciues suos, qui cum pari dignitate tam multos annos vixissent, eum ipsum tanto sibi honore præferri. Huic igitur malo occurri ea ratione putauit posse, si se se non familiaritati modo, sed etiam oculis ciuium subtraxisset: fore enim, vt paulatim ab ea, quam de se cogitationem habere soliti essent, desuefacti, maius quiddam animo conciperent & mente: sic est enim omnino: nam quæ incognita, intractataq; habemus, ea maiora plerumq; animo nobis fingimus, & suspicamur esse. Neque vero ego is sum, qui superioribus id præcipiam, vt se se inferioris ordinis amicis, quasi germanis fratribus, patefaciant ac nudent: sit hoc simplicis, sinceræq; amicitię proprium: sed, vt hoc non probarim, ita austeros, tristesque, & duros esse eos nolim. Recte autem Deioces, vt in Barbaris quidem, dominationeque noua: quamquam multa eum secuta esse incommoda necesse est, in primisq; illud, quod ęqualium, quod suorum, quod ciuium denique consuetudine, & conspectu caruit. Dignitatem igitur potentes retineant, sed bono modo; audiantque, negotijs curisque vacui, domesticos amicos, & quidem humaniter, benigneque respondeant: interdum etiam vltro ipsi appellent, familiariter quoque garriant, dentque se se ad lenitatem: ut intelligant homines tenues non tamen seruiliter se tractari. Est enim hominis natura minime dominationis patiens; quo magis seruitutis, ac famulatus species; quæ vt in suis appareat, de industria quidam efficere solent, occultanda est, atque opprimenda. Sed est etiam in nonnullis malitia quędam simulata comitas, qui, quo diutius amicorum operis fruantur, gratis homines miseros, atque abiectos spe producunt, & clementię, bonitatisque simulatione lactant, ut annorum multorum labores vna cum blanda appellatione compensentur. Tollatur igitur meretricius hic mos; malitiaque, & fraus non ex hac consuetudine solum,

ſum,ſed e tota vita pellatur: nec, pecunia fraudare quempiam ſi turpe putamus, uitę,atque ætatis alienę fructus intercipere, fruſtrariq; per bonitatis ſpeciem homines vel amicos, uel certe familiares, tenues quidem, atque inopes, rectum, honeſtumque cenſeamus. Callida eſt etiam, malitioſaque eorum interpretatio, qui, quod tenuibus amicis non iniuſte, aut grauiter imperarint, quodque in eos ingenio leni & clementi ſint, uigilias, labores, curas, pericula, damna omnia diſſoluta illis eſſe exiſtiment, affatimque ſatisfactum autument: quaſi vero id initio ſpectatum ſit, ut obſequium obſequio, ac non pecuniæ fructu, atque emolumentis compenſaretur. Neque enim citharœdum, in epulis qui caneret, iidem ſi conduxerint, atque is ubi poſtridie mercedem exigat, aſsidere hominem iubeant, audireque ſe vicißim vel modulatius canentes, non iniuſti ſint: non enim commodata oblectatio eſt, eandem vt reponere æquum ſit, ſed quaſi vendita. Quomodo autem ſuperiorum incommoda, & contumelias inopes perpeti decet, neq; id patienter ſolum, ſed etiam demiſſe; ita uiciſsim, ſi quid offenſum ab inferioribus forte ſit, ſi quid repertum uel in natura eſt, uel in moribus vitij, æquo animo, tolerabiliterque ferre id ſuperiores debent. Quam enim difficile ſit ad alienum arbitrium, ſenſumque viuentem, ut cum dicta, tum facta, tum ipſe mediusfidius motus, geſtusque ad alienam uoluntatem dirigatur, nihil offendere, nuſquam incurrere, ex eo intelligere licet, quod ne, ad noſtrum quidem iudicium, ad libidinemq, cum viuimus, facile nobiſmetipſis ſatisfacere ſolemus. Prouideant igitur, ne, ſi quid aut quotidiano in miniſterio minus apte, minusue elegãter forte ceciderit, aut, in rebus mandatis gerendis, non exquiſitam quandam ſollertiam, induſtriam, diligentiam, celeritatem præſtiterint tenues amici, continuo exſcandeſcant, atq, efferantur iracundia: quod faciunt quidam, & ſane furenter, & ſæpe. Nihil eſt enim facilius, quam per alium efficere, quod velis, qua id ratione commodiſsime fieri poſsit, optantem cogitatione deſignare: ſed facientes multa impediunt, multa

inter-

interturbant,& retrahunt. Quamobrem cum indulgere potentes inopum peccatis æquum eſt, tum ſe ſe ipſo excutere perſcrutarique decet; ne, ſi quid forte in animo mendi latuerit, quam ipſi culpam ſuſtinere debent, eam amicis attribuant: ſæpe enim vſu venit, vt ſuperiorum incoſtantia, peruerſitate, feſtinatione, iracundia, leuitate bene, ac prudenter inſtitutæ, procuratęque res, accurateque, ac diligenter adminiſtratæ conturbentur, ſecuſque cadant. Ex quo illud e vetere comœdia:

Quam arduum, dij boni, negotium eſt,
Dementis hero cum ſeruitutem ſeruias.

Caueant igitur hoc quoque: neque in amicos ſtomachum erumpant, cum irati ſibimet ipſis eſſe debeant. Quoniam autem non beneuolentia, neque caritate adducti, ſed præmiorum illecti ſpe, quemadmodum antea quoque dictum eſt, ad hanc coniunctionem accedunt, procurandum eſt, vt, qui ſuas partes diligenter, accurateque peregerint, qui obſeruantiam, & ſedulitatem, fidemque, & ſollertiam præſtiterint, ne laborum ſuorum pręmio, ac mercede fraudentur. Ac quo modo ad inferiorum quidem officium pertinet, vt ne quicquam acerbius exigere videantur, neque potentem amicum flagitent, neue vrgeant, ſed tantum admoneant, & rogent, idque uerecunde (longe enim ab obſequio, atq; obſeruantia recedit, qui ad ſummam illam rationem, ac veritatem ius ſuum perſequitur, eamq; ob cauſam indigne parentes ferre ſolent, cum a liberis in iudicium vocantur: exæquari enim cum ijs ſe nolunt) ſic hæſitantis eſt, atque adeo iniuriam cogitantis cunctari, expectareq;, dum admonearis, vt, quod debeas, diſſoluas. Eſt enim plane debitum, ne forte errent, vt, quorum vita in noſtris commodis conſumitur, eos remuneremus. Non igitur beneficium ſe ſe dare arbitrentur, neque in gratiæ loco potentes, atque opulenti ponant, cum bene de ſe meritos tenues amicos facultatibus augent, ac locupletant: ſed ita exiſtiment, obſequij ſe, atque obſeruantię præmium ſoluere, iuſtum quidem ac debitum: quaque ipſi menſura operas, induſtriamque

ſtriamque ab illis exegerunt, eadem retribuant mercedem, imitenturque terræ, agrorumque conſuetudinem, qui, a quibus diligentius coluntnr ac laborioſius, ijs vberiores fru ctus ferunt: præterquam enim, quod officio facient ſatis, vtilitati etiam conſulent: grati enim habebuntur ac benefi ci: atque ea re omnium erga ſe voluntates, ſtudiaque amicorum excitabunt, vt ſumma alacritate, ſummaque conten tione adſint, obſequantur, obtemperent. Illud etiam ſum mopere vitandum eſt, in quod plerique ſolent incurrere, vt domeſticis, familiaribusque amicis male ne ſit, neue ciba ria reſtricte nimium dent, ne viliſsima quæque, & contem ptiſsima conſectentur, ne algeant, ne eſuriant: nam id quoque in mercedis, non in gratię loco ponendum eſt, vt illi, ſua quiſque pro dignitate, alantur. Qui vero aut demenſum quaſi ſeruis, exigue ſordideque præbent; aut, ſiquis quid commiſerit, ſiquis vſpiam ceſſauerit, id cibo & potione ſubducenda vindicant, dupliciter reprehendendi ſunt; & quod illorum in ſe cum odia, tum etiam voces irritant, a quibus diligi, colique velint; & quod, per quos lautitiam, magnificentiamque oſtentari, elucereque volunt (nullam enim aliam ob cauſam tantos ſuſcipiunt ſumptus) per eoſdem illorum Sordes, auaritiaque detegitur, atque effertur. Huc accedit, quod aſpere, auareque tractati, de potentis amici benignitate cum ſemel deſperarunt, in poſterum quoque eum contemnunt. Itaque neque dant ope ram, vt illius ſibi gratiam concilient, &, ſi quam etiam collectam habent, dilabi facile patiuntur: neque enim gratis di ligere, ac ne diligi quidem, niſi ex ea re ad ſe vtilitas redeat, volunt. Itaque aut nulli, aut viliſsimus quiſque in officio eſt: vtilitas enim, quæ huiusmodi neceſsitudinem conſtituit, eadem tollit. Quamobrem ſua quoque intereſſe potentes ſtatuere debent, vt, quoad fieri poſsit, alacres, ſpeique bonæ plenos inferiores amicos habeant, amanteſque ſui, vltroque, ac libenter obſequentes: id aſſequentur, ſi leniter, ſi humaniter vtentur imperio, & ſi bene, benigne que merentibus fecerint. Nunc vero imitantur plerique

ciuitatum quarundam leges, non sapientissimas illas quidem, quę pœnę, supplicijq; metu deterrere improbos ab iniustitia tantum conantur, satisque habent, si illud præstiterint, vti facinorosis inutile sit peccare, aut plane etiam erumnosum. Rectius autem est eas sequi, quæ regiæ a Xenophonte appellantur: eæ enim efficiunt non modo, vt peccare inutile, pernitiosumq; sit, sed etiam, vt recte facere sit fructuosum, cum prę̨mia bonis, fortibusq; proponant. Studeant igitur potentes, vt voluntario amicorum obsequio vtantur: ita enim demum potentia iucunda est, si in volentes eam exerceas: in inuitos autem, ac repugnantes, imperium ijs dedisse mihi deus videtur, quos dignos iudicauit, qui ita adfecti viuerent, quemadmodum Tantalus, quem apud inferos ferunt semper secundæ mortis metu torqueri. Callidum est etiam quorundam, versutumque consilium, qui domesticos inferiores amicos inter se congruentes metuunt, eoque in discordijs dissidijsq; in familia commouendis, odijsq; fouendis, atq; alendis sunt occupati: conspiraturam enim in patremfamilias consentientem domum aiunt; dissidentem autem inter se cum eo conuenturam: qui si in improbos inciderunt atque infideles amicos, quid est, cur cauere eos, quam coercere, aut omnino ijs carere malint? Sin probos, integrosque nacti sunt, metuere nihil attinet: qui autem esse potest discrepantium inter se amicorum vsus? Addiscant igitur imperij gerendi rationem: neque enim facilis quædam res est, aut peruulgata: ac, si verum quę rimus, ne humanitatis quidem vsque quaque, sed magna ex parte diuinitatis: verum ea doctrina ab alia quadam arte petenda est, quam qui tenebunt, næ illi facile præstabunt, vt ab ijs, qui inter se vel fraterne diligant, colantur ipsi, atq; amentur plurimum: ea tamen illud habet præceptum salu berrimum, quo iubentur, qui cum aliquo imperio sunt, eorum quibus dominentur, voluntates, beneuolentiamque collectam, & comparatam habere: nam & dominatio tutior est ac munitior, & obtemperantium vsus tum fructuosior, tum longe, multumque iucundior. Quo magis accusandi

ſandi ſunt, qui ęternum cum familia ſua bellum ſuſceperũt qui non modo ſuorum patrocinium non ſuſcipiunt, ſed etiam ipſi oppugnant, & quaſi aduerſarijs atque inimicis, quibus poſſunt locis, incommodant, ac, quo quemq; induſtriorem, fidelioremque experti ſunt, eo deprimunt magis, veriti ſcilicet, ne, ſi ſemel emerſerint, vel ad alium ſe conferant, vel rem ſuam agere velint: rectius autem erat, quomodo veteres efficiebant, vt e ſeruis ſibi libertos haberent, eos, qui liberaliter ſeruirent, ſic hos a mercenaria, & ſeruili, ad gratuitam, & liberalem amicitiam illos euocare: neq; vero rectius tantum, ſed etiam vtilius. Quod eſt enim prædium, quæue poſſeſſio tam opima, tamque omnium fructuum ferax, & fertilis, quam amicus eſt? Quantum vero intereſſe putamus, per gratuitos ne amicos res noſtra, noſque ipſi curemur, an per hoſce, in quibus amicitiæ ſimulachra vix illa quidem apparent? amicitia vero ipſa plane longe abeſt. Etenim, qui vitæ ſuæ, velut vſuram, locant, ij, fieri non poteſt, quin laborum mercedulam, ſpemq; dubiam vtilitatis ſpectent, ſe ſeque reſpiciant, deque ſe vnis anxij ſollicitique ſint. Itaque, quomodo coloni, qui non ſuos, ſed de dominis conductos, fundos colunt, nec arbores ſerere, nec fundum inſtruere, nec vero villam ædificare ornareue volunt, ſed eam modo culturam adhibent, quæ præſentes fruges, quam minimo fieri poſsit impendio, quam vberrimas habeat; ſic ij, quamdiu quidem, tamquam operarij aliqui, deſeruiunt, nulla re augeri, aut amplificari ſuperiores amicos ſtudent, neque dant operam, illi ne nudi, inanesque ſint; ſed, ipſi vt quam breuiſsimo temporis ſpatio quamplurimum auferant, in eo laborant. Vbi vero a quæſtu ad caritatem, atque amicitiam ingenuam illam, ac gratuitam tra ducti ſunt, iam, quaſi agrorum domini, non illud modo attendunt, quantum ex ea coniunctione vno illis, aut altero anno reficiatur, quantumq; ex ea re capiant, ſed, vti nos ornatos, beneque cultos habeant, id vero curant, atque enituntur. Itaque, amore ac beneuolentia complexi nos, omnem laborẽ ſuſcipere, omneq; adire periculum geſtiunt

nostra causa non secus quidem ac sua: nec iam defatigantur aut conquiescunt, aut separatim sibi quicquam a nobis prospiciunt: quæ quidem amicitia, nisi superbia humanitatem obterat, nisi hominis ponamus naturam: immanitatem autem beluarum induamus, sua ipsa sponte oriatur, atque alescat: nihil est enim, qnod homini accidere iucundius possit, quam hominis consuetudo, præsertim congruentis: vt sapientem quoq;, qui hęc tractant, in solitudine beatum fore negent. Nihil est autem procliuius, quam vt, quorum iucunditate oblectemur maxime, ea diligamus, atque amemus plurimum. Magna præterea est conuictus, et contubernij, ad hominum animos beneuolentia implicandos, uis. nam bestiarum quoque nonnullarum animaduertere desiderium licet, cum ab ijs eas distrahas, quibus cũ pasci consueuerint: ut, qui eum, cuius fidem experti sunt, industriam probant, mores laudant, cuiusque beneuolentiam, atque amorem erga se perspectum, & cognitum habeant, non corde ament, neque cum eo opes suas æquabiles faciant, naturæ mihi vim adferre videantur humanę.

PETRI BEMBI VITA.

PETRVS BEMBVS VENETIIS natus eſt, annis poſt Chriſtum ortum MCCCCLXX. patrem habuit Bernardum Bembum, hominem, cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clariſsimum: nam res Venetum publica a certis nominatim familijs adminiſtratur: eæ claræ habentur: reliqui ciues; quamquam ſunt eorum multę amplę honeſtęq; familię, neque genus ſuum magnopere extollunt, & in ſua quique re gerenda occupati, ciuitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquiſsima ſtirpe orti, cum omni tempore in rep. floruerint, ampli in primis; illuſtresque numerantur. erat pręterea Bernardus ſuo etiam priuatim nomine, propter iuris ſcientiam, qua plurimum excellebat, apud ciuitatem multum admodum gratioſus; & propter ſummam prudentiam, multiplicemque rerum vſum, propterque vitę grauitatem, magna in homine erat auctoritas. Hic cum a ſua ciuitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeunda biennium domo abeſſe Venetorum legibus cogeretur, faciendum ſibi eſſe exiſtimauit, vt Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, ſecum educeret; propterea quod Florentinorum inſtituta parum a Venetorum moribus illo tempore abeſſent: non dum enim ſub vnius dominatione illo-

rum

Digitized by Google

rum erat respublica, sed nobilitatis fere arbitrio regebatur; &, quod ea ciuitas præstare ingenijs creditur, a cui puerum, in quo iam tunc præclara indoles elucesceret, volebat: tum Italicam linguam, qua non elegantißime Veneti, illis præsertim temporibus, vterentur, emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse: nam omnium Italiæ nationum commodißime eam loqui ciuitatem autumant. Nec vero patris consilium filij fefellit industria: sic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ est, sic teneræ pueri aures, animusq; puro ac dulci illo Etruscorum sermone imbutus, vt iam inde a prima adolescentia, multa cum Latine, tum vero Thusce a se scripta ediderit, quibus nihil hominum auribus politius, nihil omnino elegantius, aut suauius accidere posit. Iacebat omnino temporibus illis eloquentia: inquinate enim loquebantur; nullus erat verborum delectus, nullum scriptorum discrimen. nam & ipse negligebatur Cicero, vel contemptui potius erat; & Cæsarem propter historiam modo cursim & negligenter legebant; Terentium, Virgilium, bonos ceteros, in ludo tantum, idque perpauci, ediscebant: post puerilem illam disciplinam sumebat eos in manus nemo. duros, obscuros, asperos scriptores adamabant; consectabanturq; abditas, abstrusasque historias, aut fabulas: qui ijs ineptijs referti essent auctores, ij eruditi numerabantur: itaque vnus Ouidius de veteribus in honore erat. ergo, si verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem Latine scriptum octingentis ipsis annis, aut eo amplius est, quod Romam illam veterem redoleat; aut magnopere lectione dignum sit: solœcismum enim vitabant, quantum quidem ex arte grammatica didicerant, idque ipsum haudquaquam semper: id vnum præstare qui poterant, Latine loqui sese putabant: nulli, qui purus ille, incorruptusq; veterum Romanorum sermo esset, nouerant, ac ne suspicabantur quidem. Par erat atq; idem eorum error, qui Italice scribebant: qui cum duos haberent scriptores, mea quidem sententia, vel cum Latinis, vel cum Grecis conferendos: nam alterius versus et suaui-

ſuauitatis plurimum habent & dignitatis:& varijs ingenij, aut etiam artis luminibus referti ſunt, & animum ſæpe permouent atque impellunt, vt de amore ne Græcus quidem quiſquam melius; alterius oratio dulcis, copioſa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, vt geri ea, quæ legas, non narrari videantur. Hos cum haberent auctores duos, vtrumque in ſuo maxime genere excellentem, ſcribebant ipſi inepte, abiectiſsimis verbis, nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignę ſententiæ, nulla compoſitionis, aut numerorum ratio. licet in manus ſumere, quę tunc multi ſcriptitarunt, prçter vnum Politianum, illumque ipſum minus dulcem, minus omnino elegãtem, quam vt legiſſe Petrarcæ lectiſsimos uerſus uideatur; ceteros ad vnum indignos dicas, qui in ſcriptorum numero habeantur. vnum ſcurrile vigebat genus; in eo ſane ridiculi nonnulli; ſed ipſi quoque multis in locis inertes ac languidi. Hanc igitur inter erroris atque inſcitiæ caliginem Bembus ad veterum ſcriptorum tamquam lumen ac lucem reſpexit primus, primuſque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno ſuo labore, multis reclamantibus ac repugnantibus, impetrauit, vt Ciceronis, vt Virgilij, vt Cæſaris ſimiles ſeſe in dicendo, quam Apuleij, Macrobij, Statijque eſſe mallent; cum contenderet oportere, qui ſcriberent, eam dicendi formam, quæ optima eſſet, habere animo & cogitatione comprehenſam; ad eam tamquam ad exemplum aliquod orationem ſcriptionemque ſuam dirigere; Demoſthene autem, aut Cicerone perfectius in dicendo aliquid promere ſe poſſe qui profiterentur, ſua quidem ſententia nimium ſubire oneris, nimium ſuis fidere viribus; quorum etiam iam olim errore ac temeritate factum eſſe exiſtimabat, vt malos multos ſcriptores haberemus: nam, cum nonnulli a Cicerone diſcedere, ſuique plane eſſe vellent, cum aliter, atq; ille, dicere ſtuderent, quoniam is perfectus, abſolutuſque eſſet; deterius dicere cogebantur. Hæc Bembus cum dictitaret, cumque etiam litteris mandaret, ęgre ille quidem, ſed multis tandem perſuaſit, ſpretos

ac

ac repudiatos antea scriptores optimos illos, repeterent: propositosque sibi ad imitandum haberent. quo quidem Bembi labore, quibusque præceptis, quantum eloquentia adaucta sit, cuiuis facile est noscere; si ea, quæ ante hanc illius disciplinam scripta sunt, cum huius ætatis scriptoribus conferantur. Ea obita legatione domum Bembus cum patre redijt, iam bonarum artium studijs incensus, iam eloquentiæ, ac scribendi magno quodam amore flagrans. itaque in Siciliam vsque ad Constantinum Lascarem Græcarum litterarum causa profectus, trienniumque ibi commoratus est; tantumque ingenio, labore, assiduitate profecit, vt Græce non modo optime sciret, sed etiam polite, luculenterque scriberet: atque in Sicilia cum esset Latine de Aetnæ incendijs scripsit ad Angelum Gabrielem: qui liber, ab eo editus, in manibus hominum eruditorum non sine aliqua laude versatur. Post eam peregrinationem celeriter Bembus assecutus est, vt maxima apud omnes Italiæ ciuitates, tum apud exteras etiam nationes, eius esset ingenij admiratio: ita enim, vti res est, sic homines statuebant; perdifficile factu esse vnum atque eundem duabus linguis tam scite, tamque ornate copioseque vti posse; quodque pauci vno in sermone vmquam præstiterunt, vt pręclare scriberent, id ab adolescente Bembo & in Latina & in Italica oratione effici, omnibus, qui de ijs studijs aliquid iudicare possent, permirum videri necesse erat: præsertim id ipsum in vtraque lingua & prosa oratione & versibus, id quod Ciceronem ipsum expertum, sunt, qui negent assequi potuisse. Ac miramur profecto interdum, quid causæ sit, cur, cum oratori poeta maxime finitimus sit, negent fieri posse, vt idem orator bonus, idem egregius poeta euadat; idq; non hominum modo existimatione, sed etiam re ipsa comprobatum esse: nullos enim, aut certe perpaucos vtramque facultatem adeptos videmus: sed cum diuturno studio, magnisque lucubrationibus vtraque ars egeat, non suppetit ad vtramque tempus, atque otium: & quoniam longa exercitatione, assiduoq; vsu consuescimus aut oratorie dicere, quod

vitio

vitio maxime datur versus scribentibus, vel poetice, quod contra in prosæ orationis scriptoribus vitiosum in primis habendum est: si quis vtrumq; studium copularit atq; coniunxerit, magnæ cuiusdam intelligentiæ, acrisque iudicij est, præstare alterum genus, ne incurrat in alterum. Præterea oratorum, poetarumq; ingenia atque naturæ contrariæ propemodum inter se sint, oportet: hi enim ratione atque humanitate reguntur; illos, furoris afflatus ac diuinitas quędam, impellit: atq; omnino proximis, coniunctisq; in rebus facilior a recto declinatio, ac lapsus est, reprehensio vero vel insignior: creat enim errorem similitudo; & cum uaria tum est, celeriter, propter rei similis comparationem ac propinquitatem, inuersio animaduersa internoscitur ac reprehenditur. Neque ij tamen nos sumus, qui aut Ciceronis versus valde imbrobandos existimemus, aut Platonem atque Aeschinem (vtrumque enim versus in adolescentia scriptitasse memoriæ proditum est) malos, contemptosque fuisse poetas credamus. Post Siciliensem illam peregrinationem, perpaucis interiectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus missus est: eum magistratum, magnum in primis atque honorificum, illis temporibus Veneti, virtute belli partum, victoriæque tamquam insigne, gerebant in aliena ciuitate. eo quoque cum patre filius exijt: sicque eo in oppido perdiu fuit, ut cum ab omni iuuentute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum uero Herculi Estensi, maximo ac fortissimo uiro, qui in ea ciuitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgiæ, quam in matrimonio Alphonsus habebat, gratus in primis, acceptusque esset. Per idem tempus, cum annos natus esset haud amplius XXVI. eos sermones, qui Asulani ab eo inscripti sunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore atque colore distinctum. feminas omnino cum adolescentibus de amore loquentes amœnissimis quibusdam in hortis facit, ita lectissimis verbis festiue ac venuste, ita sententijs copiose atque ornate, nihil vt eius oratione cum vberius, tum uero suauius modulatiusue esse posit. eos libros tanta hominum, mulierum etiam medius

fidius approbatione & tamquam plausu exceptos recentes esse meminimus, vt extemplo cuncta eos Italia cupidissime lectitarit atque didicerit: ut non satis vrbani, aut elegantes ij haberentur, quibus Asulanæ illæ disputationes essent incognitę. erat per id tempus Vrbini Guidusubaldus Feltrius, vir maxime spectata, maximeque nobilitata virtute: is suæ ciuitatis tenebat imperium; atque cum eo Helisabetha Francisci Gonzagij, qui itidem ciuitati imperabat, soror, nupta erat: cuius de mulieris laudibus mira quędam litterarum monumentis, cum ab alijs multis, tum etiam ab hoc ipso Bembo mandata sunt. Ac datum est profecto Vrbinatum ciuitati, vt non suos domi modo principes omni genere laudis claros atque insignes habeat, sed etiam, vt ex alienis ciuitatibus mulieres, quas illi in matrimonium duxerint, lectissimæ fere, præstantissimæque illi feminarum omnium obtingant: Nam præter eam, quæ a me appellata est, Helisabetham Gonzagiam, habuit Franciscusmaria huius Guidiubaldi pater ex eadem familia vxorē Eleonoram, quę proximis diebus mortua est, omni muliebri laude præter ceteras ornatam atque illustrem. Nec vero de Victoria Farnesia, quando in hunc sermonem venimus, sileri vllo modo potest (quamquam inuitus facio, vt de ijs, qui nunc sunt, dicam aliquid) cuius quidem mulieris modestia ac pudor ingenuus illud profecto præstitisset, quod Periclem aiunt dixisse, primam in muliere laudem esse, ut ne de virtute quidem illius vlla ad viros fama emanet: sed nulla ratione occultari tanta primarię feminę virtus potest, quin ad viros quoque emergat, ac suo ipsa splendore se prodat. Fortunatus igitur Guidusubaldus cum sua illa animi magnitudine atque æquabilitate, suaque illa prudentia; tum vero hac tali coniuge, vitęque socia. Sed cum Vrbini quem admodum dicere incœperam, Guidusubaldus atque Helisabetha Gonzagia essent, hominum excellentium peramantes, perque hospitales, conueniebant ad eos ex omni Italia, vt quisq; pręstanti aliqua in arte præcelleret: eo cum Bembus quoque forte venisset, præcipuo pręter ceteros in honore

nore haberi cœptus est: multa enim habuit Bembus, quę, ad hominum animos conciliandos, plurimum valere consueuerunt: nam & in forma summa quędam oris species ac dignitas inerat, & in statura ac proceritate decor; mira prę terea in moribus suauitas quędam lenitasque amabilis; dulcisque cum sermo, tum tota vitę, victusque consuetudo mitis ac clemens: ad ea cum præclara ingenij vis ac natura accederet, expetebatur, scilicet vnus omnium, maxime ab illustri illo virorum, feminarumq; conuentu: quibus rebus efficiebatur, vt multum domo abesset, Vrbinique fere viueret: quam rem multum etiam vicinitas adiuuabat, atque vltro citroque Pisaurum quidem vsque perfacilis atque expedita nauigatio: ita factum est, vt minus domi honores assuesceret admirari, minusque ambitionibus implicatum animum haberet. At uero id pater reprehendere, grauiter ferre, ac prope patrio iure, ut vxorem duceret, ut remp. capesseret, atque ex ordine magistratus peteret, imperio cogere: fit enim fere, vt qui in libera ciuitate, pręsertim clara atque opulenta, viuant, omnia ad honores referri putent oportere, id vnum consectentur & expetant, vt dignitates, ut magistratus adipiscantur: si quę sint laudes, quę alio pertineant, eas aut non agnoscunt, aut leues atque inanes iudicant: atque hæc liberorum populorum consuetudo, quamquam per se ipsa, viq; sua fortasse minus probanda, est: nec enim compendij, honorisue causa, si ad ueram illam rationem dirigas, petendi magistratus sunt, ciuibusue alijs ullo studio, aut ulla contentione pręripiendi; sed unius reip. ratio habenda est, eiusque unius utilitati, salutique seruiendum; ut dignioribus concedamus; & sæpe delatus nobis maior aliquis, aut magistratus, aut imperium, aut curatio, si minus ei rei gerendæ nos idoneos sentiamus, accipiendus non sit, aut etiam deponendus: nec enim errare patriam, pati æquum est. Sed, quoniam non viuitur cum perfectis hominibus, percommode popularis hæc ambitio cecidit: honorum enim cupiditate incensi, non ad suum se quisque format atque instituit arbitrium, sed ad populi, ci-

uitatisque iudicium,consilia, mores,vitam, voluntatemq; instituunt; dantque operam, non vt sibi ipsi, aut alijs fortasse quibusdam probati sint; sed,vt populo,ciuitatique, a qua honores scilicet expetant, placeant: ita fit, vt vna, eademque perpetuo permaneat ciuitatis forma, atq; vna,eademque sit omnium ciuium communiter disciplina; neq; singulorum priuatim studijs,voluntatibusq; variatis,reip. quoque ratio atq;institutio vertatur atque mutetur;quam quidem cautionem,prudentiamque,vna,præter ceteras omnes,Venetorum ciuitas semper adhibuit; ut domesticos suos mores diligentissime retineret,essetque plane sua, neque quicquam exterum infundi in ciuitatem, aut vlla infici se peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembus pater in eum cursum, quem tenuerat ipse, quemq, summa cum laude,plausuque confecerat,filium induceret atque compelleret,ille contra,alia spatia,cursusque alios animo agitaret,quamquam patri obsequi suadebat pietas,ciuium consuetudo hortabatur,propinqui,necessarijq, efflagitabant; tamen sic animo cogitabat, cuius ipse gloriæ cupidus esset, eam ad se non a suis modo ciuibus, sed ab omnibus etiam gentibus vltro deferri, prehensandum sibi eius rei causa neminem esse, supplicandum nemini, nullius suscipiendas inimicitias, nemini os lædendum: vnam enim esse,ex omni laudum genere, ingenij gloriam,qua,sine ulla cuiusquam querela,perfrui,ad extremum vsque,homines soleant: honores imperitæ modo multitudinis testimonium præleferre,ingenij laudem ac famam, etiam intelligentium hominum habere comprobationem: nec uero aut voluntatum mutationem, aut fortunæ temeritatem extimescere; sed stabilem,firmamque etiam ad posteros commendationem habere: postremo permultos omnibus ętatibus exoriri,quorum opera,pro sua cuiusque parte,resp. geri posiit; at, cuius ingenij monumentis ciuitas ornetur,ne multis quidem sęculis vnum extare,aut alterum: satis vero iam Bembos, magnos honores in republicaq; ad illustrādam familię dignitatem esse consequutos;satis nobilitatamq; maiorum suorū

rebus

rebus gestis, suæ memoriam stirpis esse; quando & vetustissima templa a suis iam olim gentilibus constructa, ea scilicet, quæ Iuliano dedicata sunt, Bemborum nobilitatem illustrent, & pietatis sint testes; & Francisci Bembi eius, qui, multos annos ante Patriarcham Venetijs institutum, sacrorum antistes ac pontifex fuit, memoria, gentis vetustatem ostentat; tum maritima imperia, clarissimeque Francisci itidem Bembi victoriæ; tum Marci, qui a Cyprijs interfectus est; aliorumque multorum ob remp. susceptę calamitates, interitusque, Bemborum et virtutis, & in patriam caritatis testimonio sint: nec vero ne in præsentia quidem defuturos, qui stirpis, gentisq; gloriam tueantur atq; adaugeant; habere sese Carolum fratrem, in quo mirificam ingenij indolem, maximam virtutis spem inesse intelligat; esse præterea cum alios nonnullos, tum Ioannemmattheum Bembum summa itidem uirtutis & ingenij spe præditum adolescentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de se iudicium fefellit, & multis, magnisq; in rebus domi, forisque perutilis reip. ciuis est, semperque fuit: nam Carolus, priusquam patrię prodesse per ętatem potuisset, extinctus est: vnam hanc litterarum atque ingenij laudem minus illos adhuc esse adeptos: eam se in suam gentem inferre cupere, ac propemodum etiam se id perficere, ac præstare posse compertum habere: sin honores sectari velit, certo scire, minus eam sibi rem ex sententia successuram; quam inuitus suscipiat, & iniucundam existimet; & multa præterea a natura impedimenta habere se, sibi ipse sit conscius: nam & blandiri ei qui posit, quem fortasse minus aut probet, aut diligat, pudore sese quodam ingenuo impediri; & existimationem suam vulgi uoluntati, comitiorumq; casibus, & tamquam vndis, quotannis commissam esse, propter animi quandam aut libertatem, aut, si quibus ita videtur, fastidium, pati non posse; nullam autem omnino rem facilem esse, quam inuitus facias. Scire sese illam alteram honorum atque ambitionis incertam, ac periculorum plenam viam, plus fortasse vtilitatis, plus apud parui, angustiq; animi homines splen

doris polliceri; sed eam se sequi malle, quæ plus veræ solidæque dignitatis habeat: vt enim fructuosos fundos parare vtilius sit: voluptarios autem, atque animi modo causa institutos, honestius ac magnificentius; sic illam ambitionis rationem vberiores in vulgus fructus fortasse ferre, hanc certe bonarum artium ac litterarum institutionem, plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ, plus honestatis ostendere: ac, ne multa, nihil ægrius factum est, multis filij contentionibus, multa contra patris, matris quoque Helenę Marcellę, primarię feminę, castigatione, sępe etiam obiurgatione, quam, vt ne singulare ac prope diuinum Bembi ingenium, ad bonarum artium studia atque ad has mansuetiores musas natum, vulgo atque imperitæ multitudini proderetur: sed peruicit tamen, vt, per parentes ac necessarios, perque ciues sibi suos aliquando vitam in litteris agere, idque vnum, relictis rebus, curare sibi liceret. Sed paucis post annis dum sese Bembus libris, litterisq; obruit, dum solitudines, recessusque sibi pro foro, sibi pro curia, proque comitijs per summum otium, summamque tranquillitatem habet; Ioannes Medices Cardinalis, is cui Leo.X. nomen postea inditum est, Pont. Max. Romæ creatur. Mos, consuetudoque Pontificum est, ut si quid publicæ priuatæ ue rei incidat, quod prolato opus non sit, quodque secreto per litteras agi oporteat, si quando, aut regibus, aut ciuitatibus respondendum, aut si quid postulandum ab ijs sit, si quid denique paulo maioris negotij implicitum cum aliquo est, id, quasi per familiares epistolas, transigant: eas litteras cera obsignant; nam publicis decretis in plumbo signum est: earum litterarum scribendarum negotium datur hominibus, ob scribendi prudentiam, atq; elegantiam, eruditissimis; ob muneris, locique dignitatem, grauissimis atque honestissimis, ob autem rerum pondus ac magnitudinem, summa fide, summaque probitate præditis: ij magna cura ac diligentia conquiruntur, magnis pręmijs euocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentissimeq;

cum

eum retinere vellet, sine vlla dubitatione Bembum accersiri, eique muneri, negotioque preponi iubet. Magnam in spem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentissimus enim Leo, liberalissimusque & habebatur & erat: ipsi autem res erat familiaris pertenuis; vix ut necessarios sumptus suppeditaret, idque ipsum magno Caroli fratris, quem sui amantissimum, obseruantissimumque habebat, labore atque industria: confluebant præterea ad Leonis famam ac bonitatem, vt quisque in quaque excellebat arte, aut disciplina; ut propemodum homini erudito, Romã abesse, turpe esset. Huc accedebat reprehensores suos conuincendi studium quoddam; cum quanti suæ illæ artes fierent, quas illi nulli rei esse dicerent, quasque, tamquam nugas ac deliramenta, sæpe Bembo obijcerent, ostendendi magna data esset occasio: nec vero a suo vetere instituto, aut a litteris abduci sese propterea arbitrabatur, quippe, qui ad scribendum inuitaretur, qua vna in re omnis sibi cura atq; opera posita semper fuisset. Proficiscitur Romam Bembus, cum annos natus esset tres & quadraginta; præponiturque epistolis Pont. Max. nomine scribendis; eoque in munere gerendo datur illi socius, & tamquam collega, Iacobus Sadoletus is, qui postea Cardinalis factus est. Scripsit eorum uterque eas epistolas cum plane Latine, quod ante id tempus neque acciderat ulli, nec adeo fieri posse ullo modo homines existimabant; ac, si uerum querimus, ne cogitabãt quidem: nostri enim homines, sępe etiam transalpinæ nationes, sic Latine scribebant, ut suę quisque ciuitatis tamen loquendi formam, consuetudinemque retineret; ac Latinis uerbis, quamquam ne id quidem usque quaque, Gallice nihilominus, aut Italice, nescio quo pacto, loquerẽtur: sed eæ epistolæ cum plane Latine a Bembo, Sadoletoque scriptæ sunt; tum uero summa a doctissimis, exercitatissimisq; hominibus adhibita est elegantia, summaq; dignitas; id quod ex ijs libris intelligere licet, qui a Bembo editi, epistolas a se Leonis .x. nomine scriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in scribendo

rudi,

rudi, cumulatissime satisfaceret, magno ab eo honore afficiebatur: tantum porro in illum suæ liberalitatis Leo contulit, ut, qui Romam pauper tandem uenisset, suis ex fructibus Sest. amplius c x x. caperet, Pontificis plane beneficentia diues factus. Fuit ætas, tempusque illud humanitatis suauitate nimia prope quadam perfusum, ut delectationũ multarum studia sæculi illius licentiæ, propemodum omnium permissu, concessa essent: nec enim ne uoluptatum quidem quarundam blandimenta nimium seuere aspernabantur; sed multa ad oblectationem, multa ad ludum data erant cuiusq; ordinis, cuiusque ætatis hominibus: nec uero religioni habebatur, honestos, grauesque homines in hortis uisos esse; aut paulo liberiore in conuiuio, symphonia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuisse. quam quidem sæculi illius nimium plane profusam hilaritatem, eorum temporum, quæ sequuta sunt, tristitia, uehementer corripuit, magnoque opere castigauit: quo magis uereor, id quod dicturus sum, ne multis secus, atq; est, de Bembo, existimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis susceptum id est, ut de illius uita, non de laude, dicamus, ne hoc quidem reticendum nobis esse arbitrati sumus. Ac fit fere, vt mores, consuetudinesq; locorum, aut ætatum, pro ratione sibi, proque disciplina homines habeant: denique, quod fieri uident, licere putant; atque id, quod in præsentia minus reprehenditur, in posterum quoque tolerabile, concessumque fore arbitrantur. atq; omnino apud omnes gentes, etiam, quæ natura grauia sunt, fieri consueuerunt moribus leuiora. In ea igitur morum, sæculiq, licentia, eximia forma mulier quædam perpulisse Bembum dicitur. neque, diu resistentem, continere eum se a lapsu potuisse, præsertim qui nullis dum sacris initiatus esset: uerum ea, vt temporibus illis lapsio, ut hac ętate fortasse labes, eum habuit euentum, ut magno, si modo naturam audire uolumus, fructu compensaretur. Suscepit enim ex ea muliere liberos tres; qui vt nominentur a me, res propemodum postulat, nec ipsi nolunt; Lucilium, Torquatum, & Helenam Bembam

bam, feminam lectiſsimam, quę cum Petro Gradenigo primario adoleſcente nupta eſt: cui etiam liberos ex ſe ſe peperit, totiusque orbis terrarum præclariſsimam ciuitatem ciuibus nobiliſsimis auxit: vt, ſi qui ſunt, qui in eo Bembum grauius accuſandum cenſeant, meam illi quidem ad ſuam ſententiam adſcribant licet: ſed ij tamen ſe meminerint id improbare factum, quod infectum eſſe, optare certe non audeant. Nec vero in litteris modo ſcribendis Bembi fidem atque eruditionem Leo periclitatus eſt; ſed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, ſollertiamque plurimum adamauit. itaq; cum conſpirare aduerſus Gallię regem cum Cæſare Maximiliano, cumque Hiſpaniarum rege Catholico, ita reip. temporibus poſtulantibus, cogitaret; miſit de ea conſpiratione Bembum ad Venetorum ſenatum, qui eam magnopere ciuitatem hortaretur, vti a Gallorum, quibus cum conſenſerat, amicitia diſcederet, ac ſeſe cum Pontifice, reliquiſque conſpirationis auctoribus, ducibusque fœdere & ſocietate coniungeret. Habita eſt a Bembo in Venetorum ſenatu ea de re oratio pergrauis ſane perque vehemens, quam etiam ſcriptam reliquit: perlegant eam noſtri homines; nihil Italice ſcriptum, grauius ornatiusue ea oratione, dicent eſſe. Tenebatur præterea impendio magis Bembus ſtudio ſignorum antiquorum, idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulchritudinem, ordinem, partium conuenientiam, quam mente atque animo in ſcribendo vnus cerneret præ ceteris, ijs etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnoſceret, paulo magis commouebatur. atque omnino fingendi pingendique artem poeticæ ex altera parte aiunt reſpondere: illa enim animorum, hæ ſenſuum mulcendorum magiſtræ: quam quidem ingenij doctrinæque cauſam, ij, qui noſtra ætate eouſque harum rerum cupiditate efferuntur atque inſaniunt, magno vt propterea ære in alieno ſint, cum afferre homines ſine ingenio, ſine litteris, non poſsint, quam morbi furorisque ſui rationem allaturi ſint, ipſi videant: quid enim attinet, cum animum partim per ſe, vique ſua turpem ru-

demque, partim maleuolentia, inuidia, perfidiaque inqui natum gerent: domum modo atq; hortos, villasq;, tot ver suris faciendis, tot frustrandis, fraudandisque creditoribus, affabre factis signis ex marmore, aut ex ære ornatas habere? cumq; in dictis factisq; honestatis faciem numquam, ne in somnis quidem, aspexerint, decorem pulchritudinemq; tanto in ære ac lapidibus opere adamare? equidem nec do mum, nec villam, nec uero oppidum vmquam, non modo exornatum, sed ne satis quidem mundum dixero, vbi illi cum ea fæditate, cum ijs animi sordibus habitent. Nam si qui sunt, qui talium rerum intelligentiam, tamquam suę, in reliqua vita, munditię atq; elegantię, aut rectarum artium, in quibus ipsi excellant corollarium quoddam adferant, id quod in Bembo vsu euenerat, ijs non modo suscensendum non est, sed etiam gratiæ habendæ sunt: at, qui omnium di sciplinarum expertes, in omni vita rudes atque agrestes, hu ius vnius studij commendatione nitantur, aut in eo non vir tutis quasi appendiculam, sed tamquam vitiorum ac scele-rum suorum, vt ipsi sperant, integumentum, vt ego inter-pretor, additamentum quoddam, quærant; ij non modo acriter vituperandi, sed etiam vehementer illudendi sunt. Sed cum tenui Bembus valetudine atq; imbecilla esset, cum que noctu magnis lucubrationibus, magnis vigilijs scribe-re necesse haberet: nam interdiu, cum a Pontificis latere di scedere vestigium vix liceret, cumque multi audiendi, salu tandi, deducendi, honestandiq;, vt Romanus ferebat mos, essent; relinquebatur otij nihil; grauem diuturnumq; in morbum incidit; ex quo cum ægre ac difficulter conuale-sceret, nec recreari reficique videretur posse, de medici con silio, ipsius Pont. hortatu, cœli mutandi causa, Patauium petijt: atque eo anno Leo moritur. Incredibile dictu est, quanta animi alacritate, quantaque lętitia Romanis labori-bus, curisque liberatus, longa sane, annorum nouem, ipso-rum intermissione facta, optatum ad otium studiumque suum vetus sese Bembus receperit; nullum vt urbis vrbana rumue rerum, aut deliciarum desiderium in eo resedisse, li-

quido

quido appareret. Et vero eos, qui a pueris, bonarum artium studijs dediti, ętatem egerunt in litteris, mordere in adolescentia interdum solet, quod a rebus agendis absint: quod si casus eos forte aliquis ab otio ad agendum euocauerit atque traduxerit, næ illi rem totam, quam, incognitam dum haberent, admirabantur, expertam atque perspectam, præ suo uetere studio, contemnunt. quid enim in se continet, quod magnopere aut laude, aut etiam appetitione dignum sit, præclara ista agendi sollertia? si modo rem inspicimus, ac speciosa illa vocabula, communitas, utilitas, salus hominum, paulisper ab hac disputatione facessant, rogamus: qua enim tota in re non ratio, sed, maximam partem, fortuna dominatur, quamque non prudentia, sed plerumque (non enim libet semper dicere) malitia, regit; quid aut gloriæ, aut iucunditatis inesse posit? quasi enim cum ludas tesseris, neque contra eius ludi formulam vt venias, aduersarioque vt fucum facias, animum inducere velis, si te is, qui cum ludas, contra sine vlla dubitatione circumueniat, atq; decipiat, numquam tu tantum scientia atque artificio profeceris, ut cum illius dolo atque fallacia certare posis; sic in hominum vita hac, & tamquam alea, cum viri boni, ut a iustitiæ certa quadam præscriptione, ne latum quidem unguem, discedant, abduci sese nullis aut honorum, aut pecunię pręmijs patiantur; alij autem vulgo fraude, præstigijs, sępe periurio, perfidiaq; pugnent, vincitur nimirum simplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor molestia, fides scelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumq; efficaces habiti boni inter improbos, ludibrio sæpe sunt. Careant igitur insigni hac rerum gerendarum laude homines litteris dediti, animo non modo ęquo, sed etiam hilari; ac sic habeant, nihil fere honestati hominum, in vita hac communi, esse relictum loci; sed scelus pleraque, ac turpitudinem inuasisse; quamq; operam dare se reip. maximam plerique prædicent, eam omnem, communis rei simulatione, in sua quemque priuatim vtilitate augenda positam, occupatamq, habere. Vnos omnino excipio Venetos; Nam

Christiana quidem res communis Romæ, non hominum consilio, sed dei immortalis mente, regitur. Vnos igitur Venetos excipio, quorum preclarissima in rep. optabile statuam esse versari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capessere; nec vero ea ciuitas, post hominum memoriam, prudentissima ac fortunatissima, nostræ, aut cuiusquam opis eget, illam, vt pote libertatis arcem, prudentiæ gymnasium, iustitiæ domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile litterarum, adolescentes senesque retineamus. quam quidem Bembus prudentiam studio ac voluntate huius sententiæ auctoribus præclare emensus, re atq; exitu ad extremum vsq; prestare non potuit: nam, cum Patauij multos iam annos esset, in ciuitate quietis ac trãquillitatis plenissima, ab omniq; contentione ambitioneq; longe ac multum remota; cumq; omnem curam, cogitationem, operam, ad ea studia, que a puero adamasset, celebranda, contulisset, vel in ijs iam consumpsisset potius, magno quodam casu clementem illam vitam, quietam, tranquillamq;, prope iam decurso spatio, atque ætate iam fere exacta, recusans atque ingratis coactus est mittere. Erat Romæ temporibus illis, vir summus atq; clarissimus, singulari prudentia, admirabili animi magnitudine præditus, Alexander Farnesius Cardinalis is, qui Paulus III. appellatus est, qui, simulac Pont. Max. factus est, extemplo tanto imperio ac potestate accepta, vt initium rerum, actionumque suarum ab illustri aliqua laude duceret, faciendum sibi esse existimauit, vt, qui quaque in ciuitate, quibusque in terris homines essent, illustri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude, celebrati; illos vltro ipse, eam dignitatem haudquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam suspicatos, amplissimum in cardinalium collegium cooptaret. ea re sperabat cum pontificatus, collegijque, tot clarissimorum hominum accessione facta, auctum iri maiestatem, tum, specimen se quoque suæ virtutis maximum cum dedisset, magnam de se famam, opinionemque esse facturum: itaq; semel atque iterum, magna cura, magna adhi-

bita diligentia, summos viros peruestigauit atque delegit; quibus grauissimam illam dignitatem, nimio a plerisq; opere sæpe frustra ac nequicquam expetitam, ultro mandaret: quo facto, opinione maiorem est gloriam consequutus. Sed, vt vt alijs ea res euenit, Bembo quidem perincommode cecidit, quod suo ex otio, suaque e solitudine dulci illa erutus, rursum in eam turbam, molestiamque senex raperetur, a qua, vix dum inclinata ętate, se se tamen cupidissime vindicasset: etenim, cum præstantes denuo gloria viros Paulus conquireret, atque indagaret, quos in collegium legeret, occurrit in primis homini Bembus: is forte Venetijs erat. Gaudeo, gaudeo, optima post homines natos, atq; amplissima ciuitas, cum inuestigaretur perquireretúrque virtus, ad te iterum potissimum ventum esse. etenim cum bonorum, prudentiumque hominum res Christiana publica egeret, sumpserat a te scilicet, iam antea, Gasparem illum Contarenum, Italici nominis lumen; in quo, cum summa probitas, castimonia, moderatio, prudentia cum summa doctrina atque eruditione contenderet, eius ipsius insignita pietate ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis suppeditatum paucis annis rei Christianæ communi est: semel in Contareno; iterum in Bembo. Ad eum cum Pauli missu Carolus Gualterutius Fanensis, vir apprime bonus, nauusque & industrius, venisset cum diplomate, cumque eius dignitatis insignijs, ille enimuero recusare ac deprecari, neque abduci, nunc demum ętate confecta, pati se posse dicere, a quiete ac solitudine illa, quam vnam, rerum omnium iucundissimam, antiquissimamque, iam inde a prima adolescentia habuisset; magnas tamen sese Pontifici, magnas collegio gratias agere atque habere; quod senectutem suam honorificentissimo de se iudicio, clarissimoque decreto tātopere honestatam uoluissent. cum in eo, multos iam dies, perseueraret, neque de sententia depelli posse videretur, nihil propius factum est, quam, vt Romam Gualterutius, re infecta, reuerteretur. Non sum nescius multos fore, qui nostræ o-

ratio-

rationi hac in re parum fidei habeant. pleriq; enim omnes, quid de aliena voluntate credēdum sit, de sua coniecturam faciunt: itaque incredibile multis visum iri intelligo, Bembum id vere atq; ex animo aspernatum esse, quod omnes, fere summa cupiditate, expetendum atq; optabile esse existiment; tametsi scribimus hęc recenti huius facti memoria, multisque, qui in agendo adsuerunt, superstitibus, quos, mendacij atque impudentiæ nostrę conscios ac testes, habere, cur velimus causa nulla est. Sed quoniam par eorum peccatum esse censemus, qui mentiri in historia audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant, mendacij speciem, verum cum dicturi essemus, non horruimus. Erat perinuidiosum futurum, respui tantam dignitatem, præsertim quę nō honoris modo splendorem, sed etiam muneris contineret officium: eam enim ob causam collegium dicitur Cardinalium a maioribus institutum, ut ij & adsint Pontifici, & ad omnia reip. tempora præsto sint; egerrimeque laturus eā rem Paulus erat; quod minui Christianæ ciuitatis maiestas, cuius ipse princeps constitutus esset, videbatur, atque eius priuatim & consilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo a se datum existimaret, sed etiam onus quoddam officij pro sua potestate impositum: ut si de suo ille honore putaret sibi liberum esse recusare, dicto certe Pontificis audientem non esse; in eo uero & collegium, quod sanctum esset, & Pontificem uiolari. itaque adcurrunt ad eum vndique amici ac necessarij; agunt, hortantur, obsecrant, si sua ipse gloria minus moueatur, gentis ac posteritatis tamen memoriam nomenque respiciat; ac tantam dignitatem in domum suam illatam ne ipse a sese abiudicet. Parum primo Bembus eorum moueri oratione; ut pote qui eadem sępenumero audisset iam olim prope omnia, ac refutasset; vbi vero ad eum Petrus Landus adijt, qui ciuitatis, haud multo post, princeps fuit; qui vnus apud Venetos magistratus amplissimus est, idemque perpetuus; isque longa atque accurrata oratione cum eo agere cœpit, cum ostenderet quantum ea re subiturus esset

fet

ſet offenſionis atque inuidiæ; quam indigne Pont. Max. quam grauiter omnem ſacerdotum ampliſsimum ordinem eam ignominiam ferre neceſſe eſſet; cumque adderet num quam hęc, ſine nutu atque conſilio dei immortalis, accidere ſolere; diligenter videret, ne diuino numini refragaretur; tum vero, animo ſane ſuſpenſo ac perturbato, hominē Bembus in præſentia dimittit, rem in diem poſterum differt; &, quoniam religionem ſibi iniecisſet, diligentius deliberaturum ſeſe pollicetur. Poſtridie eius diei, cum res homini in religionem plane veniſſet: fuit enim non uerſuta hac, atq; ad hominum opiniones captandas ſimulata, quam in multis videmus, rugis ſupercilioque horridam, triſtitia; ſed, vere atque ex animo, pietatis colentiſsimus; proximum in fanum mane ingreſſus eſt. Erat tum forte ſacerdos ad aram, atque hiſtoriam de ijs, quæ a Chriſto dicta, aut geſta in terris ſunt, quod euangelium appellamus, clara voce, ut mos ſacrificium facientibus eſt, effari incœperat: uix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac ſacerdos Petre, ait, ſequere me. ea vero illi uox, dei prope ipſius ore mitti, uiſa eſt. Itaque, cum omnem ex animo dubitationem ſuſtuliſſet, quaſi dei accitu, Romam proficiſci ſtatuit. magnus fit domum eius omnium hominum atque ordinum concurſus, frequens gratulatio, maximus totius ciuitatis plauſus. ille uero, paucis poſt diebus, ſiluas, receſſuſque ſuos, in quibus placatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxiſſet atque exegiſſet, crebro appellans, atque identidem reſpectans, Romam ire perrexit. Vere hoc dicere poſsum; ſic homini hoc diſceſsu hilaritatem prorſus excuſſam, vt eius priſtinam iucunditatem, ſuauitatemque amici, familiareſque ex illa die deſiderauerimus, atque, in omne tempus amiſsam eſſe, doluerimus. Cultus eſt Romę Bembus cum a bonis pleriſque omnibus Contareno, Sadoleto, Corteſio, Morono cardinalibus ampliſsimis, hominibuſque eruditiſsimis; tum uero præcipue a Reginaldo Polo, homine, dei immortalis, dubio procul, beneficio, ex vltima vſque Britannia ad nos vecto, uel de cælo potius, ſi mo

do dictu sit est, lapso, cujus de laudibus, quamquam de tam præclara ac plane diuina virtute nemo satis digne vmquam loquetur, alius mihi profecto dicendi locus dabitur. hoc certe haud facile in præsentia dijudicare audeam; plus ne eam insulam, multis vulneribus Christianę reip. per suam impietatem infligendis, nocuisse dicam; an, quod in illo solo talis, tantusque vir ortus & procreatus sit, vnde veræ, planeq; Christianę pietatis, vitęque exemplum petere mus, profuisse. Is igitur cum Bembo familiarissime vixit; cumque senis optimi multas, magnasque animi dotes maximi fecit; tum vero apertum, simplexq; hominis ingenium, suæ ipsius voluntati atque naturæ consimile ac par, plurimum semper adamauit. Sed, cum diligentissime Bembus coleretur a multis, summo etiam a Paulo honore afficiebatur; tantaque apud eum fuisse gratia dicitur, vt nullam vmquam rem ab eo postularit, quin perfecerit atque abstulerit: sed enim hoc non solum auctoritatis, gratiæq, fuit, sed etiam moderationis & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda sententia, libertas, ea simplicitas, eaque in omni vita clementia atque ingenuitas inerat; vt, si ante eum Paulus mortem obijsset, quod natura postulare videbatur, aliquot enim annos illum Paulus antecessit ætate, creatum iri eum Pont. Max. plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paulum in ostio ad parietem latus offendit, qua ex plaga, homo senex ac debilis, in febriculam incidit; atque ex ea, cum sensim extenuari, conficique se intelligeret, cumque mortem multos dies quasi præstolatus esset, animo non modo forti, sed etiam æquo; vt de sua illa migratione cum amicis interdum etiam iocaretur; diem suum pie, sancteque obijt. Cultus erat iampridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Ismerij filio; homine partim genere ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum suauitate ac dulcedine, clarissimo. Is illi statuam mortuo posuit nobili artificio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonij in æde Patauij locauit; inscripsitque in basi in hanc fere sententiam:

propterea

Digitized by Google

propterea a se illam statuam Bembo statutam, atque in publico positam esse, vt cuius animi simulacra orbis terrarum cerneret, eius ne corporis quidem desideraret imaginem. Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perq; acre; maximeque perspicax, acutumq; iudicium; plurima in alios, in se nimium pæne multa inquirens; in seligendis, collocandisque verbis, multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim vnum sibi persuaserat esse, quod in oratione nouitatem, & quasi, patrijs moribus conseruatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipsum plurimum etiam non modo dignitatis, sed etiam iucunditatis adferre solet. Ac profecto, quantum intelligere nos possumus, præclare hoc, quod difficillimum semper habitum est, Bembus prestitit, vt, cum minus fere vsitate loqueretur, hospitis speciem tamen effugeret. quod si qui sunt, qui vulgi opinione ducti, quotidianam hanc tritam, communemque dictionem in hominum eruditorum, aut versibus, aut prosa oratione vel postulent, vel expectent, atque ob eam causam Bembi oratione, quæ a plebeio ac peruagato hoc tabernariorum atque opificum sermone longe dissonat, minus delectentur; ij erunt ex eorum numero, qui de ijs studijs existimare aut leuiter, aut nihil posint. C. quidem Cesar, vt litteris proditum video, & ipse bene loquendi laudem, non populi consuetudine, sed multo studio, multisq; litteris, & ijs quidem reconditis & exquisitis, assequutus est; & cum de ratione Latine loquendi ad Ciceronem ipsum accuratisime, pluribus quidem libris, scriberet, verborum delectum originem dixit esse eloquentiæ. Iure igitur Bembus, maiore quadam cura, in verbis eligendis torquebatur, præsertim cum Etrusce scriberet: itaque noua, splendida, decoraque eius in primis oratio est: parum enim fidei consuetudini semper habuit; quod ea partim varia atque inconstans, partim etiam vitiosa atq; corrupta esset; &, quoniam ne Romam quidem, nec adeo Athenas illas ipsas Atticas,

Digitized by Google

quibus temporibus eloquentia maxime floruit, diutius tenere illud potuisse scriptum legerat, vt ne barbarie earum infuscaretur atque inquinaretur oratio; repudiandum sibi hunc sermonem, qui nunc est, statuebat esse; atque eum, qui fuerat in Etruscis olim hominibus purus atque emendatus, cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluxerat, adsciscendum: qui cum illi non de populo, futili inaniníque doctore, discendus esset; sed e veterum libris, grauissimis auctoribus, percipiendus; illud etiam eadem opera adsequebatur, vt eius, dignitatem, grauitatemque haberet oratio: nam quotidianus quidem, vulgarisque hic hominum sermo, e sordidis artibus maximam partem ductus, multum ex officina, multum e taberna, e sellaque redoleat, necesse est. Sunt igitur Bembi de ratione Etrusce loquendi libri tres in dialogo mirabiliter scripti; quibus profecto effectum est, ut quod homines Etrusce loquantur, non bene modo iam consuetudinis sit, quam tamen fluxam atque instabilem videmus esse, sed iam etiam scientiæ ac rationis, quæ mutari nullo modo possunt: quamquam video non deesse, qui, cum cogitandi laborem ferre ipsi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi scripta non tam expurgata, quam religione nimiaq; prope uadam attenuata esse contendant. Sed sit sane suus cuique modus: difficile est enim, in omni re statuere quatenus: & tamen, si cum aliorum libris Bembi scripta conferantur, facile iudicium erit: mihi quidem eius oratio vehementer probatur: non modo, quia elegans, noua, splendidaque est, &, vt ita dicam, nobilis; sed, quia est etiam, Isocrateo prope more, vber atque ornata. Sunt etiam eius versus Etrusce scripti, & quidem permulti, graues atque pleni; vt hanc quidem laudem, si modo nos de ijs rebus existimare aliquid possumus, Bembo a ceteris omnibus concedi, necesse sit: in ijs est carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare posse, neminem vmquam tam plane, tam ornate, tam dolenter quemquam luxisse, atque illis Bembus versibus fratris obitum lamentatus est. Scripsit preterea volumina epistolarum aliquot:

quarum

quarum paulo magis decoram video a nonnullis locutionem existimari. suum cuique omnino iudicium; eamque ob causam difficillimum est, omnibus æque placere: nam, vt Theognis ait, laudatus a Platone poeta,

οὐ δὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
Οὔθ' ὕων πάντας ἁνδάνει, οὔτ' ἀνέχων.

mihi quidem, cum has epistolas cum ijs, quæ a Græcis, Latinisue scripta olim sunt, contuli; valde hæ cum illis congruere videntur. Sed pollutas pleriq; lue quadam etiam nunc aures habemus; nec plane dum e vulgi fæce enatauimus atque emersimus: paucos enim adhuc bonos auctores Etrusca habuit lingua, quibus lectitandis nostrorum hominum expoliretur, expurgareturque iudicium. Itaque homines ornatę, factęque orationis insueti, nec pulchritudinem intelligunt, aut cernunt, & splendore ipso præstricti læduntur, præsertim qui in veterum Græcorum ac Latinorum libris vsque adeo versati, volutatique non sint, vt illorum virtutes aut transferre ipsi in sua scripta, aut in alienis agnoscere non posint: atque Etrusce quidem a Bembo scripta hęc sunt. Latine vero de Aetna ad Angelum Gabrielem scripsit adolescens; quem video libellum illi postea seni non valde probatum fuisse: de Virgilij Culice, & Terentij fabulis librum vnum: de Guidoubaldo Feretrio, atque Elisabetha Gonzagia ad Nicolaum Teupolum librum itidem vnum, qui valde doctis omnibus probatus est; a Gabriele quidem Faerno, homine eruditissimo atq; huius generis acerrimo existimatore, in cælum fertur. Sunt etiam Bembi, præter eas epistolas, quę Leonis nomine ab eo scriptæ sunt, suarum quoque priuatim epistolarum volumina; ac seorsum epistola de imitatione ad Ioannem Picum libri prope instar, sane perlegenda. sunt prætera eius versus Latini multi, dulces, elegantesq;; vt me quidem æque propemodum, ac veterum illorum poetarum scripta, delectent. scripsit etiam magna cura, magnaque assiduitate ciuitatis suæ historiam, nudiusculam illam quidem: est enim vnum Cęsarem imitatus; sed puram in primis atque illustrem.

Digitized by Google

GASPARIS CONTARENI, VITA.

CVM permultum inter laudationem atque hiſtoriam intereſſe oportere facile intelligerem; propterea quod illa virtutis modo præconium quærit: hæc veritatis in vtramque partem teſtimonium continet; ſæpe mihi de GASPARIS CONTARENI vita cogitanti veniebat in mentem, vereri, ne, ſi eam litteris mandaſſem, laudare me hominem magis quam, qui eius vitę curſus fuiſſet, narrare voluiſſe, multi arbitrarentur. qui cum commemoratum a me de illo nihil viderent, quod eſſet a laude ſeiunctum, quę reprehenſionem habitura fuiſſent, dedita opera a me prætermiſſa eſſe exiſtimarent. Sed cum laudatoris ſit, de cuius laude dicit, eius bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adfingere; vitia oratione attenuare, aut etiam ſilentio præterire, in altero facile præſtare poſſum, vt hic meus commentarius plurimum a laudatione diſſentiat: nec enim ſermone noſtro Contareni virtutem augere conandum nobis eſt: in altero, vt de eius vituperatione indicem nihil, non nos, ſed res ipſa laudationi perſimilem narrationem noſtram efficiet. Quod ſi qui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari ſentiant, quam quantum de ſua ipſi ſibi polliceri ſoleant; aut ęgre id ſerant,

rant,

Digitized by Google

rant, aut orationi meæ fidem non habeant, ij sic cogitare debebunt; dici hæc a nobis de eo, qui iam non sit: quique cum suæ ciuitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, exterarumq; nationum clarissimis quibusque hominibus notus, beneq; cognitus fuerit. quorum cum magna pars sit superstes, nulla nobis causa est, cur de mortuo mentientes, tot viuorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis impudentiæque nostræ testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus, fauere potius quam obtrectare omnes debebunt. mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri forte maluissem, cum laude dicendum.

VENETORVM Ciuitas optime morata, optimeque constituta est: id ex eo intelligere licet, quod vna temperatione, vnis legibus, sine vlla seditione, sine ullo intestino malo, annos eorum respublica amplius mille manet: quodque a paruis initijs profecta ad eam opulentiam atque ad id imperium, quod videmus peruenit: complures vrbes, easque magnas atque florentes, socias vectigalesque habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis magnisq, insulis, transmarinisque prouincijs dominatur. Classem instructam paratamque habet, quantam nullus rex, nullę nationes valeant comparare. Ea ciuitas una omnium, de quibus memorię proditum sit, libertatis æquabilitatisque maxime amans, maximeque retinens est: quippe quæ durissimis quondam Italię temporibus, seruitutem fugiens, e continenti sese in vndas ęstusque coniecerit; fortunisque omnibus relictis, vnam modo secum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot sæculorum spatium versata, studium voluntatemque, usu etiam atque exercitatione corroborauit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentium inuenias; libertatem ipsam puram atque incorruptam, ab omnique metu vacuam, vtinam aspicere in aliis ciuitatibus, vti quondam fuerat, deorum nobis beneficio aliquando liceat. Illud salutare institutum mordicus a Venetis retentum est, vt reipublicæ attingendæ,

tingendę præter quam ijs, qui initio in ciuitatem conuenerunt, quique germani Veneti & tamquam aborigines sunt, potestatem prętereа facerent nemini; nisi siquando deliberata re, bene de republica meritis, eius vrbis inquilinis, alijsue quibusdam, id ius nominatim ad hodiernum diem concessum est. Ex eo igitur priscorum genere ciuium Aloisius Contarenus fuit, cum prudens paterfamilias & locuplex, tum præstans senator & nobilis: atque is Polyxenam Malipetriam in matrimonio habuit, feminam primariam; ea, cum aliquot iam peperisset pueros, neque ij diutius viuerent, ad amicas æqualesque dicitur rursum pregnans retulisse; a quibus, ut sunt pleręque mulieres religiosę, admonita esse dicitur; vti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur vnum ex ijs nominibus, quibus vocati ij reges sunt, qui ad Christum DEUM nostrum paruulum ac lactantem venerunt: fore enim vt vitalis esset. Cum salua igitur paucis post diebus peperisset, puerum nominari GASPAREM iussit, qui primus eius familiæ hoc nomine appellatus est. Is vbi adoleuit, magna in eo ingenij indoles erat, magna ad litterarum studia propensio: itaque facile Aloisius pater, consilium, quod de puero ceperat, mutauit: mercaturis enim illum faciendis, reique augendę, quippe cui multæ atque amplæ multis in locis res rationesque cum multis essent contractæ, filium scilicet natu maximum Venetijs destinauerat: est enim fere in liberis ciuitatibus, mercaturis rem quęrere, nobilitati quoque non modo non turpe, sed, si bono modo fiat, etiam honestum. verum vbi pueri ingenium naturamque, maius quiddam spectare atque polliceri intellectum est, consilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neque ulla in re filij voluntati ac studio defuit. Is, vbi quod satis esset operæ Antonio Iustiniano, Laurentioque Bragadeno Venetijs visus est dedisse: nam ij publice a ciuitate constituti erant, qui iuuentutem in dialecticis, atque in philosophia erudirent: Patauium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno

nobilique philosopho, in disciplinam sese tradidit. Erat in adolescente naturæ vis peracris illa quidem, &, vt mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio quomodo magnitudine & firmitate potius præstans; &, quod maxime rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum & tam quam philosophum inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi ac victus uitæ que totius constantia quędam, vt, quam semel instituisset rationem, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re venerea illum omnino vsum esse numquam, defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ętate dediderat: eoque capta atque alta, nihil præterea concupierat. itaque celeriter assecutus est, vt æqualium magister, grandiorum natu magistrorumque tamquam ęqualis, & compar haberetur. certum temporis spatium, horarum sane haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tamquam sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec vmquam quicquam detraheret nec fere adderet; qui reliquus erat dies in congressionibus amicorum, collocutionibusque consumebatur: eę de litteris scilicet erant, vt in suo studio, ne cum vacare quidem videretur, cessaret. Idque ipsum, nihil agens, ageret tamen vrgeretque propositum, & tamen animum a contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret numquam se in omni adolescentia commisisse, ut mane aliquid postridie aggrederetur ediscere, quin prius ea quæ pridie percepisset, diligentissime reminiscendo recordatus esset: vitandam enim asotorum consuetudinem aiebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneranturque, minus virium, minus valetudinis habent. in eo igitur cursu, cum sedulitate magis quam contentione aut labore admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo interuallo antecederet, mortem Aloisius pater obijt. Duo de viginti ille annos natus erat eo tempo-

re.

re. liberorum autem magnum ſane numerum, filios ſeptem, quattuor filias, preterea magna cum multis contracta implicitaque negotia Aloiſius reliquerat. Atque odioſum omnino negotium eſt homini in cogitationis ac doctrinę ſtudijs occupato, familiaris rei procuratio; vt minus mihi mirum videri ſoleat, Democritum, nobilem quondam philoſophum, vt ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas ſuas, ſicuti litteris proditum eſt, abieciſſe. Verumtamen quamquam inuitus ac mærens diſcedebat a litteris, tamen Patauio profectus eſt: atque eandem illam animi moderationem æquabilitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas ſocietates Aloiſius pater habuerat) diſtributis, partim Venetijs relictis, bene domi conſtitutis rebus Pataujum reuerſus eſt: ſtudiumque haudquaquam longo interuallo a ſe intermiſſum, cupide renouauit. in ea vrbe doctiſsimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti, aliquot annos commoratus eſt: cum in principibus iam philoſophis numeraretur, atque eius nomen plurimum in dies increbreſceret. Atque hoc loco poſtulari exigique a nobis arbitrati ſumus, vt, qui eius progreſſus & quale tamquam iter ad percipiendas fuerit diſciplinas, demonſtraremus. A primis igitur dialecticę elementis profectus ſic omnem philoſophiam perluſtrauit, vt illius ſingulas tamquam oras non videret modo atque inſpiceret, quod plerique facimus, ſed in vnaquaque etiam illius quaſi regione commoraretur & habitaret. itaque illud aſſecutus eſt, nihil in ea vt arte, ita copioſa & magna atque varia, tam eſſet magnum atque arduum, aut tam minutum atque paruum, quod eius aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abſtruſum aut reconditum, quin promptum illi expoſitumque, quamuis ſubito, eſſet atque ex tempore. Eius nos rei permagnum quondam ſpecimen cepimus: nam cum Florentię forte eſſemus, qua ille Roma profectus, iter in Germaniam habe-

bat ad Cæsarem; erant in ea vrbe, cum alij complures in ea philosophia, quæ de natura est, docti atque exercitati, tum duo pręter ceteros PETRVS Victorius & FRANCISCVS Medices, quorum erat utriusque & natura admirabilis & exquisita doctrina; tum studium ardens in utroque ac peracre vigebat, flagransque & singularis in vtroque industria; sed alterius breue tempus doctrinæ augendę & declarandæ fuit; Victorius qualis vir, quantusq; iam tum esset, ea quæ nunc est eius doctrina, libri que ab eo editi declarant: ij per eos dies ad Contarenum sane ventitabant, a quo nos quoque non fere discedebamus: hoc affirmare possum, cum omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factam a summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus, studio incensis, tempore paratis, a bibliotheca & litteris recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehensam haberet, & oratione tã facile explicaret, quam quę facillima sunt. Pręstabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, vt antea dictum est (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipsa, via ac ratione percepta, doctrina: sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus: Non modo certam artium multarum inter se quandam naturalem esse dispositionem, vt aliam alia suo quęq; loco deinceps tamquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur: sed vnius quoque eiusdemque cuiusuis scientię si quis ordinem & tamquam seriem conturbauerit atque resciderit, ad exitum peruenire non posse: magnoque in errore versatos superioris ætatis homines aiebat esse, qui multa properantes transilirent; aut vllam artem ediscere se posse dissipatam arbitrarentur, aut mutilam atque hiantem: amputatis enim interscissisque disciplinis progredi peruenirique ad scientiam non magis posse, quam interruptis iter pontibus confici. Vnum autem omnino sibi comitem ac monitorem ad Aristotelis iter, multis sæpe obstructum difficultatibus, Thomam Aquina-

Aquinatem asciuerat, hominem non contentionis, sed veritatis amantem. qui & subtilitatem habeat, nec vltra, quam par est, progrediatur acumine, atque idem articulatim partiteq; ac distribute doceat; doctus etiam Græcis Latinisq; litteris erat; Poetas Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitauerat atq; didicerat. Itaq; cum non artis factitandæ, sed eruditionis liberalisque doctrinę fruendę causa, philosophiæ se dedidisset, omnes tamen artifices, magistrosque omnes, non scientia modo, sed fama quoque & celebritate facile superabat. Erat hominis vita atque victus non tam excultus atque expolitus, quam cum grauitate quadam simplex ac lenis placatusque; oratio inculta illa quidem atq; inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco elegans ac cum auctoritate. nulla mollities, nullæ, ne in adolescentia quidem, animi aut corporis delicię; sermo nulla assentatione suffusus; nulla animus maleuolentia infuscatus. Et cum festiuitas leposque haud magnopere adesset, aberat etiam rusticitas atque tristitia. Quin etiam hoc ab eo dici memini; deuorare se se certorum hominum (qui in aliqua vitę parte claudicarent) incommoda aut etiam vitia solere, simulac de bonis quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cum Galeatius Florimontius, qui nunc Suessæ episcopus est; vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipue castus atque integer, tum religione ac pietate in primis incensus; in notandis autem reprehendendisque amicorum vitijs vnus omnium maxime acer ac liber, castigator nonnumquam etiam subamarior, atque is a Contareno in fratris locum diligebatur. Cum ille igitur nobis audientibus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset mundissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdã, quos ipse appellabat, id quod nobis minime necesse est, qui turpitudine aliqua, tamquam morbo, adfecti atque inquinati haberentur, tam sæpe cõflictari. Quæ ille cum sane commotus ac stomachans diceret. Quid nos, inquit Contarenus, numquam ne ab-

ſinthio aut ſcamoneæ radice curari nos patimur ? Quid ni ? inquit ille. Ergo, inquit Contarenus, earum potionum exorbemus ſapores tæterrimos, vt ſuco epoto, illius iuuemur vi ſalutari; horum vitia, ſi qua ſunt, non deuorabimus, & tamq̃ amaritiem perferemus atq; exſorbebimus, vt illorum tamquam veſcamur virtute, atque alamur bonis ? quid autem ipſis nobis fiet, ſi amandum ſtatuerimus, niſi qui perfectus abſolutusque fuerit, eſſe neminem ? laudare ſe, quod in quoque probaret, libenter aiebat, quod reprehenderet, vituperare non ſe neceſſe habere. Hanc animi ęquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia longe ijs maiora bona decorabant. Summa integritas, ſumma innocentia, pietas, non hæc quę facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, ſimulata, & ſpecie, atque oratione hominum opinionem captans, ſed ſolida, nuda, ſinceraque, in mente atque in animo inerat. quibus ille rebus inſtructus, cum magnum eius eſſet nomen, magnaque non ſolum laus, ſed etiam admiratio, aliquanto citius, quam conſtituerat, Patauio deceſſit. Nam cum omnis prope dixerim terrarum orbis eo tempore contra Venetos conſpiraſſet, tæterrimumque ei ciuitati bellum intuliſſet, afflictis Venetorũ opibus, Patauio ipſo obſeſſo, nec multo poſt amiſſo, maturius omnino, quam in animo habebat, inuitus, non dum diſcendi ſiti ſcilicet expleta, domum ſe ſe recipere coactus eſt. Erat eius ætas non dum firmata, vt reipublicę operam nauare poſſet: itaque in ijs ſeſe ſtudijs aliquot annos continuit, cum eius domus tamquam bonarum artium gymnaſium quoddam ab ijs, qui doctrinæ deſiderio tenebantur, frequentaretur. Verum tamen ad rempublicam vbi primum acceſsit, eius ingenium, quod de Hortenſio eſt memoriæ proditum, tamquam Phidiæ ſignum, ſimul aſpectum ac probatum eſt. itaque cum tres & triginta tum haberet annos, a ciuitate ad Cęſarem Carolum hunc V. in Germaniam orator (ſic enim Veneti appellant) eſt miſſus. Legationis munus

nus

nus magnam apud Venetos habet dignitatem, magnam ad summos honores magistratusque adipiscendos commendationem; sępeque a multis vna petitur, & in comitio suffragijs oratores magna ambitione creantur.

Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum rege Galliæ, cum quo illi antea quoq; continentia bella intercesserant, atque cum eo Pont. Max. Leo X. se se coniunxerat: cum rege Veneti conspirauerant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum consederat, nam eam vrbem Gallis Venetisque defendentibus, Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, qui cum bellum suæ erat ciuitati, planeq; ad hostem ire se Cõtarenus intelligebat, apud quem exploratoris, non legati locum obtinere eum necesse esset, atq; ipsa res cogeret. Accedebat etiam quod Cæsarem quibuscum inimicitias exerceret, ijs solere esse amariorem audierat: illisque maxime, qui Gallorũ fauerent rebus. Itaq; animo sane cõmoto ad Cęsarem adijsse dicitur; nam & sponte ipse sua verecundus, ingenuo quodam, quod tamen sine segnitia esset, pudore fuit. Verũ eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentię opinio, multo ante eius aduentum ad exteras quoque nationes perlata; Cæsaris illi animum voluntatemque conciliauerat; nam amare ille plurimum ingenuos apertosq; hominum animos dicitur. Itaq; vt semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eũ deinde semper aditus habuit: & illo, quamquam ciuitati erat iratus, non modo pacato, sed etiam propicio vsus est. Ac paulatim, cum eam, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis in dies confirmaret atque augeret, iam ipsi Cæsari non modo gratus, sed etiam familiaris erat.

Itaque cum certior factus esset, Gallorum Venetorumque copias in Insubribus fusas superatasque, Gallos ex oppido esse expulsos cæde & fuga suorum, qui eam rem nuntiarent Contareno misisse dicitur, atque ijs præcepisse, vt de incommodo, quod Veneti accepissent, retice-

rent

rent, neque illorum copias in eo prœlio dicerent interfuisse: eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere, vt excruciari eum illam noctem suæ tanta illa patriæ clade nuntiata nolit. In Hispaniam Cęsar constituerat reuerti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat. itaq; per Belgas profectus ad Oceanum perrexit, atq; ibi nauibus conscensis in Britanniam appulit, paucisque intermissis diebus rursum naues soluit, atque in Hispaniam contendit. toto hoc itinere eum Contarenus prosequutus est; cumque in Hispaniam peruenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio consumpto Venetias rediјt. Cum illud re confirmasset, quod a Græcis quibusdam poetis mandatum versibus video: Magnam gratiosi nuntij esse vtilitatem. Nam cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac fere continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam, obtinuit: multa suæ ciuitatis mandata confecit: magno quoque vsui reipublicæ fuit: simulque illud est assequutus, vt multarum magnarumque rerum diuturna tractatione ac consuetudine, tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis atque perceptis, magnum rerum agendarum vsum, magnamque haberet prudentiam. Itaq; cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque suam ciuitati mirifice probasset; absens & in senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno & mensibus quatuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc ciuitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domesticis suis relictis negotijs, ad consilium de publicis capiendum conuenirent, Rogatorum concilium appellatur: eiusque permagna & potestas est & dignitas; quippe cui omnis respublica permissa sit, vicissimque in hac ciuitatis amplitudine ac dignitate aclarissimis quibusque ciuibus summis opibus, summa contentione expetitur. Magnæ præterea

aucto-

auctoritatis est in ea ciuitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atq; ampla procuratio demandata illi est, ærarij ac vectigalium; quæ in continenti, Veneti magna atq; ampla habent, nam eum magistratum illi Sapientes terræ firmæ appellant. hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione, maxima totius ciuitatis voluntate, omnibus suffragijs adeptus est. Habuit de ea ipsa legatione, more maiorum, orationem in senatu vberem ac plenam, cum de Cęsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copijsq; dis sereret; earumque nationum, ad quas adijsset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet atque eruditius dicerentur, quam Venetorum hominum aures audire ad eam diem consuessent; tanta diligentia, tantoque silentio atque attentione audiebatur, vt vocis bonitas, qua ille sane exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, iudicijque nescius: arbitrantur enim philosophiam, hominum, vitæque huius communis quasi corruptelam esse quandam: atq; eos, qui in studijs cogitationis ac doctrinæ, paulo vlterius progrediente ætate versati sint, homines in solitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in huius ciuilis turbæ, ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tamquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos, legum, morum, sermonum, voluntatumque ignaros, atque a communi vita & hominum sensibus, victuque longe multumque abhorrentes: sic uulgo existimant. Sed falluntur sane, multoque id aliter euenit. Nam, qui, tamquam inermes, ad prœlium & pugnam; sic nullis aut leuibus doctrinę præceptis, quasi armis, instructi ad rempublicam accedunt, ij artem, quam facere intendunt, vnam quidem omnium maximam ac difficillimam, reipublicę patriæque periculo discere coguntur; atque, vt in vetere Græcorum prouerbio est, dolio faciendo figlinam

aggrediuntur

aggrediuntur percipere: idque ipsum de malis auctoribus, magistrisque sane inscijs atque improbis, vulgo & foro. Quamquam nobilitari homines ijdem Greci in foro aiunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, ut maiore in luce posita locataque sit, ita magis magisque splēdescere atq; illustrari, ipsi sane videant, vbi nam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, a populo, bene viuendi rationem, tuendarumque ciuitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expositam virtutem venire, ne ego, mihi locum modo demonstrari, magno emere possum. Sed non est ita. Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt; aut huius nobis ætatis, tamquam sterilitas quædam vehementer lamentanda est. quibus autem opinionibus imbutę eorum mentes, & tamquam consitæ, ad remp. e populi disciplina, & quasi cultura prodire soleāt operę pretium est attendere. Nam ij, qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque ciuitatum artem edidicerunt; neq; timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet; neque audaces ac temerarij, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia dissident. Reipublicæ vero gubernator ille de populo, nec ignauiam a verecundia segregare, neque præcipitem aut pertinacem ciuem seiungere a forti atque constanti magnopere nouit, nisi usu demum atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in rep. offenderit, & ciuitatis periculo ac detrimento (ut antea a me dictum est) prudentiam didicerit. Philosophia autem, quę vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque motibus occupata sit, &, vt vt illi morati tandem sint, quemadmodum cum ijs conflictari non incommode queamus, vias rationesque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui sit optimus reipublicę status, intelligit, & quibus artibus, inclinatę ruentesque ciuitates

nitates subleuentur, tenet;&ad eas, quę non optimis insti tutis ac legibus temperatæ sint, accommodari se se tamen non recusat: remediaque temporum, locorum, casuumque incommodis adhibet salutaria. eadem multa de hominum vitijs, quęque eorum cautiones sint præcipit. eadem qui, cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensusq; comitari soleant, com monet. Ad eam doctrinam tam fructuosam, tamque opimam vbi vsus quoque atque exercitatio accessit, tum uero præclari illi ac singulares ciues existunt: qualis vel in primis Contarenus sua in republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tamquam philosophiæ alumnus quidā, ad agendum descendisset, maximoque sibi usui ea præcepta, quæ olim imbiberat, esse intelligeret; suos ciues hortari non desistebat, vt ea peruestigarent, quę de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus a philosophis explicantur. Nec uero occultabat hoc ipse de se; nam a principio, cum primum in senatum lectus fuit, sæpe factum esse aiebat, vt in suggestum ascēdere, sententiæ dicendæ causa, cum cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur: eamq; rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi eum animi timorem ac verecundiam peruinceret, ad rempublicam posthac non accedere, suumque locum alijs concessurum, qui bus ad dicendum animus nō deesset: nec enim uerum esse, fortibus ac strenuis ciuibus ab ignauis timidisque locum præripi. Verum nihil necesse fuit, talis ciuis prudentia ac consilio remp. priuari. nam paucis mensibus, cum se se animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, ut neminem magis prudenter, magisve composite loquutum vnquam fuisse constaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, proprijs, cum partite ac distincte, tum memoriter ac copiose. animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipsa vehementer permouebat & fide, lingua celeri ac uolubili le

N porem

Digitized by Google

porem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: animos enim ciuium inflecti atque incitari, quo maxime tempore sedatos rectosque eos esse oporteret, cum consilium capturi de rep. essent, turpe atque inutile esse existimabat: eosq; qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus atq; impetus animorum & motus commouendos admouerent; si id suæ priuatæ vtilitatis causa susciperent, improbe; si reip. causa, arroganter sine controuersia facere aiebat; quod tantum sibi sumant, vt non communi remp. consilio regi velint, sed suo; quamque ipsi probarent sententiam, in eam ceteros ciues non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renuntiatus est. eum magistratum Capitaneum Veneti appellant: quo cum proficisci cogitaret: iamq; impedimenta imposita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius adfertur; Romam a Cæsaris militibus captam, Pontificem Max. in arcem compulsum, vrbem ipsam diripi ac vastari. quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subito cum dolor, tum etiam terror inuasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur alijs armis Brixiam egere, quam, quibus se se ipse assuefecerat, consilio atque auctoritate, eum magistratum recusauit. atq; interim otium a rep. nactus, studijs scilicet suis illis pristinis obsequebatur. Bellum, cum grauis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; sed totius imperij summa tradita erat Franciscomariæ Vrbinatium principi, quem illi ducem appellant; eum Veneti suarum copiarum seorsum ducem habebant, nam ciuem terrestres copias ducere, per leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens iam complures menses in custodia a Cæsaris militibus asseruaretur, cumque vrbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ modum homines feri ac barbari sibi statuerent nullum; cui rei Cæsarem, quod longe abesset gentium, cum maxime cuperet, negant potuisse occurrere: commoti

moti rei indignitate atq; acerbitate Christianorum principes plerique omnes inter se de Pont. Max. e custodia educendo conspirauerunt. eius rei causa concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estensem, qui eius vrbis imperium, a maioribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reique militaris peritissimum, adiungi sibi vehementer studebant: a quo cum propter consilium ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellique instrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum usui erant, multa, magnaque auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ Britanniæque reges Legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos; idem & ij, quibus Pontificis Max. salus priuatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum a me est, societate & fędere coniuncti, continentibus bellis, non longe ab suis finibus, cum Cæsare contenderent. Eo concilio peracto, atq; haud ita multo post pontifice liberato, ad eum Cōtarenus, suæ ciuitatis iussu legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius uidebantur motus impendere. quod & Clemēs ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumuentus in hostium potestatem uenisset, quod superbe crudeliterq; tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in custodia fuisset retentus, atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus e manibus & cathenis esset: quod omnia exempla cruciatusque in suos editi Romæ atque in omnibus vicis, & oppidis essent. Accedebat quod Florentini Hippolytum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea vrbe imperium antea obtinuissent, e ciuitate eiecerant. quod ille grauissime atq; in-

 di-

Digitized by Google

dignisſime ferebat: eius dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ regis cauſa erat: atque condicio: nam & bello ſuperatus captuſque, tantum ſe de uetere uirtutis opinione, deque bellica gloria deperdidiſſe, maximo erat illi dolori, & ſui liberorumque ſuorum mercatu (ut ipſe exiſtimabat) nundinationeque illa Cæſaris hoſtili ſcilicet in eum odio exarſerat. Tum Veneti multis de cauſis Franciſcum Sforțiam in regnum reſtitui volebant: atque eam rem ad ſuam rempublicam magnopere pertinere arbitrabantur. quibus omnibus rebus efficiebatur, vt, in tanta animorum incitatione & diſcordia renouari in Italia bellum neceſſe eſſe, omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæſare in gratiam redierat, amicitiamque conciliauerat: &, quo liberius in patriam iracundiam exercere poſſet, iuſtiſsimas ſuas in Cęſarem minuerat inimicitias; & ſuas illi iniurias aut condonauerat, aut uiciſsim pacis ſimulatione, idoneum doloris ſui ulciſcendi tempus expectabat. Atque cum Cæſaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum ſibi eſſe exiſtimauit, vt propius ipſe accederet: itaque Bononiam ſe ſe contulerat. Eo Cæſar quoque ex Hiſpania venit, ut a Pont. Max. cuius unius ea poteſtas eſt, diadema ceteraque imperij inſignia acciperet, atque ei aduenienti cum obuiam Contarenus extra urbem proceſsiſſet, dicitur eum Cęſar per quam longo ſane interuallo a ſe viſum agnouiſſe, atque ijs oculis, eaque vultus hilaritate eum aſpexiſſe, ut id a multitudine, quæ viſendi cauſa prodierat, & omnes uias oppleuerat, animaduerteretur; atque ex ea re coniectura fieret, rem inter Cæſarem & Venetos conuenturam: id quod exitus comprobauit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione & diſcordia, tot ultro citroque illatis acceptiſque iniurijs ac detrimentis, cum pacificationi locus vix vllus videretur eſſe relictus, receſſum tamen ab armis eſt, paxque inter omnes conſtituta. Quæ res per Contarenum

acta

acta magna ex parte & confecta, cum suæ ciuitati gratissima atque optatissima accidisset, mirifice eius & gloriam & auctoritatem auxit, vt nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate atque industria conficere posset. Memoria teneo me Romam illis temporibus venisse; tantus erat omnium, qui in ea urbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate, consensus, tantaque admiratio, vt non amarent modo eum, qui tunc erant ciuitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. Atque omnino multa præclare legibus sancita sunt apud Venetos, in his, quod vetantur legati ab his, ad quos missi sunt, vlla aut munera, aut beneficia accipere; quod vtinam aliæ quædam ciuitates aut reperissent, aut repertum a Venetis, imitari saltem vellent; ne suos ciues (id quod usu fere euenit) plerosque foris venales, domi hostes haberent. quamdiu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipublicæ cura, a quibus locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque ijs sese venditant: ijdem domum reuersi, beneficijs ac muneribus alligati, atque deuincti, quam patriæ caritatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus, præstare ac persoluere coguntur. ita dum alij aliorum aut regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum a ciuibus publica res eorum iampridem labat & corruit. At Contarenum eæ ciuitates, apud quas magna cura, summaque fide ac diligentia rem suam publicam gessit, præclarissimis muneribus donauerunt: tot enim tamque variarum gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiserunt. Seuerissimis legibus Venetijs ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neve per alium quemquam rogent interdictum est. itaque cum a ciuitate ipsa vniuersa, non a singularibus ciuibus nominatim, petendi magistratus sint: idque sæpe (ijdem enim eosdem magistratus,

certis

certis intermiſsis temporibus, crebro gerunt) vna virtute nixam omnium ciuium ambitionem eſſe oportet: vt qui ſæpiſsime ampliſsimas dignitates adepti ſint, ij nō amicorum aut propinquorum diligētiæ, aut tenuiorum hominum officij, aut etiam fortaſſe auaritiæ, ſed ipſius reip. certiſsimum de ſe teſtimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris ſui ciuitati facultas datur: itaq; ſæpe vſu venit, ut, qui ſemel primo aliquem honorem cunctis ſuffragijs aſſecuti ſint; ijdem, iterum petentes, repulſam ferant. Quo maior eorum ciuium ſplendor eſt, qui omnium dignitatum curſum & tamquam ſpatia & circuitum iterum & ſæpius ſine vlla offenſione confecerint; ij clariſsimi apud ciuitatem ſunt: ijs honos ab omnibus ætatibus, omnibusque ordinibus habetur, ij cum opibus & potentia ne infimos quidem ciues antecedant, dignitate, exiſtimatione, auctoritate, gloria anteferuntur omnibus: eadem eſt enim ciuium omnium parque ſpecies, vna toga, eaque ſimplex; nullus omnino non modo comitatus, ſed ne comes quidem; ut primi ciuitatis (ſi quis illorum conſuetudinis ignarus interuenerit) vni de multis facile uideri poſsint. Sed ij, quoquo venerint, ſalutantur, appetuntur: ijs in vijs deciditur, obuiam itur: in curia, in foro aſſurgitur: vt mihi virtus nudata phaleris omnibus, aduenticijs ornamentis exuta, in vna ea ciuitate ſua ipſa pulchritudine & lumine nitere ac ſplendeſcere ſemper ſit viſa. Prorſus viſendæ Venetiæ ſunt, non propter vrbis modo eximiam pulchritudinem, nouitatemq; antea inauditam. etenim maximā formoſiſsimamque vrbem, in medijs excitatam æſtibus ſe ſe e fluctibus erigere, quis non miretur? naues onerarias maximas, paſſim ad priuatorum ianuam religatas, triremes in plateis nauigantes, quis ſine magna admiratione ac voluptate aſpexerit? Mihi quidem ſic videtur, hanc profecto vrbem ſi conſpicata modo eſſet antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitaſſet, atque eum celſiſsima illa tecta ſtruentem ac fabricantem feciſſet:

ſet: qui, tametſi nullus ſcilicet vmquam fuit: tamen ſi ſit, aut eſſe ſi poſsit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus illa vrbe præclarius poſſet: aut quod magis diuinę conueniret naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex eius vrbis cognitione voluptas capitur, vt equidem ſentio, vel maxima, quod vnæ dominantur apud eos leges: ijs & magiſtratus obtemperant, & ciues ęque ad vnum omnes: atque eo uſque mihi potentiam execrata prudentiſsima ciuitas videtur, vt neminem vnum vlli magiſtratui præeſſe paſſa ſit. terni, quini, ſeni, deni imperia, poteſtates, ſingulos magiſtratus gerunt. ut non ſolum domini os, quo nulla tætrior, nulla oculis deteſtabilior obijci ſpecies poteſt, aſpiciendum ciuibus non ſit, ſed ne domini quidem imago & ſimilitudo, aut effigies. Quamobrem ſpectatum exterę nationes alacri animo Venetias eant; nec vrbis modo cauſa, quod dicere inſtitueram, ſed uel maxime ciuitatis; pulcherrimo totius orbis terrarum ſpectaculo ſeſe ad eam diem caruiſſe profecto intelligēt.

Poſtquam Roma Contarenus redijt, confeſtim ad ſummos honorum gradus ſine ulla dubitatione uel controuerſia elatus eſt. nam & maturius, quam ciuitatis conſuetudo antea tuliſſet, Sapiens magnus factus eſt, & Cōſiliarius, qui duo magiſtratus ſummi apud Venetos ſunt. neque dubium erat quin, ſi quis ex diui Marci Procuratorum collegio demortuus eſſet, eius Contarenus in locum ſubſtitueretur. ea una procuratio perpetua Venetorum legibus eſt; id vnum ad honorum perſunctionem Contareno afuit. Itaque ſic in republica verſabatur, vt etiam ſi litteras omnino non didiciſſet, illuſtriſsimum tamen ciuitatis locum obtinere eum neceſſe eſſet. ſic autem doctrinę gloria celebrabatur, vt, tametſi rempublicam attigiſſet nunquam, ciuium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clariſsimus ſuo tamen nomine fuiſſet futurus. Accedebat Chriſtianæ theologię ſingularis quędam atque exquiſita cognitio: eaque non ſcientię modo aut oſtentationis diſceptationisve, ſed vitę ac diſciplinę cau-

causa comparata: ad eius enim præcepta animum mentemque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformauerat atque direxerat: vt non modo ad philosophorum regulas bene beateque, sed etiam ad Christianorum diuinum hoc præscriptum pie sanc̃teque uiueret. Est Venetijs quidam, quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod magnum ab illis concilium nominatur. ad id concilium omnes, quibus ferre suffragium per ætatem licet, statutis diebus conueniunt. ibi cum Contarenus forte esset consiliarius, custosque positus sortibus, quibus Veneti in petendis magistratibus vtuntur; nam quorum sors exijt, ij pronuntiant quem potissimum sua sententia ei magistratui, cuius comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment: itaque mirifico casu accidit, vt ibi cum esset, in vniuersę ciuitatis conspectu atque oculis, publice Roma allatæ litteræ sint, in quibus res omnibus noua, omnibus inopinata; illi quidem certę ipsi prorsus incredibilis, scripta esset, cooptatum Contarenum a Paulo Pont. Max. in Cardinalium collegium esse. Legerunt eas inter se litteras primum eius collegæ; a quibus satis magno interposito ille interuallo, ad sortium vrnas, vt dixi, assidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab ijs, qui proximi consederant, susurro primum & rumore dubio, bonam euenire, felicem, faustamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit. ille vero respuere, nec adduci posse ut eam sibi rem narrari saltem pateretur: atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere. Verum recitatis palam litteris magna vniuersæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter se collocuti consurrexerunt collegæ, atque ad eum cum magna, cum lætitiæ, tum etiam obseruantiæ significatione adierunt. quod ille cum vehementer commotus recusaret, ac se se id ætatis ad aliud vitæ genus negaret posse traduci, ad curiæ vestibulum ab ijs, vniuerso eo concilio comitatus, deductus est. Cumque collegæ,

hominis

hominis honestandi studio, domum reducere eum summa contentione pergerent, prorsus non tulit. Erat eo tempore inter collegas Aloisius Mozanigus, grandior natu vir, qui apud ciuitatem gratissimus cum esset, princepsque consilij publici haberetur, sæpe a Contareno de republica dissenserat: is ad eum gratulatum cum alijs non adijt, credo quod pedibus erat admodum infirmis. hic clara voce, vt a cuncto exaudiretur senatu, rei nouitate percitus, adiurans, cum frontem feriret ac Paulo malediceret, adfirmasse dicitur maximam ab eo ciuitati iniuriam fieri, quod eam ciue priuaret, quem illa vnum omnium habuisset optimum. Consilio demisso, id enim is conuentus nomen habet, vniuersa ciuitas domum ad Contarenum læta atque alacris confluere cœpit. ille vero suspēso animo incertusque etiam nūc quid ageret, minus multo erat, quam ceteri, hilaris; nec mehercule iniuria. quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla atque illustri, in republica principi, in toto orbe terrarum claro atque nobili, afferebat, præter molestias ac labores? mutanda, vitæ victusque quinquagesimo demum anno ratio tota & consuetudo; suæ ciuitatis dediscendi mores, alienæ ediscendi, haud parum quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; viuendum ad vnius hominis non semper prudētissimi, pæne arbitrium atque nutum; comitatus magni alendi, sæpe diu eodem censu; aliæ cogitationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt hęc homini, æquabilitatis ac dignitatis potius, quam potentiæ atque opum cupido incommoda vehementer odiosa, grauia ac molesta, præsertim si quis antepartis honoribus tamq̃ exsaturatus, & parta iam gloria contentus est. Sępe mihi narrauit vir omnium clarissimus atq; grauissimus, quem Romæ his paucis annis a sua ciuitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate summaque gratia vidimus, Paulum & Iulium tertios (in vtriusq; enim tempora eius legatio incidit) Matthæus Dandalus: se se, cum

vehementer auctor Contareno fuisset eius honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandoque vix ęgre ad extremum homini persuasisse, ne committeret, vt Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine vlla dubitatione duce Deo deuenisset, aspernari videretur: pręsertim his reip. Christianę temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorsum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam ecclesiam impietatis scelerisque nefarij Gasparem Contarenum, virum vnum omnium maxime pium, maximeque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, se seque in eo impudentissime iactaturi essent; quippe qui, cum a Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota iudicaret nemini dubium relinqueret. Hęc cum Dandalus diceret, adderetque, eos, qui Contareno ęquissimi futuri essent, suspicaturos tamen esse non ob animi magnitudinem atque ęquabilitatem, tantam illum dignitatem a se remouisse, sed propter imbecillitatem atque ignauiam defugisse: peruicit homo grauis atq; eloquēs, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia coniunctus, cum propter affinitatem, tum precipue propter morum, voluntatum, studiorum similitudinem, vt dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multum cunctantem ac tergiuersantem perduceret: qui maximam partem eorum, quę a me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. Omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus ac beneficijs prosequeretur: sic enim ait. Laudem feremus omnium pulcherrimam vniuersa a Grecia, Fecisse cum memorabimur bonis bene: quod ille Grece optime, nos Latine vt potuimus. Verumtamen is est virtutis splendor, vt non modo ij, qui eius compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam si qui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi & clari ob eam rem euadant.

dant. Id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam asse quutus est: nec enim dici potest quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit. Quamquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tamquam vitę exordium & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea ciuitas passa non est. Victu & cultu non modo a luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac, quę plerasque Italię ciuitates nuper inuasit, per multum circumscripserunt: quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt. consuetudo autem eorum moderatioq; vitę cotidiana discrepat illa quidem fortasse nonnihil, sed ita, vt ad summam expolitionem desit forsitan aliquid; firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & leuitate atque ineptijs vacet. quod Romę contra mihi visum est fieri: aptiores enim in conuictu & congresionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere, minimeque vernaculo. vitę autem cultus lautior est, atque, vt video nonnullos existimare, etiam delicatior. in principibus quidem luxus pęne regalis; magnus equorum, iumentorumq; numerus, multitudo familiarium; lauta, splendida, sumptuosa suppellex: ut dedisse mihi operam videantur non modo re magni vt essent atque clari, sed etiam specie ac pompa. Neque eo hoc dico, quod exterarum rerum, quę ad dignitatem ac decorem pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quo mihi id arrogem, vt vtrius ciuitatis studia rectiora sint, dijudicare me posse profitear: sed illud affirmo, hanc quasi migrationem e sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longeq; aliter moratam ciuitatem Contareno, ingrauescente iam ętate, subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. Verumtamen ita vitę victusque mutatio facta ab eo est, vt ingenium tamen, institutaque illa sua pristina re-

tineret: nec vllos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortunæ, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem, quæ in priuato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam inuidiosa illa, tantoque opere a multis expetita purpura recens induta erat) integumentis inuoluta, & quasi personata elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestiui ipsi complures, molestique sępe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat, admonitus est a suis, non tam faciles eius ordinis ceteros se se prębere consueuisse, sed certam diei horam constitutam habere, antequam adiri ad se non paterentur: neque cuiq̃ sui potestatem facerent. Quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed eius partem amicos, partem inopes homines & egentes iure sibi optimo vindicare. ad quorum arbitrium viuendum sibi esse statueret, non ad suum: nec enim æquum esse amicorum clientumque negotijs, tempus, idoneum quod sit, a se præscribi, sed ab ijs ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta exigant, statui oportere. Itaque vt quique ad eum veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime seruabat; vt sæpe tenuium aut miserorum hominum causa ad summos reges iterum & sæpius adire non dubitauerit: cum id præcipue Christiani esse officij contenderet, id maxime hominum genus auxilio iuuare, quod maxime opis & auxilij egeret. Quod iudicium ipsius etiam faciebat, vt reliquias Græcæ nationis, multis grauibusque malis conflictatas, foueret, ac; quibuscumque rebus posset, subleuaret. accedebat autem huic animi propensioni erga illos, vt miseros & durissima seruitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ vniuersi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. Nam quin maiores eorum pietatem Christianam, cultumque hunc optimum nostræ vitę strenue adiuuissent,

iuuissent, dubitari non posse dicebat. cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi huius sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribusque suis ueros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eo inseuerunt. quare oportere nos, si grati esse velimus, lapides etiam stirpesq; eius telluris amplexari, nedum homines, cum quibus tot arctissimis vinculis coniuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus. vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos theologos, quos appellaui, vt philosophos quoque eiusdem gentis, cotidie in manibus habebat. & eorum laboribus, vigilijsque se instructum esse recordabatur. Benigniorem eum esse cum res non pateretur, quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, vt ad diem, quibus deberet, semper persolueret. quæ res, a potentioribus non paucis neglecta, efficere solet, vt multis in locis sit fides angustior. neq; hoc tantum maiorib. in nominibus custodiebat: ad tempusq; his, qui se grandiore pecunia iuuissent, respondebat (quod tamen vt faceret ægre & vrgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam aduersus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat. quę culpa maiorib. eorundem inherens, inquinat nō parum eorum splendorem; miserosq; illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. Declarat quātopere maculam hanc fugeret, quamq; omni in re iustitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset diœcetem suum iubere minutum quendam opificem cras redire. castigatum enim illum iussit pecuniam eam statim dissoluere: addiditque, si vnde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsumque diuenderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quam se argento illo, mensęque ornatu egere.

Eodemque pacto toto animo abhorrebat ab indignis graui & honesto viro, quęstibus: non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessarijs sumptibus, & vt inanem

nem ſplendorem retinere poſsint, cogunt illam illiberaliſsima quauis ratione ac ſordidiſsima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum iniuriarum cauſas audiebat, ita cum eo egiſset (putabat enim Contarenum eiuſdem animi eſse, cuius plerunque ſunt, qui negotijs illis implicantur.) Eſuribimus profecto: nullum enim emolumentum parit impoſita mihi cura: cunctaque in ciuitate concordię atque otij plena ſunt: inquit ille: Voluptatem magnam mihi nuntias, cupioq; hunc ſtatum rerum permanere, videreque diem illum, quo ego, vt habeam ſumptum vnde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proſcribere cogar. Non putaui autem alienum eſſe has etiam ipſius voces memoriæ mandare. quum præſertim huiuſcemodi breuia dicta, quia ab intimis ſenſibus proficiſcuntur, ſubitoque prolata ſunt, in ſingulis factis ac motibus animi, vt reliquis etiam caſibus humanis, videantur in primis mores voluntatemque eorum, vnde erumpunt, indicare: eædemque voces multum valere non ſine cauſa ſemper exiſtimatæ ſint ad homines informandos, illosq; etiam emendandos, qui contrarijs vitjs tenentur. quam cauſam fuiſſe puto, cur plures & docti & prudentes viri ſedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipſis confecerint. Sæpe multumq; ineunte adoleſcentia cum iracundia, quæ paulo ſibi conſueuiſſet eſſe moleſtior, quaſi luctatum, ad extremum proſtratam illam & domitam aiebat oppreſsiſſe: non modo enim turpe, ſed etiam miſerum ſibi ſemper viſum, ira incitatos a conſilio atque nobiſmetipſis abſcedere, quod de ſe Terentianus ille prędicaret, Præ iracundia Menedeme non ſum apud me. Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricũ (quamq̃ hoc de Scribonio ab inimiciſsimo homine memoriæ traditum eſt, & qui quacunque re potuit, exiſtimationem eius ſemper violauit) ſibi nullius pretij hominem videri fuiſſe, qui cum de compoſitione agendum eſſet cum Cæſare, ad colloquium non

prodijt, ob eam rem, quod furenter consueuisset irasci; ne res maximæ spei, maximeq; vtilitatis eius iracundia impedirentur. Itaq; non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum a se vnq̃ esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmant. vt nimirum prope patiens ac lentus existimaretur: neq; ijs, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, sæpe cessantibus, sæpe etiam peccantibus, non modo non conuicium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de non nullis doctis viris memoriæ proditum est; vt Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio ac diligentia sua, vt nullum vnquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret, id vere de hoc nostro prædicari potest: in illisque sine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint: ac quidquid illic aliquod maius malum, si creuisset, ferre potuisset, tenerum adhuc & imbecillum fregerint, & omnes eius fibras extirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra non nihil significatum est) copia bonorum, quę aut a fortuna acceperat, aut ipse suo labore industriaque quæsiuerat, non fecerat. in quod vitium passim multi, minoribus multo ornamentis decorati, ruunt. & sane hanc culpam ille, vt scopulum aliquem, magnopere vitabat. quod si vnq̃ in sermone aliquo aliquid a se forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo vmbram illius mali retineret, valde dolebat, vt contigit quodam tempore. Cum enim Paulus III. loqueretur cum ipso de augendo numero summorum antistitum, ostendissetque se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam præ se ferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari Pontifex Max. inquit, ijs ipsis verbis. Insitum fuit semper Cardinalibus, vt nouis repugnarent, ne sibi alij dignitate exęquentur; respondit igitur ille commotior quam solebat. Noli sanctissime pater ita de me existimare: cognitum. n.

tibi plane est, quot ego nominarim, idoneam prorsus materiam huic opori efficiendo: & vnde fingi posint personæ tantę dignitati sustinendę aptæ. nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc maximum esse eorũ; quos in vita assecutus sum, honorum. Extrema hæc verba, illa occasione edita, statim vt domum rediit, doluit sibi excidisse, vt qui noluisset specimen aliquod a se vmq̃ datum, aut superbi hominis, aut inanis huius honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat amplissima sacerdotia plus in se oneris, quam splendoris habere: quoque maiora illa forent, eo molestiæ plus sollicitudinisque continere. quare se sępe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent. quia pondus Aetna grauius humeris suis sustinerent. cuius iudicij Seleucus quoque rex quondam fuit: ille namque dixit, quæ vox eius monimentis litterarum mandata est a doctis viris, vt errorem eorum coarguerent, qui falso putant opulẽtissimos quosque homines beatos esse, magnisque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitę illius ac florem; inquit igitur ille, nescire priuatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in iudicio de illo faciendo. quod si scirent tantum, quam arduum sit, ac molestię plenum, tot epistolas scribere ac legere, futurum prorsus vt diadema abiectum iaceret sine honore vllo: nec quemquam inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imponeret. nec tamen non multo maioribus grauioribusque curis premi necessario illos, si munus suum fideliter obire vellent, qui vitam moresque eorum, quibus præsunt, regendos susceperunt, animosque ab omni labe purgandos, quam qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnoque conseruando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret, ac, si quis vere existimare posset, vacuus prorsus ab ipso foret, non tamen penitus potuit ea suspicione carere. Erat ille in omni suo sermone, factoq; integer ac liber: remotus ab omnib. blandicijs orationis:

Digitized by Google

acerrimus inimicus vanitatis illius, aſſentationiſque, quæ nunc in locum inuaſit ſimplicis veritatis, libertatiſque loquendi, merito quondam magnopere probatæ. ob quod etiam ingenij bonum ferunt eum Carolo Cæſari valde acceptum fuiſſe, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, experſque omnis fuci ac fallaciarum: quæque, vti eo venerat, ita ſe Romæ in longe alijs moribus, inſtitutiſque conſeruarat, cauſa fuit, vt ſuperbiæ a non nullis inſimularetur. quaſi ille contemnens ceteros præ ſe, quidquid ſentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec ſua quicquam intereſſe putaret potentioribus aduerſari. quam anſam quidam arripientes, ipſum, vt contumacem & inhumanum, apud Paulum III. criminati ſunt. quod nimis libere in ſenatu contra ipſum ſententiam diceret, atque honeſtiſsimos quoſque viros offenderet. ipſe vero id diuerſo conſilio faciebat: neque vt impediret commoda aliquorum, ſed vt religioni ſuæ & ei, quod rectum eſſe ſentiebat, ſeruiret. Vt autem, quod non verum eſſet, nec ordine factum, quamuis intelligeret ſe apud aliquos offenſurum, accuſabat, ita gratiam aliorum aſtuta ſimulataque oratione non aucupabatur; cui rei oſtendēdæ in vtramq; partem exemplum hoc ſatis accommodatum erit. Contigit aliquando, vt eo aſtante in ſenatu ageretur de Camarino in poteſtatem tradendo vni alicui Pont. Max. nepotum, eo genere iuris, quod feudum appellant. admonuit igitur Contarenus Paulum, vt ante quam de tanta re quicquam ſtatueretur, colendæ iuſtitiæ cauſa, vacuæq; a culpa conſeruandæ ſanctiſsimæ ſedis, mandaret vt iura Varanæ familiæ, quæ diu in poſſeſſione eius oppidi fuerat, diligenter noſcerentur: ne iniuriæ aliquid ipſa in ea re acciperet. Hæc ſententia, præſenti animo dicta, illa ipſa die per vrbem ſparſa diſſeminataque eſt: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, ſtatim domum ad Contarenum venit, gratiaſque illi maximas egit, cauſamque ei ſuam totam commendauit; cui quidem ille, eadem animi

Digitized by Google

simplicitate, quod tamen quidam ab agresti inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, respondit. Non necesse erat te mihi isto nomine gratias agere. quod enim feci tunc, vt ęquitati officioque meo satisfacerem, feci. nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, præter id, quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid a Pontifice ipso, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione vsus, studuisset gratię illi, sine vllo suo labore partæ, nouam gratiam addere: animumque honesti viri inani spe, falsisque pollicitationibus, lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturę moribusq; Dionis Syracusani. vt enim reliqua, in quib. ipsis inter se magnopere conuenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionysij filij (vt ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius & integerrimi viri maximas virtutes & sane easdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent; ac grauitatem superbiam esse dicerent: libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non posset, vt vna cum alijs peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitę coarguere. Fertur tamen ille durior fuisse natura, tristiorque. vnde temperare indolem illam summo studio ipsum debere a doctissimo viro, studiosissimoque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est. hortatus enim est Plato vt Gratijs hostias imolaret, suasitq; vt aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium. non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos, beneuolentiamque eorundem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. Atque hæc priuati officij sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curauit, illas veteres renouandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor suasorque fuit; quod in dicenda sententia numquam inuidiam reformidauit, multaq;

con

contra collegarum suorum commodum sæpe suscepit atque perfecit. Vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus ciuitatibus, vnus & idem dabatur custos, qui Græco verbo episcopi appellantur: neque in ijs ipsis ætatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum Maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri, maximis administrationibus præficiebantur. Has atque huiusmodi alias prauas corruptasque consuetudines sua Contarenus sententia delebat: moresque sacerdotum hominum, nimium nonnumquam deformatos emendabat, magnaque sua ipse offensione communem reipublicæ leuabat inuidiam. Non eadem condicione est collegium Cardinalium ceterarumque ciuitatum senatus aut consilium; nam illę ex ea, quam habent, ciuium copia in suos senatus; qui aptissimi visi sint, legunt. in collegium Cardinalium e toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici Maximo visum sit, eos cooptare licet: eoque factum est, vt summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe e Christianorum flore decerptus atque collectus. Verumtamen ijs, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pont. Max. magni atque acris iudicij vir, eximia singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem vltro ipse euocauerat. vt ei collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. Ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem Legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæsar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia iuuabant; propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissensionibus distenti, nullo

illi vsui esse poterant. Abiecti quidam perditique ac desperati homines, xxxx. fere abhinc annis, iampridem receptas ratasq; disciplinæ Christianæ sententias in controuersiam reuocauerunt, multitudiniq; persuaserunt imperitę, vti a Romano Pont. quod caput Christianę reip. atq; ecclesiæ est, desciscerent, se seque in libertatem vindicarent. quod malum tarde initio serpens, ab ijs neglectum a quib. opprimi id & poterat & debebat, paulatim infimę plebis, vulgique mulierum, animis, legum vinculis laxandis & dissoluendis, pollicendaq, cupiditatum multarum licentia, in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcreuit. idemq; nefarius furor, postq̃ populare existimari cœptum est pietatem euertere, multos quoq; principes inuasit. Alios metus impellebat, veritos ne a suis desererẽtur, si ab illis dissentire pergerent, partim rerum nouarum studio, partim leuitate & stultitia, quod Deo immortali, legibusque spernendis, fortitudinis opinionem facere se se de se nonnulli arbitrarentur; partim etiam auaritia, quod sacerdotum maximas amplissimasque possessiones publicatas, inter se partiebantur. multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propicius, veram integramque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmijs, nullo timore depelli se se passi sunt. eaq; a maioribus, quæ acceperunt, instituta ad hoc vsque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter vtrosque extitit non modo contentio ac disceptatio, sed etiam concertatio atque pugna, tantumque exarsit odium, vt maximæ, bellicosissimæ, florentissimę, atq; adeo, ante hunc furorem, religiosissimæ, optimæque dę rep. meritę nationis vires, opes, & copię absumptę, in se se ipsa conficienda atque delenda, sint. Quibus rebus permotus Cęsar animo & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum sedariq; discordię possent. qua de re cum omni contentione cum Germanię ciuitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in ijs maxime locis indici postula-

ſtulauerunt, quo adire tuto ipſi poſſent; is erat locus nuſquam gentium: quippe cum ab omnibus defeciſſent, nec vllis ſe ſe gentibus committere auderent, preterquam in eorum ipſorum finibus; ad id concilium veturos eiuſque decretis iudicijsque ſtaturos ſe ſe pollicentur. id eo ab illis conſilio fiebat, quod Pontificem Max. numquam eo deſcenſurum ſibi perſuaſerant. Verum vbi probari a Paulo III. condicionem, ac ne de loco quidem, cuius iniquitate deterritum iri eum maxime ſperabant, recuſari ſenſerunt; paulatim regredi, neque in eo quod vltro ipſi poſtulauerant, manere; dirimi controuerſias per colloquium poſſe; id breuius, expeditius, certiusque eſſe, dicere; longum eſſe expectare, dum ex vltimis terris conueniretur. Omnia ſibi Cęſar experienda exiſtimabat, ſi vlla ratione mederi ei tanto malo poſſet. Itaque deliguntur homines docti ex vtroque numero vndeni. ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia, ab ijs, qui ſe ipſi Proteſtantes appellant, diſputatur, atq; in omni genere calumnię delitescitur: eos ij, qui ratas veteres ſententias eſſe volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, conſtantiſsimeque in ſententia perſeuerant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur; nec quicquam inter eos conueniret, prorſus diſiunctis diſcordibusq; opinionibus, infecta re, a colloquio diſcedunt: quod, quoniam ſe abſente factum erat, Cęſar ſperans Germanos ſuum aſpectum atque auctoritatem reueritos, aliquid de pertinacia atque calumnijs remiſſuros, iterum deligi homines iubet, qui colloquendi cauſa Ratisbonam conueniant: atque eo ipſe proficiſcitur, vt maiore auctoritate de concordia ageretur, ſimulque magnopere a Paulo III. per litteras petit, legatum vt ad ſe mitteret, qui ad rem tantam & tam grauem maxime eſſet idoneus. Paulus e tanta pręclariſsimorum hominum facultate & copia Contarenum ſine vlla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum iam antea eius gentis propter eas cau

ſas, quę commemoratæ a nobis ſunt, haberet vſum, & Cęſari eſſet gratiſsimus: idemque innocentię, doctrinę, prudentię, facilitatis, animique moderationis, magna apud Germanos opinione excelleret: quiq; (id quod Cęſar magnopere poſtulauerat; maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in diſputando minime eſſet ambitioſus, minimeque pertinax: eo cum veniſſet mirabiliter acceptus a Germania eſt, & magno in honore apud Cæſarem fuit:

Nam cum omnes Germanię principes, tum rex Romanorum ipſe, officij, honoriſque hominis cauſa, domum ad eum venit; & in ſacris cerimonijſque ſolemnibus, datus ei locus eſt ſecundum Cęſarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honeſtandos adhiberi conſueuerunt, in eo prætermiſſum eſt. quę, tametſi ordini ſcilicet debebantur & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius, quam antea ſolita ſint, perſonę dicuntur eſſe perſoluta. Accedebat quod Cęſar, iucundiſsima eius conſuetudine & ſermonibus delectatus, ſæpe hominem ad ſe extra ordinem vocabat: cumque de grauioribus negotijs, deque republica collocuti inter ſe eſſent, multa ad eum Cæſar de ſuis priuatim rebus referebat; multa de Geometria; multa de Geographia quęrebat; quibus ille ſcientijs, quod eæ ad rem militarem (quę illi ſpectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat. illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili diſciplina erat in ijs artibus ſtudioſe verſatus, omnia ſcilicet certa, dilucidaque reſpondebat. Quæ cum de Contareni apud Cęſarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate & fama, Romam eſſent allata; ventum eſt in ſpem fore, vt res conueniret, mitigatiſque Contareni lenitate & prudentia Germanorum animis tæterrimæ diſcordiæ tollerentur. quę res quoniam maiorem in modum illi glorię futura erat, homini vehementer inuideri cœptum eſt. Nec deerant etiam Romę, qui dicerent, nulla alia de cauſa ipſum Germanis gra-

tum

tum acceptumque esse, nisi quia aduersarijs indulxisset; ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, ijsdem prodidisset. Hæ vero graues acerbęque voces ab ijs, qui ęquo animo laudem gloriamque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic, vbi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusæ ac disseminatæ, magnopere illius existimationem ac dignitatem lædebant. quas tamen ille, magno animo præditus, reique ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit, ad eum namque maleuoli hi sermones inuidorum in Germaniam vsque delati sunt; simulque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis arduisque rebus vsu venit, vt negotium illud, Christianę reip. magnopere vtile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit. id autem magna ex parte factum est malitia fraudeque illorum, qui Cęsaris potentiam, quę multum compositis rebus, Germaniaq; pacata creuisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant. hi namque non modo veterum discordiarum fibras, vt oportebat, communis vtilitatis causa non euellebant, verum etiam nouarum simultatum semina occulte iaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eo inferentes. Vt autem astuta hęc consilia rem remorabantur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret; finemque disputationi illi ac colloquio faceret: hoc autem fuit incursus Turcarum regis in Pannoniam cum maximis copijs, communisque hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerunque consueuit, magnopere exacerbatis animis, vt stimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda & gratiam reconciliandam; sed potius spem, quęcunque erat, malorum illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit.

ſtulit. Miſsis igitur ſermonibus illis, quod factum eſt extremo menſe Quinctili, ceperunt Germani arma: totoſque ſe ad impetum illum coercendum, fineſq; ſuos tuendos contulerunt. Cæſar vero aliam rationem inijt eius periculi callido conſilio propulſandi; quod a veteribus etiam ducibus non ſemel vſurpatum fuit, & ſatis tutum ſemper vtileq; cognitum eſt: ſtatuit.n.cum claſſe, quam maximam ædificauerat, ornaueratq;, in Africam nauigare: magno namq; ſpatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne maiorem etiam aliquam plagam in Gręcia acciperet, non ſine cauſa metuere debebat. Vrgebant præterea Carolum, vt hoc faceret, aſsiduæ preces Hiſpanorum, crebraq; damna ſtimulabant, quę cuncta illa maritima regio cotidie accipiebat, ob frequentem irruptionem piratarum. adeo vt mare pęne omne clauſum illic foret. Quare vt tam grauibus malis regnum illud ſuum liberaret, deleretque maculam, quam ſibi videbatur ſuſcipere ob tantam licentiam prædonum, ſtatuit, vt dictum eſt, apparatui illius belli non deeſſe, ſedemque nefariorum hominum, ſi poſſet, omni ratione euertere: quamuis inimici timoris ipſum arguerent, quod ferociſsimum hoſtem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo, deſtitueret: in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri, quod ſuſtinebat, non ſine magna animi ſui moleſtia finem factum eſſe vidiſſet Contarenus, nec ſe poſſe amplius nauare operam reipublicæ, vna cum Cæſare reuerſus eſt. Poſtea vero quam Tridentum ventum eſt, Imperatorem, vt ſe dimitteret, rogauit: velle enim ſe, quum commode id facere poſſet, eccleſiam ſuæ fidei commiſſam, quę non longe inde abeſſet, inuiſere: ac, poſtquam publice non poſſet, priuatim religioni officioque ſuo ſeruire. Venerunt tamen eo tempore Roma a Pontifice Max. litteræ, quæ iuberent ipſum, perſona legati retenta, apud Imperatorem eſſe, Mediolanumq; vna cum eo proficiſci. in quam vrbem ille, vt veteris imperij

iuris, non multo ante receptam, volebat (vt moris est) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere. quo in loco Pontifex ipse Cæsarque statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. Accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commo ueret: cum enim Brixiam ventum esset, ciuis eius loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsiuit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, vt capita, quæ ferrentur prolata ab aduersarijs, adeo absurda, & a vera ratione aliena, in Germania comprobaret. cui statim respondit ille; eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent. se namque, ne dum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Max. concessurus aduersarijs fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse. non destitit auctor eius sermonis, sed addidit; rem aliter, atque illi putaret, se habere: neque enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famã illam: se namque litteras vidisse ab eius ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominauit, quę id commemorarent, ac verum esse contenderent. non potuit tunc homo lenißimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamaretq;. Digna vero merces hæc est meorum laborum: si vera sunt, quæ narras. statimque vt innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit epistolam ad Pontificem Max. qua valde questus est de iniuria illa, sermoneque improbißimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquißimis dißipatũ, contra dignitatem suam comperisses: rogauitquẽ simul, vt, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quicquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum peruenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque, laude se ac præmio, non reprehensione aut pœna vlla, ob ea, quæ in Germania gesisset, dignum esse. Cum Medio-

Digitized by Google

lanum peruentum esset, quæ ciuitas omni genere lætitię, magnificentiaque apparatus Cęsarem excepit, mirifice suo quodam facto Contarenum Carolus decorauit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notum testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omnia ea pompa hærere voluit: cumque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequereturq; aliquanto post, mandauit humanissimus princeps vni e famulis, vt pænę inuitum ipsum traheret ac prope se collocaret, omneque id tempus, donec eo perueniret, quo paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo iucundissimis sermonibus. id vero quum personæ dignitatique datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse iudicium, quod fecerat de homine; quod putaret, vt qui veræ glorię non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam Contareno, laudi & honori futuram. Et sane litteris mandatum est, eius nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum ac clarorum virorum, Areum, grauissimum & eruditissimum hominem, sibi adiunxisse, familiariterque cum eo solo in tanta illa lætitia, fortunæq; suæ magnitudine locutum esse. quem etiam, vt magis eum ciues sui suspicerent ac fortunatum iudicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus. Sed alię quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt, quantopere Contarenum diligeret: id quod animaduersum ab alijs opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit vt omnes ipsum colerent; ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cęsar, qui, vt supra ostendi, mare transire statuerat, quę ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat: imperaratq; vt Genuam classis, propinquosq; in portus cogeretur. quare, vt id celerius fieret, statuit sibi in eam vrbem accedendum, indeque Lucam eundum, quo Pontifex Max. se venturum significarat. Contarenus igitur breuiore via se Lucam

con

contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Max. vidit; qui sane hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit. nec multo post eodem Imperator venit, qui non cessauit etiam in alijs magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prędicare de prudentia, industria, probitate legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo, vsus fuerat in Germania: nec non questus est, quod Romæ multa falso iactata forent contra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre sincereq; personam eam sustinuisset; ac negotia cuncta cum fide administrasset. cui statim sapientissimus senex: quique ignarus non erat artium malarum quibus plerique Romę vtuntur, aut inuidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum inuasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse ac probatam Contareni virtutem; seque eam ob causam ipsum tunc in Germaniam misisse; tantumque oneris ei imposuisse; facturumque etiam breui, vt nemo dubitare posit de beneuolentia sua erga illum, ac, quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, vt omnem scrupulum ex animo Contareni euelleret, gauderetq; ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam pręclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum sermonem: simulque suasit illi, vt contemneret maleuolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam. fontem etiam huius mali aperire volens, testimonium citauit veterum poëtarum, qui naturam inuidiæ versibus suis expresserunt, moremque illam habere tradiderunt, vt summa loca feriret non minus, quam venti editissima quęque appetere, ac violentius verberare consueuerunt: omniq; demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carum habere: cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, vt tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breuiore via accederet: ipse nam

Digitized by Google

que vicinitate inuitatus, Bononiam profectus est; indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reuersus est. non dum autem duobus mensibus transactis, memor eius quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononię declarauit: quæ publica cura prouinciaque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiumque status reip. posidet. Ille igitur hoc nouo onere sibi imposito, vt qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio mense se in prouinciam contulit. factumque est, vt VI. K. Aprilis in vrbem ingrederetur: qui dies apud eos maxime celebris agitur, consecratus genitrici eius, qui salutem nobis dedit. summa igitur lętitia totius ciuitatis exceptus est: conataque est illa, quam spem conceperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiam rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quam durum aliquem & auarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem. in quo certe illi falsi non sunt: vt primum enim res illas attigit nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus iudicandis clementia vti & æquitate, quam summo illo iure, quod sępe merito reprehenditur, ac, si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controuersijsque tollendis operam dabat: nec vnquam molesto sane hoc, & odioso munere, prętertim homini in alijs curis studijsq; educato, defatigabatur. hoc autem faciebat: naturamque ille suam, consuetudinemque flectebat, quia veræ glorię deditus erat, ac prodesse mortalibus, quacumque re poterat, studebat. quare quodcumq; munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hę curę cogitationesq; hoc tempore Contareni; procurabatque ille commoda eius nobilissimę ciuitatis: cum repente, inopinante illo, Roma litterę venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sane ille diutius versatus fuerat, quodq; omnes

omnes numeros honestatis in se habebat. Cum enim sedari numquam potuissent vlla vllius opera irę inter Franciscum Gallorum regem, & Carolum V. Imperatorem, sed cotidie magis nouis iniurijs inserendis inflammarentur eorum animi, gereretur que aut pararetur ab ipsis semper bellum tæterrimum, quod in singulos dies reip. Christianę grauissima vulnera imponeret, & ad internicionem denique redigeret maxime pias nationes, officij sui esse ratus est Paulus Pont. Max. tanto malo, si vlla ratione posset, mederi; tantumque & tam sęuum incendium extinguere. quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros & tanto oneri sustinendo pares: pręclare enim sciebat, quanta vis esset in ministris ad vnamquamq; rem efficiendam; hancque curam, omnium maximam, requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas. & non minus gratas acceptasque principibus ijs, quorum animos delinire ac flectere deberent. Elegit igitur, quem ad Cęsarem, in Hispanijs tunc degentem, mitteret, Gasparem Contarenum: & ad Gallorum regem ire voluit Iacobum Sadoletum; ambos viros probos, atq; omni ingenij laude florentes; &, vt collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se coniunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quę res gesta est sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romę. quare significauit per litteras Pontifex Contareno, quid de illo statuisset: mandauitque, vt, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum vmquam vtilitatis aliorum causa laborem recusarat, quamuis ętate iam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit sibi onus illud imponi. quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo scisset: tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens esse summo Pontifici cupiebat, vt ipsam prorsus repudiaturus

non

Digitized by Google

non fuerit. Appropinquabat sane illi mors; quæ tamen longe alia ratione, & vbi minime expectabatur, ipsum oppressit: nec enim (vt a me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus nouis accelerata est.

Agebat Contarenus ætatis suæ annum LIX. in his curis, quas ostendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum iam in id munus, quod instabat, deriuans. Incumbens igitur illis, quæ multæ profecto ac graues erant, molesto anni tempore, vt par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiēdi sui causa se in propinquum vrbi locum conferebat: vbi manens & æstum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum a perpetuis suis laboribus animum relaxaret: nam si quid maioris momenti subito euenisset, facile illuc adibatur; vbi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum varijs de causis delectabatur, erat sacellum Diuæ Mariæ a Monte vocatæ, cuius possessio procuratioque est sodalium Diuæ Iustinæ. Acciderat autem, vt illis ipsis diebus, qui primi Sextilis mensis fuere, fratris filius, illius salutandi & visendi causa, Bononiam veniret, qui superiore anno Patauij inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero nouo nomine, vt consuetudo est eorum, qui se sacris aliquibus initiant, Placidus. cum autem probus adolescens esset, seminaque non nullarum virtutum in se contineret, a Contareno diligebatur. ille igitur primo apud suos in vrbe mansit in Diui Proculi dicato ipsis domicilio. vt tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipseque itidem sitim suam expleret videndi virum, quem maxime optabat, secum sanguine coniunctum, cuius etiam visendi alienigenæ desiderio flagrabant, impetrauit a suis, vt se illic esse paterentur. quæ causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiusque illic commorandi. Hic collis ab vrbe abest spatio mille passuum, amœnissimus, & natura & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum. & sane,

ſane, qui deſideria optimi huius viri, gaudiaque cognita haberet: quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixiſſent: facile iudicaret paucos illos dies, quos illic traduxit, iucundiſsimos ei fuiſſe omnium, quos in vita vnquam deguſtaſſet: viuebat enim cum ſui amantiſsimo fratris filio, cumque alijs non nullis comitibus illius, eorumdemque ſacrorum ſocijs, honeſtis ſane viris & eruditis: rem diuinam crebro faciebat; omnisque ſermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, vt traditum a me eſt, calores eſſent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum cauſa veniebant: &, vt illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando poſita menſa cibum capiebant: vergit enim illa ad ſeptemtriones; vrbemque ipſam quaſi ante pedes poſitam proſpicit, planitiemque omnem, quæ ipſam cingit: quin etiam remotiores vrbes illinc commode cernuntur Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida. quare non ſine cauſa expetitur proſpectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamuis tunc, capto iucunditate illius Contareno, nihil tale timenti, exitium compararuerit: aura enim illa lenis, quæ flabat: frigidiuſculuſque aër; cum temperamentum corporis ipſius rarius eſſet, paruoque momento ſæpe commoueretur; facile ad imas partes penetrauit, ſanguineque inflammato abſceſſum in latere creauit, e genere eorum, quæ ἀποστήματα Greci vocant. quare ſtatim febris conſecuta eſt, quæ ſeptimo die ipſum conſumpſit; quamuis magna diligentia ſummorum medicorum curatus ſit: ſimul ac enim primum cognouit ſe ægrotare, Bononiam reuerſus eſt. Ipſe autem in primis naturam vimque eius morbi mature perſpexit: tribus namq; diebus, ante quam animam efflaret, omnem rem Ludouico Beccatello, vni e familiaribus ſuis, quo plurimum in rebus maioris ponderis vtebatur, enarrauit. Dixit igitur grauitatem eius morbi non apparere: reconditaſque corporis partes magis ipſum oppreſsiſſe, quam exteriores

res male habere: in promptuque esse. addiditque genus id morbi periculum magnum in se continere: quod si vires corporis eæ forent, vt spatio trium quattuorve dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat; naturaque penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillum esse. Cui ille, qui saluti ipsius omni studio prospiciebat, respondit, rogans vt abduceret paulisper animum ab his molestis cogitationibus, rationemque omnem sui curandi in prudentia diligentiaque medicorum positam esse vellet: affirmans pręterea Deum optimum maximum, quem semper ille pie coluisset, ipsi pręsidio futurum: esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, vt cito mandatum sibi munus obiret, iterque ad Imperatorem faceret. Ille vero statim hilari vultu, ad alium longe maiorem Imperatorem sibi iter instare, dixit, idque ipsos breui cognituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parumque animo æquo ferat se e vita discedere: intelligere enim se pręclare quot quantaq; beneficia a Deo acceperit, quorum etiam pleraque commemorauit, non gloriæ causa ostentationisque, cui tunc locus minime erat, verum vt se gratum esse erga auctorem illorum significaret. Inquit igitur se ortum esse ea in ciuitate, quę nulli earum cederet, quę in vniuerso terrarum orbe existunt: e familiaque, quę haud postremum locum in ea rep. teneret: consecutumque itidem illic esse honores non paruos: &, vt domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum esse: vtramque vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam, quæ in contemplatione rerum versatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit: peruenisse ad ætatis annum LIX. quem terminum vitæ nō multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse: canereque se debere vna cum sacro Hebręorum vate carmen, quod ad æquum gratumque animum significandum pertinet, nomenque il-

lius laude gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleuerit omnem populum gentemque. Vnum tantum sibi molestum esse; quod, vt optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquam ad sacrum illum honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint: sperare tamen se Deum optimum max. Pontificemque, cuius dignitati toto animo inseruierit, fortunas eorum subleuaturos. Nec oblitus est suo opportunoque tempore mandare custodi ipsius, vt priuilegium, quod beneficij loco a Pontifice impetrarat, ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi legeret, dum mente orationeque consisteret. Cum hæc animo versaret, sane constanti ac forti, atque hoc sermone semet consolaretur; suos, qui pręsentes aderant (ij autem erant, vt quisq; maxime illi acceptus probatusque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, vt lacrimas vix tenere posent: a quibus tamen sibi diligenter temperabant, quamuis intelligerent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, pose ipsum commoueri, & e statu illo animi deijci. Eadem vero hominis prouidentia in intelligendo, pręducendoque suis vitę suæ fine, exitu ipso comprobata est, quę in ceteris rebus iudicandis significandisque sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remedijsq; omnibus superatis, oppresus ille est; animamque efflauit . K. Sept. meridie. Quamuis autem horas circiter sex antea voce orbatus eset, non tamen sensu animi, intelligentiaque extremo illo tempore caruit, vt certis quibusdam notis indicijsq; perspectum est; confiditq; clementia conseruatoris nostri, vt Christianum virum decet; & cum aliter non poset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu, admonitus diligenter de hoc, significauit. Vt vero se constantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinisque, non solum magno, verum etiam alacri animo geri, custodirique pasus est. quę sane, vt nuntia mortis, perterrefa-

ciunt plærosque; ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem Christianam, perturbant. Reliquit vero ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus plenissimos: vt vniuersam quoque ciuitatem dolore magno adfectam; quæ sane, quacumque ratione potuit, funus illius honestauit, & quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit. die autem, quę secuta est mortem ipsius, funus ductum est. Orationem de laudibus eiusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea vrbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores litteras docebat, & negotia publica reip. administrabat. corpus in Diui Proculi depositum est, eo consilio, vt Venetias postea comportaretur, in sepulchroque maiorum ipsius, clarissimorum virorum, collocaretur. Paulus III. nuntio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit: declarauitque quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis vsus erga domum illius. nec tantum Pontifex Maximus, qui sæpe opera ipsius fideli & vtili vsus fuerat, verum etiam Romæ ceteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt. nam, quantum luctum eadem in patria excitarit, non facile dici potest. omnes denique, qui aliquando doctrinam illius gustarant, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Ciuis autem collegaque ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cepisset ex graui morbo Contareni, desperataque iam a medicis salute, notum omnibus esse voluit: in epistola enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo adfectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narrauit. Verbis ipsis, quum illustri loco posita sint: alioque sermone edita, supersedebo. Possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum, testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt:

in

in quibus etiam non nulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione viuendi, veroque cultu Christiani hominis,& acerrimi aduersarij opinionum,quas ille in Germania defendit, extiterunt: magnifice tamen de eruditione continentiaque illius in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, locuti sunt. quod fere vsu venire non solet, vt a quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni,& omnibus officijs cum eo coniuncto, Ludouico Beccatello, honesto in primis & fide digno viro,accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ęgritudinem hanc, ac leui quoque momento refricari solitam tantam plagam. nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem cotidie magis, in magna penuria talium virorum,cognouisse quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu eius viri, qui vt quietorum temporum ornamentum ingens,ita perturbatorum præsidium firmum erat: quum enim ad se illum euocasset, opera ipsius quibusdam in rebus vsurus, diligenter ex eo quæsiuit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est: rogauitque vt diceret aliquid de institutis & vita illius. cui statim,mihi affirmauit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem fidemque in ijs omnibus rebus gerendis, quæ mandatæ illi ab ipso forent,intelligeretve ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanę reipub.conseruandam: virumque illum vera probitate prędıtum fuisse, non ficta ac simulata,quam personam plærique, vt eo perueniant,quo cupiunt, sibi callide imponunt: vnumq; omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse, quo sermone accepto commotum Pontificem Maximum, qui deambu-

labat, stetisse, manuque iterum percussisse mensam pro pe positam, dixisseque non sine gemitu quodam ac suspirio, quod indicauit, euulsam fuisse penitus omnem ex animo ipsius suspicionem, quę quondam eo inculcata de illo vocibus maleuolorum fuerat. Amisimus profecto magnum virum, ac valde vtilem reip. nostrę ciuem. sed, vt alia, ita hoc magno constantique animo ferendum.
Quoniam autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio magnopere Contarenus abhorreret, qui alienam personam induentes (vnde Gręco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellantur) & eam quidem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alij videri volunt, quam vere sint; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil in de mali suspicantibus, vnde plurimum ipsos expectare oportebat; non alienum esse duxi de hoc etiam disserere: & si enim numquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cauendos in vita admonerent, numquam tamen ita probi viri eruditi & instructi fuerunt, vt satis posent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. In primis autem in pietatem nostram Christianam, quę tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sępe magna apud nos peperit hęc fraus. Quo maiore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quo magis pura integraque est, eo magis probatur, astutis consilijs vtuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus humanum notans, inquit, postremam iniustitiam esse, videri velle optimum virum, quũ minime sis. Idemque ab Aeschilo, non solum graui poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatum est, quum ferret in cęlum magnis laudibus Amphiaraum, summum illum augurem, eundemque sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod mul
ti

ti faciunt, vt videretur optimus, verum vt eſſet. nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos, faciuntque, vt probos honeſtosq; viros ab improbis & impuris diſtinguere nequeamus; non dici etiam poteſt quantopere hoc pacto obſint, cum apud Euripidem etiam ſapiens antea ſemper habitus Theſeus, eo nomine ſuſpectam habuerit eximiam probitatem, caſtitatemque filij: inſimulatus enim falſo Hippolytus, quod cubile ipſius violaſſet, quum ſe ille apud eum purgaret, quod vita ſua ab eo ſcelere valde remota eſſet, fidem ea de cauſa nō fecit: timuit enim pater ne tenuis victus, cultuſque, quo filius delectabatur, abſtinentiaq; a veſcendis animantibus, ſimulata foret: ſimulque ne diſciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritasque demum Dianæ, in qua ſe valde iactabat, ficta eſſet. quare in alteram partem miſerabiliter peccauit. Sed eo redeamus vnde digreſſi ſumus. Idem etiam intimus conſilijs Cōtareni: nec minus ſtudioſus famæ exiſtimationiſq; huius optimi, ac pudentiſſimi viri, quem ſibi in vita tam quam viuum quoddam exemplar probitatis propoſuerat, notam, quam improbe vitæ ipſius inurere præpoſterus quidam amicus ſtuduit, hoc pacto deleuit. Narrat enim forte eueniſſe, vt illo ipſo tempore, quo grauiter Contarenus ęgrotabat, Bernardinus Ochinus, illæ nouæ condendę Franciſcanæ familię dux & auctor, Bononiam venerit, Romam ad cauſam dicendam euocatus: inſimulabatur enim in ijs contionibus, quas Venetijs habuerat, non nulla dixiſſe, quę veteribus decretis Romanæ reip. aduerſabantur: additque habuiſſe illum litteras ad ſe ſcriptas a Giberto epiſcopo Veronēſi, quibus a ſe petebat, vt diligenter ageret cum legato, vt hortaretur hominem ad ſiſtendum ſe in iudicio: coramque ad ea, quæ ipſi obijciebantur, defendenda: quum cognouiſſet ipſum timide ad id deſcendere, egereque ſtimulo quopiam & auctoritate magni alicuius & grauis viri: neq; enim adhuc Gibertus hominis leuitatem, inconſtantiamque perſpe-

xerat: is autem vesperi venerat, qunm iam cenasſent omnes, legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quũ ſperaret morbum poſtridie leuiorem fore, vt commodius eum audire poſſet, loquique cum ſuo familiariter, iuſsit vt præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigiſſe vero contra, vt ea nocte morbus ingraueſceret: quare mane legatum totum diſtentum fuiſſe in remedijs, quę medici adhibenda iuſſerant, ſumendis, nouiſque curationibus: vnde factum fuerit, vt neque de hoſpite illo, neque de alia vlla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala ſua mens, malusque animus cognitus erat: atque vmbras etiam, vt, qui ſibi alicuius ſceleris conſcij ſunt, faciunt, reformidabat, cœpit vereri ne aſtute illic detineretur: putabat enim fingere morbum legatum. quo metu homo oppreſſus (nam hoc verum eſſe non multo poſt e conſilio, quod cepit perſpectum eſt) non ceſſabat Ludouicum vrgere, vt rogaret legatum poteſtatem ſibi faceret abeundi; in quo ille ipſi non obtemperabat, putans breui fore vt melius eſſet legato: videbatur enim ſibi proſpexiſſe cupere illum magnopere cum Bernardino loqui; qui ſane vſque ad id tempus magnum ſibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione ſanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magiſque ſemper timore creſcente, inſtaret, Ludouicus importuno ſane tempore coactus eſt, cum ęſtu febris in lectulo legatus iactaretur, eo irrumpere, rogareque vt pateretur ipſum abire: in quo ſane humaniſsimus vir ei morem geſsit, quumque ad eum Bernardinus introductus eſſet, hęc ipſa verba protulit. Vides quo in ſtatu ſim. excuſatio hæc apud te iuſta ſit: & ora, vt Deus opt. max. mihi propicius ſit: feliciterque inſtitutum iter perage. cui ille tantum, demiſſo (vt moris eſt) capite reſpondit ſe prorſus ita facturum: ilicoque abijt. Hic eſt ſermo, quem Bononię habuit cum ſanctiſsimo, & modeſtiſsimo viro Bernardinus. nec verbum pręterea additum eſt, qui tamen poſtea, quum ſuſceptam vitæ rationem deſeruiſſet:

set: acerrimumque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, vt se sapienter id fecisse ostenderet: a perditaque causa & flagitijs multis contaminata, merito defecisse: habereque se multos socios eius consilij probare vellet, non veritus est criminari amicum, memoriæq; ac litteris prodere: questum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutisq; Romanorum antistitum: & insectatione sæua atq; iniusta bonorũ: huiuscemodiq; alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solum a veritate abhorrerent, sed etiam vitę eius, cui adficta erant, nullo modo conuenirent. quę cuncta Ludouicus (vt est vir optimus & omnis officij, quod in amicitia coli debeat, obseruantissimus) asseuerabat, refellendi eius mẽdacij causa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem viuum magnopere dilexerat, nec tantum hoc se ita habere; testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes huius rei producebat, qui præsentes illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Iulium Contarenum, fratris legati filium: qui post eius mortem & ob naturæ probitatem, & ob commendationem patrui, creatus est Pont. Ciuitalis; cui præfecturæ regendę præpositus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti sit ad integritatem Contareni ostendendam, abstergendamque maculam illi falso aspersam, volui totam rem, vt factam eam accepi: ac pęne ijsdem verbis, quibus mihi exposita est, commemorare. Rebus autem gestis ab eo dum vixit enarratis, nunc quæ monimenta ingenij reliquerit, fructusque otij ipsius indicabo. prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re grauissimi & eruditissimi viri citabo: quod additum superioribus testimonijs, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, pręstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit: simulque non sinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam posteris prosint, perpetuoque testentur, qualis ille, quantus

tusque vir fuerit. Ludouicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Cōtareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis virtutibus, vna cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque se eius insinuarat illo tempore, quod legati nomine vrbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo iure facere posse: nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror; adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognoui in philosophię studijs merito laudatos, qui sane non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum; & iudicij firmitate: ipsumque vere philosophi grauissimo nomine dignum fuisse iudico. Certe quum ego de aliqua re, propria eius studij, cum eo disserebam, videbar mihi prę illo minutus quidam philosophus esse, vel potius nouus quispiam auditor, & plane rudis eius artis, quam profiterer. quare ad ipsum sæpe me conferebam, vbi locus aliquis obscurior mihi negotium facesseret: in qua quęstione quum paulo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, euolutis pluribus voluminibus, pręterita die consumpsissem: ille vero, vt existimari potest, spatio multorum annorum nullam cogitationem de se ipsa suscepisset, ita tamen apte & exquisite nodos illos dissoluebat, vt videretur diu multumque non multo antea de ea cogitasse. quare (inquit) sępe ego pęne stupidus euasi; mihique potius cum cælesti aliqua natura, quam cum mortali homine visus sum loqui: idque nunc, quia res ita se habet, verumque id prorsus est, prędico, nulla alia causa impulsus. quis enim non videt assentationi nunc locum non esse; quę præterea a persona, quam sustineo longe semper abesse

abesse debet? Hæc asseueranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quam, qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta, quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt: quæ sane, vt ordine a me tradantur, hæc sunt. Edidit iuuenis adhuc (xxx. enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra iudicium Petri Mantuani doctoris sui; nec tamen ea de causa minus pius, quamuis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni sermone suo adfirmare solitus erat, ex opinione sententiaq; Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales. quum contra ipse, sedulo aduersus eum disputans, citatis multis locis, & tamquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse: viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse. cuius opinionis antea Plato, vnde didicerat, sine vlla dubitatione fuerat. Argumenta autem illa firma ad probandum & grauia fuisse, opusque totum valde elaboratum, perspicitur; quia acutissimus ille physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam; acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & vberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persecuti sunt: additque videri prorsus eum diuina opera & manu fabricatū fuisse. Scripsit etiam de Elementis libros quinque; in quibus viam omnem, rationemque Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Matthęum Dandalum sororis suę virum: cuius hic supra mentio cum magnis verisque ipsius laudibus facta est. Addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros quattuor, quos dicauit Paulo Iustiniano, nobilissimo & clarissimo suo ciui. qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum; vt facilius diuinas contemplaretur: deoque ipsi toto animo seruiret; in Etruscos montes cœtumque Camaldulēsium se contulerat. Hi libri ei, qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quę fuerit vis animi ipsius, & quan-

ta prudentia in rebus grauioribus tractandis. Sed idem etiam (vt melius adhuc intelligatur factum illum natura & studio fuisse ad personam eam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex, multumque semper omni in re prouidens, imposuit) iuuenis adhuc, vitamque colens liberam, ac nullis sacris astrictam, occasionem hanc eius rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officio eorum sacerdotum: finxitque ita atque informauit talem virum, quales si forent, quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus. quis enim non fateatur pias in primis castasque fuisse cogitationes ipsius: totaque mente ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc nõ attigerat: nec vmquam cogitarat, præcepta illa sibi vtilia aliquando futura? Præterea, quum orta quæstio esset in senatu de Pontificis max. potestate, diuinitusne illa stabilita foret, an humanis consilijs regeretur: quumque multum de ea re illic in vtramque partem disputatum esset, domum reuersus, vt quid ipse de eo sentiret, ostenderet: omnique errore ciues suos liberaret, spatio vnius noctis libellum confecit, qui nunc excusus in manibus versatur. Sed, vt ijsdem etiam in suo proprioque ipsorum munere prodesset: effigiemque eius reipublicę; in qua natus erat, exprimeret; quinque libros confecit de magistratibus, req; publica Venetorum, qui itidem diuulgati sunt. Postquam vero in amplissimorum antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quę varijs temporibus ob emendandum statum Christianę reip. coactę sunt, in breue quoddam corpus grauissimas quasq; ipsarum collegit: seruato temporum ordine: materiaque omni, quam persecutæ sunt, demonstrata. Vtile vero mirifice potuit esse volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur: quamque Paulus III. aduersarijs, reconciliando

rum

rum animorum gratia, proponebat: multumque opis afferre illis omnibus, qui in eo certamine versari deberent. misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cuius maxime intererat, quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. Absoluto autem illo, par huic opus; & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quattuor libros de ritibus cerimonijsque nostrę religionis persuasionisq; Christianæ, quæ Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, &, quę radix visque ipsarum fuisset, declarauit: quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentisque satis firmis comprobauit. nam ipsum, argumento hoc sumpto, si, quod pollicitus erat, præstare voluisset, debuisse omnem quęstionem, de qua nunc tot tantęque lites & concertationes inter dissidentes partes reip. existunt, explicare planum & exploratum est. quare sic quoque præclare instruxit & armauit illos, qui pro veritate comminus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus. Vt autem libellum alium, admodum vtilem prauis opinionibus ex animis hominum euellendis, conficeret, occasionem hanc habuit. Factum est, quum ille Bononiam legati nomine obtineret, vt vir prudens, salutisque gregis illius, qui fidei ipsius potestatique commissus foret, vt pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens; rationemque accipere cupiens, quasi saluum ipsum incolumemq; redderet, quum grauiter ęgrotare non paruam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilemque ciuitatem regeret, vt ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperęt. Consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo reuoluens, vt erat summus & accuratus medicus huius pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. Confecit tam-

quam institutionem quandam breuem Christiani hominis: collegitque, quæ magis mordere animum debent, probra omnia: & ita, vt aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti: illum autem commentariolum κατήχησιν appellauit. qui sane non vni illi ciuitati sanandæ factus videretur, sed Christianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis. cum vero grauis ille vir ad suos comportauit, diuulgatumque studio quodam & arte effecit, vt vulgo reciperetur, cunctique se viæ illi tenendæ, legibusque seruandis astringerent: statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi ac desperati forent: posteaque & ipse formis excusus est. Quum autem, vt gesta tunc res est, temporique illi aptum fuit, nomen & ciuitatis & præfecti ipsius in sacris rebus curandis celauerim, illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci posit, deberi puto personam etiam a me indicari. Moronus enim Mutinensium episcopus is fuit, qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis, præclarasque alias animi dotes, auctus dignitate est a Pontifice maximo: cuius amplissimi sacerdotij insigne Bononiæ manibus suis legatus capiti ipsius imposuit. Illustrauit etiam scholijs quibusdam suis Contarenus multos obscuros locos in epistolis Diui Pauli, quum ipsas accurate legeret. quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppressit. Sed etiam epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum præceptorum plenas: vt libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorum nactus: præcipue autem studijs amicorum, varijsque eorum temporibus seruiens: in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magnique semper momenti habita ad vitam bene beateque degendam; qua traditur liberam esse potestatem nostrã, omnique nexu causarum ac necessitate solutam; veteres illi περὶ τοῦ ἐφ᾽ ἡμῖν ipsam vocabant. & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt.

suscipiunt. eum vero librum misit ad Victoriam Columnam: feminam lectissimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenij laudem in condendo carmine, maximo quoque honore digna est. Sed etiam, vt sorori suę, quę se in castissimum cœtum mulierum Muranarum coniecerat, morem gereret: animumque ipsius suauissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicauerat, interpretatus est duos Hebręorum illorum cantus Italico nostrę ętatis sermone: cum enim ille doctrina ingenioque suo prodesse quoque alienis studeret; non visus sibi est posse suis vllo modo deesse. Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus, vt vtilitatibus fratrum suorum seruiret, qui crebro, mercaturis faciendis operam dantes, nauigabant, confecit libellum de ęstu maris, &, quam causam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstrauit: qui tamen liber amico ipsius commodatus, magno adhibito studio, recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quæ plurima sunt, enumerem: in quibus tamen appareret specimen illius doctrinæ ac iudicij, finem faciam: possum enim vere adfirmare, quodcumque temporis vacuum a negotijs nanciscebatur, in his rebus ipsum consumere solitum: omnesque vigilias suas eum consuesse temporibus amicorum necessariorumq; suorum consecrare: neque enim ostentationis & glorię causa huiuscemodi scriptiones suscipiebat: in hisque se dies atq; noctes macerabat: quamuis iustus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur: sed, vt dixi, voluntati amicorum, commodisque indulgens: siue studijs suis memorięque seruiens, a scribendo nunquam cessabat.

*

PLVRES ORATIONES THVCYDIDIS,

conuersæ ab eodem: nec tamen omnes continentes: quod suspicari licet factum esse, quia non nullæ ipsarum, interiectæ inter has, perierint.

Corcyræorum contio ad Athenienses.

QVI subsidium ad eos rogatum Athenienses veniunt, a quibus nullam pro magno aliquo beneficio gratiam, nullumque ex fœdere auxilium deberi sibi intelligunt, id quod nos in præsentia facimus; ij primũ eam rẽ, maxime quidem vtilitati illis esse doceant oportet: si minus, certe non detrimento: deinde memores se se gratosque fore: quarum quidem rerum si nulla plane confirmata est, minime debent irasci, cum eorum nihil, quę postulauerant, impetrauerunt. Miserũt igitur nos Corcyræi, qui ita vos auxiliũ rogemus, vt hæc firmissima (vt sperant) ad vos adferamus: quamquam accidit, vt vnum idemque nostrum institutum cum vo- nostris cum postulatis minime congruere videri posit, tum vero nobis hoc tempore inutile sit: nam, qui antehac nũquam cuiquam nostra voluntate socij fuerimus, nunc idipsum ab alijs implorare cogimur: vnaq; in hoc Corinthiorum bello propter id ipsum deserti ab auxilio sumus, deque eo, quod antea nobis prudentiæ ascribebatur, cum minime cogeremur alieno arbitrio, cũ alterũ auxilio iuuaremus, ipsi periclitari in bello, id modo nobis reliquũ est, vt incõsulti homines, imbecilliq; animi iudicemur. Tametsi profligauimus nos quidẽ proxima nauali pugna, ipsi

per

per nos Corinthios: verumtamen, quoniam maioribus comparatis ex Peloponneso, reliquaque ex Grecia copijs bellum nobis inferre parant, neque domesticis nos opibus illorum impetum vllo modo sustinere posse confidimus, summumque nostrum periculum agitur, si forte sub horum imperium redigamur, opem cum a vobis, tum a ceteris omnibus cogimur implorare: est autem æquum ignosci nobis, si non malitia, sed opinionis errore, ea audemus, quæ priori otio nostro sunt repugnantia. Quod si ea, quę volumus, a vobis impetrabimus, nempe casus hic nostræ necessitatis, multis uobis nominibus decori erit: primum quod non incommoda alijs ferentes, sed iniuriã accipientes ope vestra tuebimini: deinde quod maxime necessario nostro tempore amplexi nos, testatum beneficium vestrum clarissima memoria, maximeq; sempiterna collocabitis: tum valemus nos classe post quidem vos plurimum. Ac spectate quam magnam vobis sors occasionem ostendat, quam hostibus vestris acerbam: etenim eæ copiæ, quas vobis esse adiunctas magnæ pecuniæ, magnæque gratiæ anteponeretis, sine periculo, sineque sumptu, non modo vltro se se vobis offerunt, sed adferunt præterea in vulgus quidem gloriam, a nobis autem quibus subuenitis, gratiam, vobis vero ipsis potentiam: quę quidem perpaucis vmquam vna omnia obtigerunt, paucique ita opem ab alijs imploratum veniunt, vt non minorem illis, vnde auxilium sibi postulant, vacuitatem periculorum atque ornamentum apportent, quam ipsi inde ablaturi sint. Bellum autem, in quo nostra extare poterit vtilitas, si qui vestrum sunt, qui nullum fore arbitrentur, ij errant longe: neque sentiunt Lacedęmonios metu vestri bellum iam animo conceptum habere: Corinthios autem cum vobis esse inimicos, tum apud eos plurimum posse: atque eo nunc operam dare, vt antea vos occupent, & cum suo hoc in nos conatu implicent, ne propter commune odium contra se nobiscum conspiretis, neque eos alterutrum frustretur, quin aut nobis damnum, aut

aut sibi firmitudinem comparent. Vestrum est igitur recipiendis in amicitiam Corcyręis, cupientibus quidem eos pręuenire, pręoccupareque ipsorum insidias, potius quam contra aliquid insidiarum moliri. Quod si contendent non esse rectum suos a vobis colonos recipi, illud docendi sunt: colonias, quamdiu illis benigne fit a vetere ciuitate, tamdiu illam colere solere: vbi autem iniuria inferatur, alienari ab ea: non enim vt seruitutem perpetiantur deductę sunt, sed vt iuris æquabilitatem cum ijs, qui domi remanent, retineant. Iniuriam autem hos facere, id vero manifestum est: cum enim in iudicium de Epidamno vocarentur, armis maluerunt quam iure experiri. sitque adeo vobis pro disciplina id, quod in nos propinquos cognatosque suos patrarunt, ne vos in fraudem deduci patiamini, neve, quod vos rogarint, temere faciatis. quem enim gratum hostibus fecisse maxime raro pęnituerit, is quam diutissime tutus erit. Nec vero nobis recipiendis frangitis fœdus, quod cũ Lacedæmonijs ictũ est: cauetur enim quæ Græcię ciuitates fęderi adscriptæ nõ essent, eas vtri commodum sit licere sibi socias adiungere. Estq; omnino illud haud quaquam ferendum, si his quidem licet naues ex fæderatis complere, prætereaque reliqua ex Græcia, nihiloque secius ex his, qui sub vestro imperio sunt: vobis autem cum hoc ipso auxilio, tum reliqua omni ope interdicent: ponentque in iniuria, si, quæ vos rogamus, ea auferemus a vobis. At vero nos longe sane plura habebimus, in quibus vos, nisi exorari vos sinetis, accusemus: nam nos quidem, quibus periculum intenditur, neque vobis sumus inimici, repellitis: hos vero, qui & hostes sunt vobis, & nos oppugnatum veniunt, tãtum abest vt prohibeatis, vt etiam e finibus vestris conductas copias habere eos patiamini: id quod minime æquum est fieri a vobis: sed aut interdicere debetis ijs, qui vestræ ditionis mercede apud aliquos militant, ne apud hos mereant, aut nos quoque omnino quidem, vt videbitur, iuuare: maxime vero vt aperte in amicitiam receptos, tueamini. Osten-

UNIVERSIDAD CENTRAL
BIBLIOTECA
FILOSOFIA Y LETRAS

di igitur, quod initio proposueram, multis de caussis hanc rem vobis vtilitati esse, precipueque quod eosdem habeamus inimicos, quod manifestissimum est argumentum: eosque haud quaquam infirmos, sed qui nocere ijs, qui a se defecerint, valeant. Nauali vero & non terrestri auxilio oblato, non idem habet incommodi ipsum repudiare. Itaque prohibendi vobis omnes sunt, si quidem possitis, classes habere: sin minus, firmissimi quique amici vobis adiungendi. Siquis vero ex vsu vestro ea, quæ a nobis dicuntur, esse existimat: metuit autem, ne, si hæc secuti eritis, fœdus rumpatur, is tenere debet, suum hunc metum, adiunctis viribus, pauori hostibus fore: quod autem illis animum auget, qui nos sententia sua non recipiunt, minime firmum cum sit, apud validos hostes fore a metu vacuum. Nec vero existimate de Corcyra magis nunc consuli, quam de ipsis Athenis: quibus quidem haud recte sane prospiciunt, qui presentia modo intuentes, ad id bellum, quod impendet, quodque adeo prope iam iamque adest, ciuitatem sibi adiungere dubitant, quæ conciliata alienatave magnas in vtramque partem habitura sit opportunitates: est enim posita in eo cursu, qui est ex Italia atque ex Sicilia: vt cum inde ad Peloponnesios ire classem, tunc illinc eo transmittere, facile prohibere possit, tum summa eadem ad alia omnia est opportunitate. Atque, vt perbreui comprehendam, vosque cum vniuersos, tum vero singulos doceam, minime vobis committendum esse, vt nos destituatis. Tres omnino Græcis sunt classes non contemnendę: ea quę apud vos est, nostraque, atque hæc Corinthiorum. quarum si vnam deseritis, necesse est duas in vnum coire: atque ita, vbi nos prius Corinthij oppresserint, cũ Corcyræis simul Peloponnesijsque classe decertabitis: quod si nos receperitis, nostras naues, quibuscum bellum aduersus eos geratis, ad vestras adiungetis.

Corinthiorum

Corinthiorum contio ad Athenienſes.

QVONIAM Corcyręi hi non modo de ſe ſe recipiendis, ſe de noſtra etiã iniuria, deq; eo, quod oppugnari ſe a nobis rectum eſſe negent, diſſerue runt, nos quoque neceſſe eſt vtraq; de re pauca prius memorare, quam ad reliquam orationem accedamus: ſic enim & de noſtris poſtulatis certius, quod cõſtituatis, habebitis: &, quod hi vos rogant, nõ ſine cauſa reſpuetis. Aiunt igitur ſua factum eſſe temperãtia, quod neminem antehac ſibi ſocium adiunxerint: illi vero non virtute, ſed malitia id inſtituerunt, quod facinorum ſuorũ nec ſocios, nec vero teſtes habere, nec adeo, eos cum inuitarent, erubeſcere volebant. Tum ciuitas ipſa opportuno loco poſita, cum proficiſci ipſi nauib. minimum cogantur, & alios neceſſitate ad ſe appulſos, quam plurimos excipiant, eos iniuriarum diſceptatores conſtituit, quas ipſi alijs inferũt grauiores omnino, quam vt vllius fæderis pactio pati poſſit: atque in hac pulchra à fęderibus ſolutione, in qua ſe iactant, non illud ſpectatum eſt, ne in alienæ ſocietatem iniuriæ traherentur, ſed illud, ipſi vt per ſe iniuriam facerẽt: atque, vbi plus viribus valerent, vim inferrent: vbi clam eſſent, fraudarent: vbi quid adripuiſſent, nulla eſſet verecundia. Etenim viri boni ſi eſſent, quemadmodum dicũt, quominus ſontes fuiſſent, eo illuſtrius ſuam virtutem, cũ ęquo pariq; iure viuerent, oſtendere potuiſſent. Sed nec in alium quemquam, nec in nos tales extiterunt: cumque noſtri ſint coloni, ſemper a nobis diſſiderunt: nunc bellum etiam faciunt. Dicunt autem non ſe ad iniuriam patiendam deductos eſſe: verum nos quoque negamus pro pterea a nobis eos in coloniam miſſos eſſe, vt contumelia ab illis adficeremur, ſed vt principatũ teneremus, &, quo ad decet, ab illis coleremur. Reliquæ itaque coloniæ ma-

 gnope

gnopere nos obſeruant, diligimurque a colonis plurimum: perſpicuum eſt, ſi maiori ipſorum parti placemus, his ſolis recte nos meritoque diſplicere non poſſe: nec, contra quam decet, bello perſecutúros ipſos fuiſſe, niſi inſigni aliqua accepta contumelia: & tamen ſi aliquid aliquando a nobis peccatum eſſet, dolori noſtro concedi id ab illis æquum erat: nos autem horum moderationi vim afferre turpe putare. Verum contumelia & diuitiarum affluentia elati, cum alia multa in nos deliquerunt, tum Epidamnum, oppidum noſtrum, quoad inteſtinis malis vexatum eſt, non vendicarunt; vbi vero non ſubſidio veni mus, vi captum occuparunt. At petijſſe dicunt, vti hac de cauſa iure antea inter nos diſceptaretur: qua quidem in re animaduertendum eſt, non qui iuſtitiam prętexat, quique, vbi in tuto ſit, tum demum in ius eat, eum aliquid dicere: ſed qui, priuſquam in certamen venerit, factis pariter atque oratione ęquitatem retinuerit. Nam hi quidem non ante oppidum a ſe oppugnatum, ſed vbi eam rem minime a nobis negligi intellexerunt, iuſtitiæ tandem ſplendorem obiecerunt: atque huc veniunt, nec ſatis habent, quæ ipſi ea in re peccarunt, niſi vos quoque non belli, ſed maleficij ſocios habere poſtulent, atque a nobis diſſentientes ſecum conſentire iubeant: illi vero tum adire vos debuerunt, cum procul aberant a periculo: neque id tempus expectare, cum & nos iniuriam accepimus, & ipſi in diſcrimen venerunt, cumque vos, qui minime illorum potentię participes fuiſtis, nunc illis auxilium impertiamini, quique ab illorum facinoribus multum afueritis, ęque atque ipſi a nobis accuſemini: ſed communicata pridem potentia, quæ deinde conſecuta eſſent, ea quoque communia habere, nec tam inique inuidiam modo ſuorum vobiſcum facinorum partiri. Docuimus igitur, cur & nos iuſtitia confiſi huc venimus, & ij violenti iniuſtique ſint: nunc, cur eos a vobis recipi ius eſſe negemus, attendite. Quamquam enim fœdere cauetur, quę ciuitates adſcriptę non ſint, ijs licere cum alterutro

ſeſe

se se coniungere: tamen haud ijs ea coniunctio permissa est, qui alteri iniuriam faciant, sed ijs, qui cum nemini se se subtrahant, præsidio egeant: quique ijs, a quibus recepti sint, si prudentes fuerint, pro pace bellum conflaturi non sint. id quod vobis, nisi audire nos voletis, vsu venire necesse est: non enim his tantum adiutores, sed etiam nobis pro fœderatis hostes efficiemini: etenim si cum ijs vos coniugetis, minime selectis vobis cum ijs pugnare necesse habebimus. Est igitur æquum maxime quidem vtrosque vt reijciatis: sin minus, contra atque illi postularunt, nobiscum vt contra eos conspiretis: cum Corinthijs etiam fœdus iecistis, cum Corcyræis autem ne inducias quidem vmquam vllas pepigistis. Nec vero hunc morem instituite eorum, qui ab alijs defecerunt, recipiendorum: quando ne nos quidem, cum a vobis Samij descissent, deque illis tuendis reliquorum Peloponnesiorum in contrarias partes sententiæ distraherentur, contra vos suffragium tulimus: aperteq; testitimus, cum contenderemus quemque ad se pertinentes socios punire ius esse. Quod si, qui aliqua in re deliquerunt, eos ad vos receptos tuebimini, profecto extabunt de vestris haud pauciores, qui ad opem nostram confugiant. Quare contra vos magis eam rem, quam contra nos inducetis in morem. Ac iustas quidem postulandi causas, firmasq; Græcorum legibus has habuimus. quibus autem vos admoneamus ac rogemus, vt eam nobis gratiam, quam debetis, referatis, hæc habemus: quam quidem nos, qui neque hostes vobis sumus, vt damno: nec rursus amici, vt molestiæ vobis futuri simus, nunc repetimus. Etenim cum longarum nauium quondam egeretis, ad Aeginetarum bellum id, quod supra Medorum res gestum est, naues a Corinthijs xx. numero accepistis: atq; hoc nostro beneficio: itemque illo de Samijs, cum perfecimus nos, quominus illos Peloponnesij armis defenderent, consecuti estis, Aeginetas vt superaretis, & Samios vlcisceremini: idque ipsum eo potissimum tempore accidit, cum homi-

ries in hostem elati, omnia præ vna victoria contemnunt; cum & eos, qui præsto sint, tametsi antea hostes erant, tamen amicos putant: quique obstent, etiam si forte amici sunt, pro hostibus habent; quin proprias etiam res propter præsentis contentionis studium facere deteriores solent. Hęc vos animo repetere, hęc iuniores de maioribus natu discere debetis, atq; ita statuere, paribus nos beneficijs remunerari vos æquum esse; nec vero sic existimare; rectum quidem hoc esse, sed vtile fore bellum: vbi enim minimum turpitudinis, ibi vtilitatis est plurimum. Tum autem bellum quidem, quod cum futurum Corcyræi dicerent, eius vos metu territantes iniuriam facere iubebant, incertum est: nec eo decet suspensos vos certas iam, pręsentesque cum Corinthijs inimicitias suscipere; potiusque uestræ erit moderationis, si quid antea suspicionis propter Megarenses susceperatis, id nunc oblitterare: posterius enim beneficium, tametsi leuius est, tempore quidem illatum, vel ad grauiores delendas iniurias satis virium habet. Nec vero quod maritimas pollicentur copias, mouere id vos debet: firmiore enim potentia muniti sunt, qui ab æqualium iniurijs sibi temperant, quam qui quod adest tantum, quodque præsens est cogitantes, cum periculo augentur & crescunt. Et quoniam in id ipsum incidimus, in quo illud apud Lacedæmonios vsurpatum est a vobis, suum quemque socium punire ius esse, nunc idem a vobis responsum expetimus: qui nostro cum suffragio beneficium consecuti fueritis, vestra sententia detrimentum inferre nobis non debetis. Par igitur pari referte: atque illud cogitate, hoc vobis tempus datum esse, in quo & qui adsint, amici in primis iudicentur: & qui obsint, hostes: ac Corcyræos hosce neque in societatem repugnantibus nobis recipite, nec iniuriam facientes adiuuate. Atque hæc si ita feceritis, cum officio fungemini, tum optime vobis ipsis consuletis.

Corinthiorum

Corinthiorum contio ad Lacedæmonios.

QVOD vos fidentiores reddit Lacedæmonij de veſtris publicis priuatiſq; inſtitutis, facit, vt minorem fidem habeatis alijs, ſiquid dixerimus: atque ex hoc modeſtiam vos quidem conſeruatis, ſed ijdem in maiore externarum rerum ignoratione verſamini. Nam cum ſæpenumero, quę nobis ab Athenienſibus damna impēderent, prędiceremus; non vt vnumquodque dictum eſt a nobis, ſic vos percepiſtis, ſed ita arbitrati eſtis, ſuarum quemque potius priuatim inimicitiarum cauſa ad dicendum accedere: eoque non antea quam illa euenirent, ſed cum geruntur iam, hoſce conuocatis ſocios, in quorum conuentu vt loquamur, magnopere ſcilicet ad nos pertinet: quoniam & ab Athenienſib. contumelia adfecti, & a vobis neglecti, plurima de quibus queramur, habemus. Ac ſi quidem illi occulte iniuriam Græciæ inferrent, planum id nobis eſſet faciendum, vtpote cum eius rei vos eſſetis ignari: nunc autem quid opus eſt longa ijs oratione, quorum alios in ſeruitutem adductos, alijs inſidias, in quibus noſtri in primis ſocij, factas videtis? quæ illi ad bellum, ſi quod forte gerēdum fuerit, iamdudum præparata habent. Quorſum enim pertinuit, Corcyram repugnantibus vobis occupare? aut Potidæam obſidere? quorum alterum eſt oppidum maximo ad res Thraciæ vſui, alterum permagnum ſcilicet nauium numerum Peloponneſo ſuppeditabat. Atque hæc culpa euenerunt veſtra, qui poſt Medorum res primum munire eos vrbem paſſi ſitis, deinde longos muros conſtituere; atque adeo hoc quoque tempore non modo ijs, quos illi in ſeruitutem adduxerunt, ſed veſtris etiam ſocijs libertatem vos adimitis: ſiquidem non is, qui ſeruitute opprimit, ſed qui, prohibere cum poſſit, aſpernatur, is verius id agit; præſertim cum ſibi vin

dicandæ

Digitized by Google

dicandæ in libertatem Græciæ laudem aſciſcat. Vix igitur nunc tandem conuenimus: ac ne nunc quidem certa de re: neque enim amplius, fiat vobis iniuria nec ne, ſed quo maxime modo eam repellamus, quærendum erat. Nam hi quidem deliberata re, molientes iam abiecta cunctatione incertos animi inuadunt: tenemus enim quanam Athenienſes via, atque vt pedetemptim alios aggrediantur. Ac quamdiu quidem latere ſe vos, propter veſtram tarditatem, arbitrati fuerint, minus confident: vbi vero animaduerterint intelligere quidem vos quæ gerantur, ſed ea negligere, tum vero acriter incumbent. ſoli enim vos ex omnibus Græcis Lacedęmonij cunctamini, neque vi cuiquam, ſed procraſtinando reſiſtitis: ſolique non creſcentes ſtatim hoſtium opes, ſed poſteaquam duplicatæ ſunt, tum demum eas tollitis. At enim cauti dicti eſtis. In eo igitur oratio pluſquam res valuit. etenim & Medum ex vltimis orbis terrę finibus, antea in Peloponneſum inuectum ſcimus, quam vos ſatis ad occurrendum parati eſſetis: & iidem nunc Athenienſes, qui haud quaquam tam longe quam ille, ſed admodum prope abſunt, negligitis: defendereque bellum quam ipſi inferre mauultis, fortunæq; cum longe validioribus, quam vos eſtis, certantes vos permittere: propterea quod & Barbaros ipſos quamplurima feſelliſſe tenetis, & ipſos vos Athenienſibus magis iis rebus, in quibus ab illis offenſum eſt, quam veſtro ſubſidio reſtitiſſe. Nam ſpes quidem veſtra quoſdam iam, qui vobis credentes, eo imparati erant, perdidit. Nec vero exiſtimare vos velim, odij potius, quam obiurgationis cauſa hęc a nobis commemorari: obiurgatio enim errantium eſt amicorum; accuſatio autem iniuriam facientium inimicorum; tum nos, ſi quiſquam eſt alius, idoneos eſſe profitemur, qui alterum reprehendamus: præſertim cum multum inter vos, atque illos interſit: id quod minime vos ſentire nobis videmini, minimeque ratiocinati eſſe, quales Athenienſes ſunt, quibuſcum futura vobis res eſt, quamque multum;

atque

atque adeo quam prorsus vobis antecellant: illi enim & ad nouandum prompti, & ad excogitandum acuti, & ad ea perficienda, quę mente pręceperint celeres sunt. vos contra quę habetis conseruatis, nihil excogitatis, vixque necessaria quæ sunt, obitis. Illi rursum, & supra vires audent, & supra consilium experiuntur, & in rebus aduersis bona spe sunt: vestræ autem consuetudinis est, minus etiam, quam vires, quamque consilium vestrum ferat, suscipere, neq; firmis rebus confidere, & aduersis leuatum iri vos desperare. Præterea illi strenui, vos tardi: illi multum peregrinantur, vos domi maxime manetis. sic enim illi existimant, sua profectione aliquid sibi quæsitum iri: vos vero in eis quoque, quæ prompta iam parataque habetis, si ad alia aggressi fueritis, detrimenti aliquid accepturos vos putatis; ijdem superatis hostibus plurimum progrediuntur, ac minimum, ipsi victi si sint, recedunt. Pręterea corporibus quidem, tamquam maxime alienis: mentibus autem, vt proprijs, vbi patrię profuturi sint, vtuntur: atque ea, quę animo perceperint, cum re non adsequuntur, suis se priuari rebus arbitrantur: quod siquid inuaserint, eoque potiti sint, parui id pręijs, quæ effecturi sint, pendunt: sin autem conata minime perfecerunt, alia rursum sperando id damnum farciunt: soli enim ea, quę concupierunt, vno eodemque tempore sperant ac tenent: propterea quod quæ in animum vt facerent induxerunt, confestim aggrediuntur, ijsque in rebus omnem ętatem cum industria ac labore exigunt: &, quoniam continenter in quęrendo sunt occupati, partis quam minimum fruuntur; nec vero aliud esse, diem festum agere, putant, quam quæ agenda sunt, administrare: desidiosum autem otium ęque in molestijs numerant, atque operosum negotium. Quo circa recte aliquis sic breui comprehendens dixerit, tales eos extitisse natura, vt neque ipsi quiescere possent, nec alios paterentur. Atque hac vobis tali constituta aduersaria ciuitate Lacedęmonij tamen cunctamini: atque ita statuitis, non

ijs mortalibus otium quam maxime esse diuturnum, qui re sane ac factis iustitiam colant: animi tamen eius esse intelligantur, vt, si quis iniuria prouocauerit, minime id laturi sint: sed eo ęquitatem metimini, vt neque alijs graues vos sitis, &, dum iniuriam acceptam vlciscimini, ne aliquid incommodi ipsi capiatis: id quod vix adsequeremini, si vobis vestræ similis ciuitas finitima accidisset. Nunc vero, id quod antea ostendimus, nimium antiquis institutis cum ijs agitis. Necessario enim, vt in artibus, quæ nouissime gignuntur, ea excellunt. Ac quietæ quidem ciuitati optimum est institutis stabilibus vti: qui vero multis occurrere coguntur, ij multa noua excogitent necesse est: eoque Atheniensium res propter varios illorum conatus magis, quam vestræ renouatæ sunt. Verum sit in hunc vsque diem vestra cunctatio definita, ferteque cum alijs, tum vero Potidæatis auxilium ita, vti polliciti estis: atque in Atticam confestim impetum facite, ne homines amicos, cognatosque vestros inimicissimis prodatis: reliquosque nos ad aliam aliquam amicitiam per desperationem detrudatis: nec enim in ea re quicquam aut in deos, fæderis testes, aut in homines, qui audituri hæc sunt, peccabimus: rumpunt enim fædus, non qui destituti ad alios se se conferunt, sed qui, quibus auxilio se se futuros iureiurando sanxerunt, eos destituunt. Quod si promptos præbere vos voletis, permanebimus: nec enim sine scelere vestram commutare amicitiam possumus, aut quemquam inuenire, quocum ęque ac vobiscum consueuerimus. Hæc prudenter statuite: dateque operam ne Peloponnesum, cuius principatum obtinetis, minus amplam, quam a maioribus accepistis, habeatis.

*

Atheniensium

Athenienſium contio ad Lacedæmonios.

NON ob eam cauſam Lacedęmonij legati nos quidem ſumus, vt, ſocios veſtros cõtradiceremus, ſed vt de quibus nos ciuitas miſit, ea ageremus. Verumtamen cum haud paruam nos increpantium vociferationem audierimus, adſumus: minime nos quidem, vt ciuitatum criminationibus reſpondeamus, quando neque noſtra, nec vero illorum ad iudices tamen oratio haberetur: ſed ne vos tantis de rebus facile ſocijs adſenſi, minus prudens conſilium caperetis: & ſimul ad omnem iſtam orationem, quæ habita eſt in nos, dicere volumus, docereque nos non immerito, quę poſsidemus, tenere, & noſtram non indignam eſſe ciuitatem, quæ aliquo in numero habeatur. Ac valde quidem priſca commemorare nihil attinet, quorum auditionem magis, quam aſpectum eorum, qui audituri ſunt, teſtem habeamus. Medicas autem res, atque ea, quorum conſcij vos eſtis, vſurpare, quamquam moleſta eſt earum rerum aſsidua prædicatio, tamen neceſſe eſt. etenim ſi ea, quæ tunc cum periculo geſsimus, vtilitatem habuerunt, atque eius vos re participes fuiſtis, iniquum eſt nos verborum fructu, ſiquis eſt, vſque quaque priuari; nec vero deprecandi potius quicquam, quam teſtificandi oſtendendiq; cauſa, qua cum ciuitate certamen vobis conſtitutum ſit, niſi prouideritis, verba faciemus. Itaque & ad Marathonem cum Barbaro nos manum per nos conſeruiſſe dicimus, & ille cum poſt redijſſet, neque eius impetum vllo modo terra poſſemus ſuſtinere, vniuerſa ciuitate in naues impoſita claſſe ad Salaminam vna cum ceteris decertaſſe: quæ quidem res eum cohibuit quominus, ad vnamquamque ſingulatim ciuitatem claſſe adpulſa, Peloponneſum vaſtaret, cum illæ contra tantum nauium numerum opem inter ſe mutuo ferre non poſſent: cuius

V 2 quidem

quidem rei eius ipsius factum maximo est argumento: nauali enim pugna victus, vt qui non iam easdem haberet copias, confestim cum maxima exercitus parte domum reuersus est. Quæ cum ita ceciderint, aperteque intellectum sit, in nauibus fortunas Græciæ constitisse, tria nos ad eam rem maxime vtilia subministrauimus, nauium maximum numerum, ducemque hominem prudentissimum atque animi eximiam quandam alacritatem. Ac nauium quidem quadringentarum numero duas tertias partes, aut paulo eo pauciores, ducem vero Themistoclem, cuius in primis opera perfectum est, vti nauibus in freto confligeretur: quę res sine ulla dubitatione rem Græciæ publicam conseruauit. Itaque eam ob causam maxime ille homo peregrinus omnium, qui ad vos vmquam accesserint, in honore apud vos fuit: animum vero summe promptum, summeque fortem præ nobis tulimus, qui, cum pedestribus copijs subsidio nobis venisset nemo, cumque reliqui ad nos vsque iam in hostium essent potestatem redacti, statuimus vrbe relicta, corruptisque rebus nostris, communem tamen sociorum, qui reliqui erant, salutem non deserere, neque committere, vt dissipati inutiles illis essemus, sed nauibus conscensis fortunam experiri: nec vero suscensere, quod nos antea non defenderatis. Itaque illud adfirmare possumus, non maius nos a vobis beneficium accepisse, quam dederimus: vos enim incolumibus etiam tunc oppidis vestris, atque vt ea incolere in posterum vobis liceret, cum de vobis iam solliciti maximam partem non de nobis essetis, nobis succurristis. Itaque quamdiu nos incolumes fuimus, subsidio non venistis: nos autem ea vrbe, quę iam nulla erat, nos commouimus: proque eo, quod tenui iam spe tenebatur, decertantes, vos pro nostra quidem parte, nosque ipsos saluos conseruauimus. Quod si aut initio ne agri vastarentur metuentes, Medo, id quod alij fecerunt, nos dedissemus, aut postea naues conscendere, vtpote amissis iam omnibus bonis, ausi non essemus, nihil profecto erat, cur vos

cum

cum haud quaquam satis magnam pro hostium classe nauium facultatem haberetis, prœlio velletis contendere, omniaque illi sine vllo labore ex sententia successissent. Num igitur Lacedæmonij cum propter summam, quæ in nobis eo tempore fuit, animi alacritatem, tum propter existimandi prudentiam, propterque imperium hoc, quod obtinemus, digni videmur, qui non tanta inuidia apud Græcos simus? Nec enim id ipsum imperium per vim occupauimus; sed cum uos, quod reliquum esset cum Barbaris belli persequi recusaretis, socij se ad nos contulerunt, &, vt ipsorum duces in bello essemus, rogauerunt, quod nos ad hanc vsque diem reipsa primum coacti produximus, maxime quidem timore commoti, deinde dignitate, postremo etiam vtilitate: nec enim tutum iam visum est, multorum odijs in nos excitatis; nonnullis etiam, qui defecissent a nobis, euersis, cum vos non æque atque antea amicos, sed suspectos atque insensos haberemus, deposito imperio in periculum nos committere; prętertim cum, ij, qui a nobis desciscerent, vobis sese adiungerent. Nec uero accusandi sunt, qui in maximis periculis vtilitati consulunt. Vos itaque Lacedæmonij sic Peloponnesi ciuitatibus præestis, ut uestrum in ea re commodum propositum habeatis. Quod si imperio eo tempore in perpetuum, id quod nos fecimus, retinendo, odia in uos concitassetis, exploratum habemus, cum socijs non secus, ac nos sumus, molesti essetis, coactum uos iri aut fortiter illis imperare, aut ipsi periculum subire. Quare nihil nos mirandum, nihil a communi hominum consuetudine abhorrens, fecimus, quod & delatum nobis imperium recepimus, neque nunc gloria, metu, vtilitate, maximis quidem rebus, inducti illud deponimus. Nec vero id adeo nunc primum ortum est a nobis, sed ita semper comparatum fuit, vt potentior imbecilliorem coërceat. Tum vero digni eo nobis videmur esse, ne vobis quidem secus iudicantibus, quoad vtilitatis quidem rationem haberi placuit.

Digitized by Google

placuit. nunc autem ad honestatem abitis, qua proposita nemo tamen vnquam, cui viribus aliquid consequi liceret ab eo commodo obtinendo remotus est. Satis vero magnam laudem ij merentur, qui cum, hominum secuti naturam, alijs dominantur, pro potentia non iniqui sunt. Itaque si qui ea, quę nos obtinemus, acceperint, illos perfecturos putamus, vt qua nos sumus æquitate appareat: nam nobis quidem vituperatio, potius quam laus nostram ob ęquitatem comparata est. Quod enim in rerum contractarum controuersijs cum socijs nostri iuris iacturam facimus: quodque illi apud nos eisdem legibus iudicio nobiscum contendunt, litigiosi habemur: nec cuiq̃ in mentem venit cogitare, quid sit, cur ceteris, qui alibi gentium rerum potiuntur, minusque ęqui, quam nos, sunt ijs, quos in ditione tenent, vitio id non detur: vbi vim adhibere licet, litigare nihil attinet. At hi adsueti iam æquo pariqueiure nobiscum viuere, si paulum modo de eo, quod ipsi ęquum esse opinantur, aut propter nostrum iudicium, aut propter eam, quæ imperio comitatur, potentiam, aut quoquomodo, imminutum fuerit, non propterea, quod maxima illis pars remissa est, gratiam habent, sed aliquid ademptum esse ęgrius ferunt, quam si a principio, repudiatis legibus, aperte iniuriam facere instituissemus. Namque illud ne ipsi quidem sic disputarunt, inopem potenti non decere succumbere, sed nescio quo pacto circumueniri iudicio se, quam vi cogi, iracundius homines ferunt: in altero enim par pari iniuriam infert: in altero qui plus potest imbecilliori vim adfert. Itaque cum a Medis multo tractarentur asperius, sustinuerunt: nostrum autem imperium acerbum videri nihil mirum: semper enim id, quod instat pręsensque est, ijs, qui sub alterius ditione sunt, graue est. Quod si sublatis nobis ad vos summa imperij redeat, nę vos beneuolentiam, quam propter nostri metum collectam habetis, siquidem eam mentem, qua fuistis, cum contra Medos imperium breui

ui tempore obtinuistis, conseruatis, celeriter effundetis. Vos enim nec admisceri se alios vestris inter vos legibus permittitis, & qui aliquo exitis, neque ijs ipsis vtimini, neque ij, quibus reliqua Græcia viuere consueuit. Quamobrem etiam atque etiam deliberate: nec enim parua res agitur, neque aliorum adducti voluntate ac querela proprium vobismet ipsis laborem imponite: atque in bello, quam multa improuisa accidant, priusquã id susceperitis, prospicite: vbi enim longius ductum est, in graues & acerbos casus desinere consueuit: a quibus ęque utrique absumus, atque vtram in partem euasurum sit, incertum periculosumque est. At homines mouendis bellis præpostere faciunt: rem enim præcipiunt, quod erat posterum: vbi vero iam plectuntur, tum demum ad orationem redeunt. Nos igitur, qui nullo dum tali in errore neque ipsi sumus, neque versari vos videmus, edicimus vobis, vt dum integrum est, dum recta capere vtrisque consilia licet, ne fædus rumpatis, neve iusiurandum violetis: de controuersijs autem iure ex fœdere disceptetis. Si minus, deos periurij vindices testati, qua vos præeuntes nos deducetis, ea vos belli auctores propulsabimus.

Contio Periclis.

IN pristina ego mea sententia maneo Athenienses, Peloponnesijs cedendum non esse: quamquam intelligo non eadem alacritate homines bellum cum suadetur, suscipere, &, cum vsus venit, gerere solere: sed aduersis in rebus animo immutari consueuisse. Hoc igitur quoq; tempore faciendum mihi esse video, vt non dissimilis fere sim auctor consilij. Quamobrem, qui mihi assensi fueritis, communi sententię, si quid forte secus ceciderit, vt opem ferre memineritis, æquum erit: aut ne si ex sententia quidem

dem successerit, vllam vobis prudentiæ partem vindicetis. Fieri enim potest, vt aduersi rerum casus temeritatem ipsi in se habeant, non minus, quam hominum cogitationes: eamque adeo ob causam, vbi quicquam contra ac ratio postulet, euenit, fortunam accusare solemus. Lacedæmonij igitur cum iam antea inimico se se in nos animo esse præ se ferebant, tum vel maxime id hoc tempore aperte ferunt: cum enim in fœdere sit; si quid controuersiæ oriatur, vti de ea re iure inter nos disceptemus: ab vtroque autem, quod vterque habeat, teneatur, numquam nec ex iure agere nobiscum, cum iudicium nos non recusaturos profiteremur, nec iudicium ipsi accipere voluerunt. Bello scilicet malunt, quam oratione de controuersijs disceptare: nec iam huc expostulatum, sed imperatum, veniunt: iubent enim discedere nos a Potidæa, & Aeginę leges suas iuraque reddere: tum plebiscitum, quod de Megarensibus factum est, rescindere: Græciam etiam suis vt legibus vti permittamus, qui ad nos nouissimi venerunt, edicunt nobis. Nec vero, quod ad Megarensium plebiscitum adtinet: id enim illi obijciunt in primis, quo etiam sublato bellum futurum negant, existimare vos velim, paruam ob causam bellum vos habituros, si de eo delendo recusaueritis, neque arbitrari culpam in uobis residere, quod leui de causa ad arma ieritis: nam parua hac in re vestrum omne firmamētum agitur: quo enim animo sitis temptamini, atque in hoc si parueritis, perinde quasi metu adducti in eo quoque dicto audientes futuri sitis, continuo maius aliud aliquid imperabitur: quod si contra enitemini, efficietis profecto, vt illi faciendum sibi esse intelligant, vt se se nobis ęquiores posthac prębeant. Protinus igitur considerate, vtrum obedire nullo dum damno facto malitis, an, id quod mihi vtilius videtur, parua ęque & magna de causa bellum suscipere, neque vlla in re succumbere, atque earum, quas habetis, rerum possesionem sine vllo metu in posterum retinere. Etenim cum pares, ante

factum

factum ea de re iudicium, paribus satisfactionem imperant, siue ea de magnis, siue de paruis sit controuersis, eadem est libertatis imminutio. Quod autem ad bellum atque ad vtriusque nostrum facultates adtinet, nihilo nos inferiores futuros esse de me, dum singula persequor, cognoscite. Sua Peloponnesij manu agros colunt & officinas exercent: pecuniam nec priuatam, nec in ærario habent. Diuturni præterea belli, atque etiam transmarini rudes insolentesque sunt, utpote bellis inter se ob paupertatem leuibus contendere adsueti: qui uero huiusmodi sunt, neque naues complere, neque terrestres exercitus sæpius summittere possunt, prꝗsertim cum a priuatis suis rebus absint, & de suo impendant, & mare prꝗterea clausum habeant. Huc accedit, quod bella prompta magis parataque pecunia; quam vectigalis extortaque vi sustinet: at homines agricolæ, atque opifices promptiores ad bellandum corporibus sunt, quam pecunia: illa enim ex periculis salua exitura sperant: hanc antea consumptum iri metuunt: præsertim cum id, quod vsu euenturum verisimile est, bellum sua opinione longius ducetur: nam vno quidem prœlio vel totius Græciæ impetum Peloponnesij, quique cum illis consentiunt, sustinere possunt: bellum autem contra haudquaque suo similem hostium apparatum gerere, nullo modo poterunt: quippe qui commune concilium, vt si quid subito opus sit, celeriter administretur, nullum habent: & pares in dicenda sententia alienigenæque inter se cum sint, de suis quisque rebus sollicitus est: hæc autem exitus habere nullos consueuerunt, cum alij aliquos vlcisci maxime cupiant, alij res suas quam minimum detrimenti capere: cumque longo interuallo conueniant, breui de republica consultant, maximam temporis partem in re quisque sua agenda destinetur: tum singuli suam sibi negligentiam minime obfuturam putant: alijs enim curæ fore, atque ita sibi quoque prospectum iri sperant. Itaque, dum hoc sin-

Digitized by Google

guli separatim opinantur, interire vniuersam rempublicam non intelligunt. Valde etiam rei illos pecuniariæ angustia morabitur: tarde enim illam conficient, eoque cunctari cogentur. At rei gerendæ occasio instabilem celeremque motum habet. Nihil est autem, quod circumuallari nos ab ijs metuamus, aut cur eorum timeamus classem: nam vrbem huic parem opponere, etiam si per hostem liceat, difficile est: nedum intra hostium fines, idque ipsum nostras nobis pariter contra munitiones obijcientibus. Quod si castellum communierint: alicuius illi quidem agri nostri, incursionibus, transfugisve ad se recipiendis, nocebunt parti: sed vallo simul circummunire nos, & quominus classe, qua valemus plurimum, ad eorum fines penetremus, eosque vlciscamur, prohibere non poterunt: plus enim nobis maritimarum rerum exercitatio ad pedestre bellum, quam illis terrestrium vsus ad nauale attulit. Nec vero nauticarum rerum scientiam facile illi adipisci poterunt: quandoquidem ne vos quidem plene dum eam percepistis: quamuis a Medicis confestim rebus in id magno studio incubueritis. Qui igitur homines agricolæ, ijdemque maris insueti, quibus ne exerceri quidem per nos licebit, quia semper cum magno nauium numero in statione contra illos erimus, quicquam quod operęprętium sit, efficere poterunt? contra paucas enim naues in statione manentes fortunam pugnę temptarent, cum multitudine freta erit inscitia: tanto autem nauium numero circumsepti quiescent, inexercitatique imperitiores erunt, eoque etiam ignauiores. Artis enim, si quicquam aliud, res nautica est: nec subcisiuis operis, cumque vacamus, ediscitur, sed ipsa potius nullum ab operis vacuum tempus relinquit: at enim pecuniam, quæ Olympijs, quęque Delphis est, tollent: nautasque, quos peregrinos habemus, maiori stipendio allectos a nobis conabuntur abducere: ipsique, atque inquilini naues

op-

opplebunt. Magni omnino id referret: nisi illis nos aduersarij simus: nunc autem, præterquam quod nos hostes habent, illud quoque, quod maximum est, accedit, quod gubernatoribus, reliquisque nautis, ciuibus vtimur Atheniensibus: ijsque cum numero, tum scientia inter reliquos totius Græciæ omnes, pręstantibus. Tum nemo e mercede conductis domo cum periculo exulare, ac minori proposita spe, maioris paucorum dierum stipendij causa, cum ijs se se coniungere, atque eandem belli fortunam subire volet. Ac Peloponnesiorum quidem res hoc fere loco sunt: nostrę vero cum ijs incommodis, quibus eos laborare a me demonstratum est, uacant, tum haud paulo meliores sunt: etenim si intra fines illi nostros pedestres copias introducent, nos in ipsorum nauibus proficiscemur, nec vero cum Peloponnesi pars modo aliqua, Attica autem uel omnis vastabitur, conferenda tamen hæc erunt: alios enim illi agros parare sine prœlio ac dimicatione non poterunt: nos magnam agrorum vim cum in insulis, tum in continenti habebimus: maximum est enim maris imperium obtinere: id quod ex eo intelligere licet: etenim insulam si incoleremus, qui magis vacui a periculo forent, necapi vmquam expugnarique possent? id ipsum igitur, quam proxime potestis, animo in præsentia versantes, spretis agris ædificijsque, maris modo, atque vrbis custodiam retinete: neque earum rerum iactura & dolore incensi cum Peloponnesijs manum conserite: longe enim nobis multitudine antecedunt, vt, si eos deuicerimus, paulo post tamen contra haud quaquam minores eorum copias de integro pugnandum nobis sit: sin autem aliquid offendemus, etiam a socijs quibus nostra nixa est ciuitas, relinquemur: nec enim, vbi non satis virium ad se se bello persequendos nobis superesse animaduerterint, in officio continebuntur. Quamobrem non de agris nobis ædificiisque nimio opere deplorandum

est; sed de corporibus: neque enim per ea homines parantur, sed illa homines parant. Quin equidem, persuaderi si id vobis posse considerem, hortarer vos, vti vltro ipsi ex vrbe egresi ea sponte vestra corrumperetis, quo perspectum Lacedæmonijs esset, nihil hæc vos mouere, nec eorum quidem causa obtemperaturos esse.
Multa præterea ad spem victoriæ habeo, modo non vno eodemque tempore bellum gerere atque imperium propagare velitis; neque preterquam, quę bellum hoc habet pericula, vltro aliqua addatis; nam me quidem nostra propriaque peccata, magis, quam hostium consilia terrent. Verum alio loco hæc quidem vna cum factis ipsis exponentur. nunc cum ijs responsis hos dimittendos censeo: Megarensibus nos fori & portuum potestatem facturos, cum Lacedęmonij neque nos, neque socios nostros oppido prohibebunt; quando neutrum ne fieret, fœdere exceptum est. Ciuitates autem suis legibus vti iubebimus, si, cum fœdus quoque icimus, suis eas legibus vtentes habebamus: & cum suis ipsi quoque ciuitatibus permiserint, vt non quomodo Lacedæmonijs commodum est, sed vt suo quæque arbitratu leges habeant institutas: tum iudicium nos ex fœdere accipere paratos esse: neque bellum priores illaturos, sed inferentibus restituros: hęc enim cum iusta sunt, tum vero digna, quę ab hac ciuitate respondeantur. Illud autem tenendum est, necessarium esse bellum: idque quo alacrius suscipietur a nobis, eo minus acriter instabunt hostes. Maxima vero, quæ sunt pericula, ea cum priuatis, tum populis, maximam etiam gloriam pariunt. Itaque parentes nostri, cum Medos contra, initijs haudquaquam tantis, orsi consisterent, fortunis relictis omnibus: cumq; plus consilij, quam secundarum rerum, plus animi, quam virium haberent, Barbaros propulsarunt, atque hæc, qualia nunc sunt, effecerunt: quibus ignauiores nos esse haud quaquam decet. Hostem igitur
om-

omni ratione repellamus, atque enitamur, vti hęc ne minora, quam acceperimus, posteris nostris prodamus.

Oratio, qua Pericles laudauit ciues suos, in hoc bello interfectos.

PLERIQVE eorum; qui antea ex hoc loco dixerunt, eum, qui orationem hanç ad vetus institutum addiderit, collaudarunt; propterea quod eam de ijs, qui in prœlijs interfecti sepelirentur, haberi præclarum esset: mihi vero satis futurum fuisse videtur, si ijs, qui in re virtutem præstiterunt, rerum etiam honos haberetur, cuiusmodi hæc sunt, quæ hoc tempore circum sepulchrum illud publice comparata videtis: neque uno in homine recte secusve ad fidem faciendam dicente multorum laus in discrimen adduceretur: difficilis enim est in dicendo mediocritas ea de re, in qua vix opinio veritatis comprobetur. nam conscius quidem auditor ac beneuolus minus fortasse pronuntiatum arbitrabitur, quam quod ipse tenet cupitque: imperitus autem vel redundare aliquid, si quid maius, quam suum efficere posit ingenium, audierit, propter inuidiam existimabit: eo enim vsque aliena laus audiendo toleratur, quoad quisque se quoque, quod de alio audit, de se præstare posse confidit: in quo autem superari se sentiunt, inuident, eoque fidem non habent. Verumtamen, quoniam a veteribus comprobatum est præclare hoc habere, me quoque necesse est legi obsequi, dareque operam, vt ad cuiusque vestrum opinionem voluntatemque, quam possum proxime, oratione accedam. Ordiar igitur a maioribus primum: æquum est enim, simulque ad hoc tempus accommodatum, hunc illis memoriæ honorem tribui. Etenim cum terram hanc ijdem

Digitized by Google

dem continenter tenuerint, liberam eam per virtutem posteris deinceps ad hoc vsque tempus tradiderunt. Atque cum hi laudem merentur, tum vero etiam magis patres nostri: cum enim ad ea, quæ acceperant, tantum addidissent, quantum hoc est imperium, quod obtinemus, magno id labore partum nobis reliquerunt; id quod multum quoque ab ipsis nobis prçsertim, qui grandiores natu sumus, propagatum est, ciuitasque omni pacis bellique apparatu quam copiosissime instructa. Atque ego bellicas res, quoque modo singula bello parta habeamus, ac si quando vel ipsi, vel patres nostri, aut a Barbaris illatum nobis, aut a Grçcis magno animo bellum propulsauimus, ne longior notis de rebus fuisse videar, præteribo: meque ad horum laudationem conuertam, si quibus studijs adepti hçc sumus, qualique rep. quibusve moribus hæc magna euaserunt, ante dixero: hæc enim cum huic tempori congruere, tum vniuersæ ciuium atque exterorum frequentię auditu non inutilia esse existimo. Nam ea nostra respublica est, quę non aliorum instituta æmuletur, multique nos sibi proponunt exemplar potius, quam ipsi alios imitemur: ac nomen quidem, propterea quod non a paucis teneretur, sed gereretur a multis, a populi sibi potestate inuenit: legibus vero priuata quidem in re eadem est iuris omnibus ęquabilitas constituta: dignitate autem vt quisque in aliquo excellit, ita alijs in republica præfertur: neque in honoribus mandandis, certo potius generi, quam virtuti fauemus: nec vero ob paupertatem, qui aliqua modo re prodesse ciuitati posit, quamquam dignitatis splendor absit, repellitur. Libere vero nos cum in republica administranda gerimus, tum vero in quotidiana inter nos vitæ consuetudine minime sumus suspiciosi: neque alijs, si quando voluptate potiantur, irascimur: nec vero tristitiam, minime noxiam illam quidem, sed tamen odiosam visu prętexiмus. Ac qui in priuata vitæ con-

sue-

ſuetudine minime difficiles ſumus, a republica violanda metu omnium maxime deterremur: & cum magiſtratibus continenter dicto ſumus audientes, tum vero legibus paremus: ijſque in primis, quę de ijs, qui per iniuſtitiam opprimantur, iniuria prohibendis ſcitę ſunt, quæque cum ſcriptę non ſint, communi omnium conſenſu ignominiam irrogant. Multa vero apud nos animo ad requiem conceduntur: ſunt enim nobis certa anniuerſaria ſacra inſtituta, ludique: tum lauta priuatis res domeſtica atque elegans eſt, cuius quotidiana oblectatione triſtitiam excutiant; adportantur autem propter vrbis magnitudinem ex omnibus terris ad nos omnia: contingitque nobis, vt eos fructus, quos hæc terra gignit, atque eos, qui apud alias gentes naſcuntur, æque proprios habeamus. In rei vero militaris ſtudio, ijs rebus hoſtibus antecellimus: vrbs enim noſtra omnibus ſemper patet, neque vlla lege peregrinos pellimus, ab vllave diſciplina, aut ſpectaculo excludimus, quod minime abſconditum ſiqui ex hoſtibus aſpexerint, adiuuentur: nec enim commentatione, aut dolo tam in re gerenda, quam virtute propria nitimur. Atque illi quidem ſic educantur, vt ſtatim a pueris magno labore ſe ſe ad fortitudinem exerceant: nos vero lenius inſtituti, nihilo ſecius ęque, atque illi, ęqualibus nos periculis obijcimus, cui rei illud argumento eſt, quod neque ſingulatim Lacedęmonij intra fines noſtros, ſed vniuerſi exercitum ducunt; & nos, vbi in aliorum fines inuaſimus, haud magno negotio, pro ſuis dimicantes fortunis bello plerumque ſuperamus: cum vniuerſis autem copijs noſtris nulli vmquam hoſtes conflixerunt; propterea quod vno eodemque tempore maritimis rebus ſtudemus, & diuerſis in locis terra bellum gerimus. Quod ſi aliquando cum aliqua exercitus noſtri parte manum conſeruerint, ac nonnullos prœlio vicerint, omnes ſe ſe nos fudiſſe gloriantur, victique ipſi rurſum ſi ſint,

ab

ab vniuersis nobis superatos se prædicant. Quocirca si ab otio magis, quam a laborum exercitatione atque a virtute, natura nobis potius, quam legibus tradita, profecti venire in discrimen velimus, superfit nobis, vt laborem in rebus asperis, antequam venerint, ne præceperimus, &, vbi ad eas iam ventum sit, non minorem quam ij, qui continenter laborando male habiti sint, virtutem præstemus. Atque cum ijs in rebus ciuitas nostra admiratione digna est, tum vero etiam in alijs: elegantiam enim cum parsimonia adamamus, & sapientiæ studio sine desidia delectamur: diuitiarum vero fructum in illarum vsu, vbi tempus postulet, potius, quam in verborum magnificentia ponimus. nec uero cuiquam turpe apud nos est de sua paupertate confiteri, sed eam non re cuitare id vero multo est turpius: præterea ijsdem rem suam familiarem, ijsdem publicam gerere licet: quinimo ne ij quidem, qui in opere faciundo occupantur, penitus sunt in republica rudes: soli enim nos, siqui hæc non attingunt omnino, non inertes eos, sed rudes reipublicæ ciues iudicamus. In deliberando autem ijdem aut recte de rebus dijudicamus, aut recte nobis in mentem venit; neque ij sumus, qui ita existimemus; dicta factis obesse, sed illud potius si, anteaquam oratione edoctus fueris, rem susceperis. Itaque in eo quoque maxime præcellimus, quod ijdem excellenti animi magnitudine sumus, &, quidquid agimus considerate cogitateque agimus. At ceteris inscitia confidentiam adfert, cognitio ignauiam. Optimi vero iure illi habentur, qui cum asperas ac iucundas res facile internoscant, ne sic quidem vllũ adire periculum recusent. Quod autem ad benignitatem adtinet, contra nos, ac vulgo adsolet, facimus: non enim accipiendis, sed dandis beneficijs amicitias nobis comparamus: firmius enim in eo, de quo bene promeritus sis, vtpote quæ propter beneuolentiam debeatur manet gratia: quam vero retuleris, ea imbecillior est. non enim

enim beneuolentia adductum beneficium contulisse, sed, quod te debere intelligeres, dissoluisse arbitrantur: tum soli omnium non vtilitatis cogitatione, sed ipsius liberalitatis fidẽtia au&ctor benefici sumus. Atque, vt in pauca conferam, cũ vniuersa nostra ciuitas totius Græciæ quasi ludus est, atque institutio, tum singuli quique, vt mihi quidem videntur, corporibus ad uaria multipliciaque rerum genera cum dignitate ac lepore habiles sumus. Atque hæc non in verborum magnificentia temporis causa posita esse, sed factorum veritate niti, hoc ipsum ciuitatis nostrę imperium, quod ijs moribus partum habemus, ostendit: sola enim ex omnibus huius memoriæ, si quis periculum de se fecerit, ditionem vincit ac famam: solaque ea est, a qua neque bellum inferentes hostes calamitatem accepisse pudeat: neque, in quos dominetur, parere se se indigno quærantur domino. Magna vero opum nostrarum monumenta (neque enim ea intestatę sunt) cum habeamus, cum ijs, qui nunc sunt, hominibus, tum vero etiam posteris magnam nostri admirationem relinquemus. Nec adeo Homerus laudator nobis, adhibendus est, aut alius quispiam, qui versibus in præsentia modo delectet, sed ab existimatione rerum gestarum veritas discrepet: ad omnia enim maria, terrasque omnes, virtute nobis aditum patefecimus: atque omnibus in locis sempiterna secundarum, aduersarumque rerum monumenta extruximus. Pro tali igitur ciuitate cum hi, quod eam sibi eripi pati non possent, fortissimo pręstantissimoque animo dimicantes occiderunt, tum ceteros pro eadem omnem excipere laborem decet: cuius etiam rei causa in ijs, quæ ad eam pertinent, fui ipse longior; quo scilicet ostenderem, non pari vobis conatu enitendum esse, atque ijs, quorum in republica hæc paria non sunt: simulque vt horum laudationem ijs, quæ a me exposita sunt, argumentis confirmarem; pleraque enim ad eos ipsos pertinent: nam in quibus ego ciuitatem lau-

Y daui,

daui, ijs horum, taliumque virtus illam ornauit. Nec adeo multorum Græcorum res gestæ æque, atque horum, par orationi pondus habere reperientur. Atque equidem reor, horum hunc exitum, qui & primus indicauit & postremus confirmauit, hominis declarare virtutem: nam, qui ceteris rebus minus aliquando probi fuerint, eos bellicam suam in patria tuenda virtutem extollere æquum est: male enim facta benefactis delent: magisque profuerunt publice, quam priuatim nocerunt. At horum nemo vel propter diuitias, quod ijs diutius frui magnifaceret, languidior fuit; vel propter paupertatis effugiendæ, atque aliquando abundandi spem, periculum distulit: hostium autem pœnas sumere sua ipsorum salute optabilius cum ducerent, simulque statuerent omnium periculorum hoc esse pulcherrimum, illos vlcisci, atque has appetere laudes voluerunt; & incertum quidem rei bene gerendę euentum spei mandarunt: id autem, quod semel a se approbatum haberent, factis committendum statuerunt: cumque plus in eo ponerent, vt, pugnando si quid aduersi accidisset, ferrent, quam vt cedendo salutem consequerentur, verborum quidem ignominiam fugerunt; rem autem corporibus subierunt, minimoque fortunæ ac temporis momento cum summa potius spe, quam pauore vllo tenerentur, e vita discesserunt. Atque hi quidem merito tales in patriam extiterunt. Qui autem reliqui sunt, ij eam debent in hostem mentem dari sibi optare, quę offensionis, non virtutis habeat minus; nec ex oratione solum vtilitatem attendere, quam pluribus apud vos, quibus ea nihilo secius nota est, persequi facile licet, quantum in conseruanda patria, hostibusque propulsandis boni insit, commemorantem; sed potius eius vires quotidie re intuentes, illius amore incendi: quę cum magnæ nobis visæ fuerint, illud cogitare debemus, ab ijs parta hęc esse, qui recta cum cognoscerent, tum etiam auderent, quique

que cum turpitudinis verecundia rem gererent: nec vero si quid conati aliquid offenderant, faciendum sibi esse existimabant, vt sua propterea ciuitatem virtute priuarent, sed pręmium omnium præclarissimum ipsi permittebant: cum enim corpora publice traderent, priuatim, quę numquam consenesceret, laudem acquirebant: clarissimumque monumentum consequebantur, non tam quidem illud, in quo siti ipsi sunt, quam in quo apud omnes quæcumque aut verborum, aut rerum occasio se se dederit, illorum gloria perpetuis laudibus celebrata conditur. Clari enim viri vniuersum orbem terrarum sepulchrum habent; atque eos non tantum domesticis in bustis inscripta elogia apud suos celebrant, quantum apud exteras nationes non scripta, nec operum magis, quam cogitationis vniuscuiusque animo, ac menti illorum memoria obuersatur. Hos igitur vos nunc imitati beatam vitam in libertate: libertatem vero in fortitudine ponite, atque in re bellica periculum subire nolite spernere: nec enim miserorum est magis, quibus nulla meliorum sit rerum expectatio, mortem contemnere, quam eorum, quorum vitæ in contrariam partem conuersio etiam nunc agitur: pręsertim quibus siquid aduersi euenerit, magna mutatio futura sit: vehementius enim viros quidem generosos cum turpitudine coniunctum incommodum angit, quam cum animi robore communi in spe simul nata sensuque carens mors. Quocirca ne vos quidem, quicunque horum parentes adestis, miserabor potius, quam consolabor: nec enim ignoratis varijs vos multiplicibusque miserijs natos: præclare vero cum illis agitur; si quibus decora hæc obtigerint, qualis horum interitus est, vesterque luctus, quibusque vitæ fuerit felicitas æqualis. Nec vero me fugit, quam difficile factu sit, hæc cuiquam persuaderi: præsertim cum persæpe futurum sit, vt aliorum res secundæ, quibus vos quoque aliquando florueritis, vobis memoriam

refricent: nec enim cum ijs, quę nunquam experti sumus, bonis caremus, dolori ea res est, sed cum ea, quibus adsueuimus, eripiuntur. Verumtamen qui quidem liberos etiam nunc procreare per ætatem possunt, consolari se se nouæ spe sobolis debent: filijs enim alijs suscipiendis, cum priuatim eorum, qui extincti sunt, obliuiscentur, tum vero ciuitati dupliciter proderunt; quod ea neque ab hominibus deseretur, & protectior erit. Nec enim euenire potest, vt æqui bonique aliquid ab his cogitetur, qui collatis in commune pro virili cuiusque parte liberis, periculum non æquauerunt. Qui vero maiores natu estis, quibus maxima vitæ pars, quod lucro est apponendum, beate acta est, quę reliqua sit, breuem fore cogitate, atque eam ipsam ista horum gloria eleuate: sola enim laudis cupiditas senescit numquam: nec vero languida atque iners ætas pecuniam modo, quod non nulli dicere solent, consectatur, sed dignitatem. Magnum vero certamen horum filijs, fratribusque paratum video: eum enim, qui non sit, extollere omnes laudibus consueuerunt. Itaque cum excellenti virtute fueritis, vix tum demum non pares, sed aliquanto tamen deteriores, quam hi, diceremini: viuis enim inuidetur ab eiusdem laudis ęmulis: qui vero e medio excesserunt, eos hominum beneuolentia sine vlla obtrectatione honorat. Quod si mihi de mulierum quoque officio non nihil dicendum est, quæ quidem viris estis orbatę, breue est, quod de re tota præcipiam: etenim si vestra congruere cum natura voletis, magno id vobis honori erit, cum quam minimum de vestris cum vitijs, tum etiam bonis ad homines fama emanabit. Hæc nos quoque non inutilia habuimus, quę, huic legi obsecuti, oratione persequeremur. Ac vobis quidem partim iam, qui humantur decorati sunt, partim vero eorum liberis, quoad e pueris excesserint, ex hac die publice alimenta ciuitas prębebit, quę vtilem in primis talium certaminum co

ronam

ronam ijs, reliquisque omnibus decreuit. Etenim qui maxima virtuti præmia proponunt, eorum fortiſsimi ciues rempublicam gerunt. Sed iam, vbi ſuum quique luxerint, diſcedite.

Contio Periclis ad Athenienſes.

MINIME mihi inopinata veſtra in me accidit iracundia: etenim inſimulari me ſentio, eamque ob cauſam contionem aduocaui: vti, ſi quid aut mihi iniuria infenſi eſtis, aut aduerſis in rebus animo ſuccumbitis, admonerem vos atque expoſtularem. Nam equidem ſic exiſtimo, magis vniuerſa republica ſtante fortunataque, priuatos iuuari, quam ſingulorum ciuium ſecundis rebus, illa afflicta: vt enim priuatim aliquis fortuna ſit optima, euerſa tamen republica ipſum quoque concidere neceſſe eſt: at contra, qui in beata ciuitate miſer ipſe ſit, multo magis ſeruatur incolumis. Quod ſi ad ſingulorum ciuium tolerandas calamitates ſatis reſpublica virium habet, illius autem ærumnas ferre ſinguli nequeunt, quid eſt, cur non omnes illi opem feramus? cur ve domeſticis incommodis examinati reipublicæ conſeruandæ curam dimittamus? id quod vos facitis, meque huius belli auctorem, voſque adeo ipſos, qui mihi ea de re adſenſi eſtis, accuſatis, habeoque ego vos infeſtos, qui ſum is maxime, qui & recte ſentire, & id, quod ſentiam, commode nihilo, quam alij, minus eloqui poſsim: idemque patriæ amans, idem incorruptus integerque ſim. Namque cogitare ſi quis poteſt, ſed oratione, quod vult, plane explicare nequit, perinde eſt, quaſi nihil illi in mentem venerit: qui vero vtrumque præſtiterit, is, ſi inſenſus ciuita-

ti ſit,

Digitized by Google

ti sit, haud quaquam eodem modo amice quicquam dixerit. quod si adsit id quoque: pecuniæ autem non resistatur, profecto vniuersa illa hanc vnam ob rem venalia sint. Quocirca si hæc in me præter ceteros modica esse rati, de suscipiendo bello mihi adsensi estis, iniuste nimirum nūc, quasi iniuriam fecerim, culpam sustineo. etenim si vtrum uis licet, bene alioqui constitutis rebus, summæ stultitiæ sit bellum suscipere: cum autem ita res redisset vt vel cedentibus continuo in alterius ditionem cadendum esset, vel resistentibus cum periculo dimicandum; qui illud refugerit periculum, magis quam qui exceperit, reprehendendus est. Atqui equidem idem sum, nec a pristina sententia discedo, sed vos immutati estis: etenim cum hęc vobis persuadebantur, integri scilicet eratis: cum pęnitet, detrimentum accepistis. Ergo propter consilij vestri imbecillitatem factum est, ego vt non recte sensisse videar: quoniam id, quod molestum est, doloris quidem sensum in vno quoque iam efficit; vtilitatis vero fructus remotus adhuc obscurusque est: tantaque rerum, commutatione facta, idque in breui, imbecillus animus vester est ad constanter in sententia permanendum: frangunt enim animos, atque abijciunt, quę subita atque improuisa præterque omnem rationem eueniunt: qualia sunt quę vobis acciderunt, in primisque pestilentia. Verumtamen qui tantam ciuitatem incolatis, quique in ea dignis institutis educati sitis, omnem fortunam subire paratos esse decet: neque gloriam vestram obscurari pati: æque enim homines solent eos, qui quam habent dignitatem, eam per ignauiam amittunt, accusare; atque eos, qui qua indigni sint, eam sibi per temeritatem arrogent, odisse. Quapropter rem familiarem deplorare desinite, ad salutem reipublicę incumbite: nam quod ad laborem adtinet, qui necessario in bello sustinendus est, ne nimis magnus ille sit: ac nihilominus tamen hostes superaturi simus, ea quidem de re satis profecto vobis esse debent,

bent,quę alias sępe in eam sententiam a me dicta sunt; nihil esse,cur merito reformidare bellum hoc deberetis: sed illud tamen ostendam, quod neque venire vobis in mentem de vestris ad imperium obtinendum opibus mihi videtur,nec ego antea commemoraui,nec vero ne hoc quidem tempore dicerem,veritus scilicet ne inflatius gloriari viderer, nisi timore vos præter modum exterritos intelligerem. Etenim vestris vos modo socijs imperare arbitramini: ego vero illud defendo, cum duo sint omnino, quę perspicuum habeant vsum, mare scilicet, & terra; alteri vos vniuerso dominari, non modo quoad tenetis nunc, verum etiam quoad progredi voletis: tanta enim nauium facultate nauigantes vos, non rex, non vlla alia natio est, quę impedire hoc tempore posit. Quamobrem maiores omnino hæ mihi opes videntur, quam vt cum agrorum ædificiorumque, quibus priuari vos magnum ducitis, vsu comparanda vobis sit. Minime igitur grauiter hæc ferte,sed potius leniter: diuitiarumque istas delicias, huius magnitudinem imperij spectantes,paruipendite: atque ita cogitate: si in libertatem incubuerimus,illamq; conseruabimus,eam ipsam facile per se hęc esse recuperaturam: qui vero alterius parent imperio, ij ea quoque,quę antea parta habuerint, amittere consuerűt. Nec vero committamus vt vtraque re inferiores, quam patres nostri fuerunt, deprehendamur; qui non ab alio tradita hæc, sed suo parta labore, & tenuerunt,& conseruata a se, nobis prodiderunt: turpius est enim quę habeas,ea tibi eripi, quàm, quę acquirere coneris, ea adsequi non posse. In hostes autem animo non fidenti modo, sed etiam despicienti ire debetis. Nam fiduciam quidem, fortunata stultitia, vel ignauo pepererit; despicientiam vero conscientia modo,quantum quisque hostibus consilio anteeat, id quod in vobis est, efficit: si quidem pari fortunę condicione animum prudentia communit aduersariorum contemptione: & spej, cuius in rebus du-

bijs

bijs omnis vis ac robur est, nihil magnopere confidit: sed suis viribus consilioque, cuius prouidentia multo est certior, nixa est. Ciuitatis igitur maiestati, quam propter imperium obtinet, quandoquidem ea vniuersi gloriari soletis, succurrite: nec enim laborem fugere, aut ne honores quidem consectari debetis: nec vero existimate vna modo de re esse certamen, an pro libertate seruitutem habeatis: sed etiam de imperio amittendo agi, deque periculo, quod vobis ab ijs imminet, quos propter imperium infestos inimicosque habetis: quod quidem vobis imperium; ne, si qui sint quidem, qui metu atque inertia adducti hoc tempore ad iustitiam remigrare velint, deponere iam liceat: iam enim illud quasi tyrannidem obtinetis, quam occupare, iniustum habetur; deponere, periculosum est. Nam hi quidem perbreui rempublicam si hæc alijs persuadeant, aut sicubi ipsi per se suo arbitratu viuant, euerterint: nec enim stabilis est inertia, quę non industriæ comitatu instructa sit: nec in ea ciuitate, quę imperium obtineat, sed in ea, quæ alteri pareat, ad tranquillam est seruitutem vtilis. Vos vero neque a talibus ciuibus induci vos patiamini: neque mihi, cui de suscipiendo bello adsensi estis, ne si irruentes quidem hostes ea in nos fecerunt, quibus par fuit imperium recusantęs, affici, infensi sitis. Nam pestilentia quidem hæc, omnibus improuisa, vnaque omnium rerum maxime inopinata accidit: propter quam certo scio aliquanto me etiam magis odio vobis esse, haud meo quidem merito, nisi si quid etiam vobis boni, non ratione, sed casu, euenerit, id quoque mihi assignaturi estis: sed quæ diuinitus accidunt, vt necessitas cogit: quæ ab hostibus inferuntur, vt virtus postulat, ita ferenda sunt: isq; mos ciuitati antea fuit: eum vos manere sinite; cogitateque huius vrbis nomen summa esse apud omnes mortales gloria: propterea quod in rebus aduersis animo non deficiat, quodque maximum ciuium numerum, labores-

que quam plurimos, bellis gerendis consumpserit, maximasque ad hoc vsque tempus opes habeat: quarum quidem in perpetuum, si quid etiam aliquando nobis accidat: naturalis est enim rerum omnium imminutio, posteris memoria relinquitur, quod & Greci Græcis quam plurimis imperauimus, & maximis bellis partim cum vniuersis, partim cum singulis contendimus, vrbemque omnibus bonis vndiq; refertam ac maximam incoluimus. Atque hæc, inertes qui sunt, fortasse reprehendent: qui vero moliri aliquid, atque agere cupiunt, etiam æmulabuntur: quibus autem opes nullæ sunt, inuidebunt. Sed omnes, qui hoc sibi sumunt, vt alijs imperent, odiosi inuisique in præsentia sunt. Verumtamen qui maximis in rebus inuidiam subeunt, prudens consilium ineunt: odium enim minime diuturnum est: at splendor in præsens, atque in posterum gloria perpetuis laudibus celebrata, sempiterna est. Vos igitur id, quod in reliquum tempus honestum futurum est, nec est in præsenti turpe, cogitatione præcipien tes, omnibus iam paratis rebus vtrumque vobis conseruate: neque ad Lacedæmonios de pace mittite, neque præsentibus malis premi vos præ vobis ferte: Nam qui rebus aduersis animo minime franguntur, & re maxime resistunt, ij & populorum & priuatorum fortissimi sunt.

*

Z Oratio

Oratio Plataeorum legatorum ad Lacedæmonios in exercitu.

REM iniustam facitis Archidame atque Lacedęmonij, minimeque vobis ac patribus vestris dignam, qui exercitum in Plateæorum fines introducatis: Pausanias enim ille Cleombroti filius, Lacedęmonius, cum Gręciam Medorum dominatu, vna cum ijs Græcis, qui pugnæ illius, quę apud nos facta est, periculum subire non recusarunt, liberasset, immolatis in Platæeorum foro Ioui liberatori hostijs, omnibusque adhibitis socijs, vrbem atque agrum Platæeis reddidit, suisque legibus vti voluit, nec bellum illis vllo tempore quemquam iniuste, aut seruitutis iniungendæ causa facere; si minus, auxilium omnes socios, pro suis quemque viribus, ferre. Hæc igitur patres vestri virtutis nobis atque alacritatis, qua in adeundis periculis illis fuimus, pręmia tribuerunt. At vos contra, quam illi censuerunt, facitis: vna enim cum Thebanis, nobis inimicissimis, seruitute oppressum nos venitis: Quamobrem deos, in illo fædere testes interpositos, tum patrios vestros, nostrosque hosce penates, testati, edicimus vobis, ne quam Platęeorum finibus iniuriam inferatis: neque iusiurandum violetis, sed, quemadmodum Pausanias sanxit, nostris nos legibus vti permittatis.

*

Archidami

Archidami, Lacedæmoniorum regis, defensio.

AEQVVM vos quidem Platæi dicitis, si modo cum dictis facta consentiēt. In libertate igitur, quam Pausaniæ permissu habetis, cum ipsi remanete, tum vero alios, qui illorum socij periculorum vobiscum eo tempore coniurarunt, nunc autem Athenienfium imperio subiecti sunt, vindicate: horum enim ceterorumque libertatis recuperandæ causa tantus hic conatus, bellumque hoc excitatum est, cuius vos æquum est maxime quidem participes esse, ac vos quoque iusiurandum conseruare: si minus, at saltem quiescere, rémq; vestram agere, neutriusq; esse partis: atque in amicitiam quidem vtrosque recipere: in belli autem societatem neutros. & his quidem contenti erimus.

Defensio altera Archidami, contra responsum, quod dederant legati illi.

AT vos vrbem Lacedæmonijs nobis atque ædificia tradite, finésque monstrate, tum arbores, & si qua præterea habetis, quorum iniri numerus posit, nobis adnumerate: ipsi autem in quascumque commodum est partes, tantisper dum bellum est, cedite, atque eo confecto, nos, quæ acceperimus, reddemus vobis. Interim apud nos deposita

Digitized by Google

habebimus, colemusque, & quod vobis futurum sit satis, pensitabimus.

Contio Plataensium, legatorum ad suos ciues, renuntiantium legationem, qua functi fuerant ad Athenienses.

CVM antehac Platęenses, ex qua die vos sibi socios asciuerunt, omisisse se se vos tueri Athenienses negant, tum hoc quoque tempore vestras iniurias pro suis se viribus nō neglecturos esse confirmāt. Itaque a vobis per iusiurandum illud, quod maiores vestri iurarunt, ne quid noui consilij capiatis, postulant.

Contio Cnemi, praefecti classis Lacedaemoniorum, cum instaret naualis pugna.

SVPERIVS Peloponnesij nauale prœlium, si qui forte sunt, qui eo commoti, futurum quoque extimescant, non iustam causam ad formidinem habent: minus enim paratis nobis, quod vos non ignoratis, commissum est, cum ad pedestrem potius expeditionem, quam ad naualem pugnā nauigaremus: aduersa praeterea multis in rebus fortunā vsi sumus: tum nonnulla etiam nos, vtpote tunc primum nauali prœlio decertantes, propter insolentiam fefellerunt. Quapropter neque ob ignauiam victi sumus, nec ani-

Digitized by Google

animum; qui non plane superatus sit, sed aliquam etiam nunc in se habeat excusationem, aduerso rerum euentu retundi decet, sed ita existimare casu labi homines posse, sed animo semper eosdem erecto stare. Nec vero vbi virtus adsit, inscitiæ quemquam excusatione vsum timere licet, nec vos tantum vsu posteriores estis, quantum virtute anteitis: horum autem scientia, quæ maxime exterremini, siquidem fortitudinem habeat, quæ didicerit, ea cum ventum in discrimen sit, & meminisse, & explicare poterit: sine animi vero magnitudine nulla in arte satis est in periculis præsidij: excutit enim memoriam pauor: ars autem sine animi robore nullo est vsui. Illorum igitur artificio vestram virtutem obijcite: timori autem, qui propter aduersum prœlium in animos vestros inuasit, quod imparatos tunc vos offenderint, opponite. Itaque eo illos vincitis, quod & nauium numero præstatis, & prope vobis amicam terram, vbi parati in armis præsto vobis milites sunt, prœlium committitis. Fit autem fere, vt qui plures, paratioresque sint, ij victoriam consequantur. Itaque omnia vobis ad vnum firma esse reperimus, nec accidere posse, vt vlla in re merito labamur: quin ea ipsa, in quibus antea offendimus, comparata nunc pro disciplina nobis erunt. Magna igitur fiducia gubernatores nautæque suum quisque munus obite; nec vero locum, qui cuique attributus sit, deserite: nam nihilo secius a nobis, quã a superioribus ducibus instructi in prœlium proficiscemini, neque nos cuiquam, cur turpis esse debeat, causam relinquemus. Quod si quis omnino decreuerit ignauus esse, is pro delicto pœnam sustinebit: fortes autem pro virtute præmium ferent.

*

Contio

Contio Phormionis, ducis Athenienſium, ad exercitum naualem.

CVM perterritos vos nauium multitudine milites animaduertam, cumque turpe factu exiſtimem, quę minime formidoloſa ſunt, ea extimeſcere, conuocaui vos. Nam illi quidem, primum quod victi antea ſuperatiq; a vobis ſunt, ac ne ipſi quidē pares vobis ſe ſe eſſe confidunt, propterea non æquum in certamen deſcenderunt, ſed nauium multitudinem coëgerunt: deinde id vnum, quo maxime freti ad vos eunt: magnos enim in re militari quaſi ſuo ſibi iure ſpiritus ſumunt, nulla alia re confiſi ſperant, quam quod cum propter vſum, quem in terreſtribus habent, pleraque ex ſententia geſſerint, idem quoque in re nautica vſu venturum arbitrantur. At hoc, ſi ea id in re illis adiumētо eſt, nos certe hoc tempore plurimum præſtabimus: nec enim illis in virtute cedimus, ſed, quod alteri in altero maiorem habemus vſum, propterea maiore ſumus fiducia; huc accedit, quod Lacedęmonij; qui propter auctoritatem imperium in ſocios obtinent, inuitos pleroſque in periculum trahunt: numquam enim longe ſuperati illi iterum rem prœlio committerent. Ne igitur illorum formidaueritis audaciam: multo vero vos illis maiori iuſtiorique eſtis formidini; tum quod antea ſuperaſtis, tum quod ita animum illi induxerunt, niſi præclarum quoddam virtutis ſpecimen daturi eſſetis, numquam vos commiſſuros fuiſſe, vt contra conſiſteretis. Nam qui numero pręſtant aduerſarijs, ſicut hi, copijs magis, quam animo nixi, prœlium ineunt; qui vero multis partibus ſunt inferiores, neque vlla neceſſitate coguntur, propter excellens

cellens animi robur resistere audent. quę reputantes hi, rei admiratione commoti, potius quam consentaneo apparatu nos metuunt. Multi vero exercitus, quod vsum in re militari non haberent, sunt etiam qui propter timiditatem a paucioribus sunt superati: quarum rerum vtraque a nobis hoc tempore longe abest. prœlium vero ego minime intra sinum mea quidem spõte committam, nec adeo proficiscar: etenim scio paucioribus nauibus, celeritate & scientia præstantibus, contra maiorem nauium minus peritarum, numerum aduersariam esse locorum angustiam: Nec enim modo & ratione quisquam, nisi ex longo interuallo prospectus fuerit, incitare se in hostes, neque, cum forte laborarit, tempore regredi poterit; nec vero hostium naues diducere, nec celeritate eludere, quę sunt propria munera nauium, remorum pulsu & celeritate præstantium: sed naualem pugnam pedestrem facere necesse habeat, in quo maior nauium numerus plus potest. Hęc igitur ego, quoad fieri poterit, prouidebo. Vos pro nauibus estote parati in armis, præsertim cum paruo interposito spatio incursus futurus sit: quęque iussi eritis, celeriter administrate, atque ordinem in re gerenda, ac silentium plurimi facite, quo modo multa bellicis in rebus, pręcipueque naualibus pugnis prodest administrare: ac pro pristina virtute vestra illis resistite. Magnum vero certamen, vtrum Peloponnesijs rerum nauticarum spem præcidatis, an de Atheniensibus mari metum augeatis. Iterum igitur atque iterum vos moneo, vt plerosque horum victos a vobis esse memineritis: semel autem superatus animus similiter eadem experiri pericula nescit.

*

Contio

Digitized by Google

Contio Mitylenæorum ad Lacedæmonios.

SCIMVS Lacedæmonij, socijque in more positum hoc esse Græcorum, vt qui in bellis defecerint, pristinamque amicitiam deseruerint, ijs, a quibus recipiuntur, quatenus ea re iuuantur, lætitiæ sint; sed ijdem, habiti veterum amicorum proditores, improbi iudicentur: idque iudicium haud sane iniquum est, si modo qui defecerint, atque ij, a quibus se se disiunxerint, parem inter se nacti sint animi voluntatem, paresq; cum viribus, tum preparatione fuerint, neque vlla iusta defectionis causa intercesserit: quæ quidem nobis atque Atheniensibus secus obtigerunt: nec ea re improbi cuiquam videri debemus, quod in honore apud hos in pace habiti, in periculis illos deserimus: disserendum est enim nobis de iustitia in primis ac fide, præsertim qui in societatem recipi postulemus: nam nulla est neque priuatis stabilis amicitia, neque populis firma societas, quæ non mutua virtutis opinione, & morum reliquis in rebus similitudine nitatur: studiorum enim dissimilitudines rerum quoque discordias gignunt. Est igitur nobis societas cum Atheniensibus inita bello Medico, illo scilicet tempore, cum vos negotio destitistis: illi autem extrema belli persecuti sunt: nec tamen Græciæ seruituti Atheniensium addicendæ, sed eius Medorum dominatu liberandæ, societatem coiuimus: itaque quamdiu æquo illi imperarunt iure, duces eos alacri animo secuti sumus. At postquam ex Medorum quidem inimicitijs permultum remitti: sociorum autem seruitutem in angustum ab illis adduci animaduertimus, me-

tuere sane iam tunc incepimus: sed cum singuli seorsum ab alijs, id quod in tam magno varioque sententiarum numero accidere necesse fuit, se defendere socij non possent, omnes seruitute oppressi sunt, præter nos atque Chios. Ergo nos, quibus leges ac libertas nomine dumtaxat relicta est, socij consortesque belli fuimus, cum iam Atheniensibus ducibus parum fidei haberemus: erant enim nobis pro disciplina, quæ illi antea gesserant: neque enim consentaneum est, vt eos sustulerint, quibuscum vna nobiscum ictum habuerint fœdus, & reliquis, vbi se patrandi facultas ostenderit, non idem parent. Etenim, si omnes etiam nunc libertatem retineremus, minus esset metuendum, nequam illi nouam rem molirentur: nunc autem, qui plerosque seruitute oppresserint: nobiscum autem æquo adhuc iure viuant, verisimile est grauius id, quam ante, esse laturos: quibus scilicet maxima succubuerit pars, cum ijs solos nos exæquari: idque eo magis, quod illis opes, nobis solitudo atque inopia adaucta est: solus enim vtrinque par mutuusque metus fidelis est fœderum custos. Nam si qui sunt, qui moliri contra quippiam cupiant, quoniam id nulla re superiores conantur, deterrentur: nobis autem ob eam causam libertas relicta est, quod orationis honestate, consilijque itinere ac fallaciæ, aditum sibi ad dominationem occupandam facilius munire posse, quam virium via armorumque, sperant. Testimonioque simul id esse voluerunt: æquo namque fœdere socios nullo modo belli eius participes futuros fuisse, nisi ij, in quos illi impetum facerent, in aliquo deliquissent: tum potentissimos quosque in maxime infirmos primum concitarunt, vt eos ipsos cum ad extremum reseruassent, amputatis circumcisisque reliquis, imbecilliores ad expugnandum haberēt. Nam a nobis si duxissent initium, omnibus cum sua vi etiam tunc integris, tum locum, vbi consisterent habentibus, non tam facile eos subegissent: nonnihil etiam no-

Digitized by Google

stra illis classis terroris iniecit, ne quando aut ipsa per se, aut vobis, aliquibus ve alijs adiuncta, eos in periculum arcesseret, tum multum quoq; nostro in ciuitatem eorum, ac principes deinceps obsequio ad incolumitatem profectum est. Nec tamen ne sic quidem, nisi hoc interuenisset bellum, diu hoc prestare nobis videmur potuisse: coniecturam enim de alijs facimus. Quę nam igitur ista firma fuit amicitia? quæ ista secura sane libertas? in qua inuiti nos mutuo amplexaremur, atque illi in bello nos metu adducti colerent, nos illis contra in otio idem præstaremus, ac fidem, quam beneuolentia confirmare plurimum apud alios consueuit, nos timoris præsidio munitam haberemus: metuque potius, quam amore copulati in societate contineremur: atque vtricumque patrandi impunitas prius addidisset animum, princeps is peccandi initium facturus esset. Quocirca si quis est, qui nos sceleris condemnet, propterea quod, cum illi ea, quæ in nos ędituri erant flagitia, traherent, ipsi anteuertimus: nec itidem dum certum sciremus, si quid de eo acturi essent, expectauimus, non rectam ille rationem init: etenim si illorũ insidijs nostras opponere nobis licuisset, illisq; rem trahentibus eodem nobis modo cunctandi data esset facultas, quid erat causæ, cur ęqui paresque cum illis essemus, eorum obtemperaremus imperio? Cum igitur, vbicumque vellent, vti in nos impetum facerent, illorum esset arbitrij, nostri quoque arbitrij est, vt, vbi visum sit, anticipemus obsistere. Has nos defectionis, Lacedęmonij socijque, defensiones causasque habuimus, cum audientibus ad intelligendum iure nos fecisse, perspicuas, tum vero ad perterrendos nos, atque vt salutem aliqua nobis ratione quæreremus hortandos firmas: antea quoque nos quidem id conatos, quo tempore, cum etiam nunc pax esset, de defectione ad vos misimus, atque a vobis reiecti eo conatu destitimus. Nunc autem a Bæotijs inuitati e vestigio paruimus: duplicemque rati sumus

defectio-

defectionem nostram futuram; alteram a Grecis, ne vna cum Atheniensibus vexandi nobis essent vniuersi, sed vna cum libertatis auctoribus seruitute liberandi; alteram, vt ab Atheniensibus deficeremus, quo minus posthac ab illis tolleremur, sed ipsi anteuerteremus. Verum prepropera imparataque paulo magis nostra defectio fuit: quo etiam magis receptis nobis subsidium celeriter mittere debetis, vt, & quibus decet, auxilio esse vos cognosci possit, simulque hostibus vt detrimento sitis. Nam tempus quidem magis nunc idoneum est, quam vnquam antea: Athenienses enim & pestilentia exhausti sunt, & sumptibus: naues autem illorum partim circum vestra sunt litora, partim contra nos dispositæ sunt: vt verisimile sit, si pedestribus copijs simul & nauibus in eos hac quoque æstate impetum feceritis, nullam eos nauium facultatem habituros. Quare aut vobis ad se proficiscentibus non resistent, aut ab vtrisque discedent. Nec vero existimare quisquam debet, pro alienis fortunis proprium vos subire periculum: siquis est enim, cui Lesbus longinqua videatur, illi propinqua ex ea vtilitas extabit. At non in Atheniensium finibus bellum geretur; verum in illorum, quibus Athenienses iuuantur: ex sociorum enim vectigalibus pecunia illis reficitur, quę quidem edomitis nobis, etiam adaucta erunt: propterea quod nulli posthac deficient, vnaque ad Atheniensium facultates nostræ addentur, simul & duriore nos erimus condicione, quam ij, qui seruituti antea addicti sunt. Quod si vos auxilium prompto nobis animo feretis; cum ciuitatem nauibus abundantem, id quod vobis maxime deest, adiungetis vobis, & Athenienses, abductis illorum socijs, facilius delebitis, fidentius namque cuncti se ad vos adplicabunt; tum, in quo accusamini, quod ijs, qui ad vos defecerint, non subuenitis, eius rei culpam effugietis. Quod si libertatis vindices profiteri vos cognitum fuerit, bellicas opes vestras multum ea re confirmabitis. Vos igitur spem illam,

quam in vobis Græci repositam habent: Iouemq; hunc olympium cuius in templo non secus ac supplices sumus, veriti, Mitylenęis in fidem atque amicitiam receptis succurrite: nolite que nos respuere, qui proprio capitis nostri periculo commune omnibus emolumentum, si quidem ex sententia successerit: contraque, si nihil a vobis impetrauerimus, magis etiam commune detrimentum adferamus. Tales igitur vos prębete, quales vos viros esse Græci confidunt, qualesque noster hic postulat metus.

Contio Teutiapli.

EGO Mitylenas protinus contendendum Alcida ducesque Peloponnesij, prius, quam de nostro aduentu auditum sit, quo in statu sumus, censeo: existimandum est enim, multa nos apud hostes, quippe qui modo vrbe potiti sint, sine pręsidio offensuros: maxime quidem mari, qua nec illi hostium incursum verentur, & nobis vsu euenit, vt plurimum valeamus: sed pedestrem quoque manum, credibile est, vtpote ratam se vicisse, dispersam incautius in tectis esse. Itaque si improuiso simul, & noctu, in homines impetum fecerimus, spero equidem ab ijs nos adiutos; si qui reliqui in vrbe sunt, qui nobis cupiant, esse victuros. Nec vero periculum reformidate, sed ita cum animis vestris cogitate, nullis alijs in rebus inane illud belli, quod fertur, quam in talibus esse positum: quas quidem qui ipsi in se cauerint duces, atque eas vbi in hoste animaduerterint, rei bene gerendę occasionem non dimiserint, ijs quam plurima ex sententia eueniunt.

*

Quasi

Digitized by Google

Quasi argumentum duarum, quæ sequuntur orationum, ex auctoris verbis expressum.

CVM populus Atheniensis multis de causis Mitylenensium defectionem acerbissime tulisset, simulatque eos per Pachetem receptos esse certior factus est, plebiscitum confestim per iram fecit, vt omnes puberes interficerentur, ac sine vlla mora cum eo plebiscito celeriter misit, qui in omnem Mitylenensium ciuitatem sæuire eum extemplo iuberet. Postridie eius diei, deferuescente iam iracundia, multi rei acerbitatem accusare: plerosque tam immanis sententiæ pœnitere; Mitylenensium vero legati, qui forte Athenis aderant, vna cum ijs Atheniensibus, qui ipsorum rebus fauebant, vbi molliri ciuitas visa est, in spem miseri veniunt mitigari populum posse, atque ad humaniorem aliquam sententiam traduci. Qui cum per amicos anxij sollicitique id agerent, cumque omnibus ad pedes prostrati supplices flentesque iacerent, atque eos, qui pridie quoque ab alijs dissenserant, plebiscitumque illud improbauerant, adiutores haberent; ecce tibi Cleo Cleęneti filius, hesternæ illius sententię auctor, vir natura vnus ex omnibus ciuibus violentissimus & auctoritate idē apud populum longe maxima: is plebis inconstantiam increpitans, vt ciuitatis labantem iam voluntatem confirmaret, & plebiscitum, quod se maxime contendente auctore factum esset, tueretur, aduocata contione, ad hunc fere modum loquutus est.

Concio Cleonis.

INTELLEXI equidem & sæpe alias, & maxime hoc tempore, cum vestræ vos de Mitylenęis sententiæ penitet, liberos populos alijs imperare nequire: adsueti enim securę inter vos, minimeque insidiosæ vitæ rationi, eundem morem erga socios quoque vestros retinetis: nec quidquid, aut illorum oratione adducti peccaueritis, aut misericordia commoti dissolutiores fueritis, non socijs gratum, sed periculosum vobis langorem vestrum esse intelligitis: haud animo reputantes imperium hoc, quod obtinetis, tyrannidem esse: illos contra vos consilia inire, vobisque inuitos parere. Haud vos beneficijs magno quidem vestro detrimento dandis, sed cum viribus magis, quam illorum in vos beneuolentia vt valeatis perficeretis, dicto vt vobis audientes sint, eos adducetis: illud certe minime omnium ferendum, si, quæ semel statuerimus, eorum firmum erit nihil: neque intelligemus commodius administrari rempublicam, quæ minus præclaris legibus, verum stabilibus vtatur, quam eam, quę optimas leges habeat, sed parum ratas: plusque habere vtilitatem inscitiam modestiæ compotem, quam intemperanta præditam perspicaciam: meliusque fere ab ijs, qui paulo sunt tardiores, quam ab ijs, qui ingenij pręstent acumine, respublicas geri. Nam hi quidem anteire legibus prudentia, & in omni de republica disputatione superiores discedere videri volunt; quasi vero non maioribus in rebus antea prudentiam ostentarint: atque ijs quidem rebus ciuitates hi labefactant. Qui vero intelligentiæ suæ minus confidunt, ij nec suo plus, quam legum consilio tribuunt, nec se idoneos esse arbitrantur, qui recte dicentis sententiam refutent: & cum existimatores in neutram partem propē

si

si sint, potius quam aduersarij, plerisque in reb. recte statuunt: id quod vos quoque prestare debetis, neque eloquentię ui, & prudentiæ contentione elati contra, atque ipsi sentiatis, ciuibus vestris suadete. Nam quod ad me adtinet, in eadem equidem sententia perseuero, atque eos miror, qui de Mitylenæis iterum retulerunt, moramque quæsiuerunt, id quod ijs vtile est, qui iniuriam intulerint; siquidem iracundia demum obtusa, qui læsus est, in eum, qui lacessierit, inuadit: at cōtra, cum vindicatio quam maxime propinqua iniurię acceptę est, tum, paribus nixa viribus, iustissimas pęnas repetit: tum eum quoque admiror, quicumque ille futurus est, qui contradicturus sit, & faciendum sibi esse existimet, vt Mitylenensium scelera vtilitati nobis, nostras autem calamitates detrimento socijs esse ostendat; atque aut eloquentia fretus id, quod vobis summe placitum est, non ita decretum esse pugnabit, aut, suo compendio ductus, eleganti elaborataque oratione ad aliam vos sententiam traducere conabitur. Res certe publica talium concertationum præmia alijs tribuit, periculum ipsa subit, cuius sane quidem rei culpa in vobis residet, qui certamina hęc perperam administratis: etenim dictorum spectatores, rerum autem auditores esse consueuistis. Nam & de futurarum rerum euentu ex disertorum hominum oratione statuitis, & quæ facta iam sunt, nihilo plus fidei ijs, quæ oculis cernitis, quam ijs, quę fando auditis, habentes, quanta ea ornatę orationis vbertas fecerit, tanti æstimatis: qui, cum ea dicuntur, quæ a consuetudine abhorrent, perfacile capi soletis: quę vero approbantur in vulgus, ea respuitis, in vnaquaque re nouitati seruientes: visitata autem & quotidiana contemnentes: datisque operam maxime quidem pro se quisque, talia quędam vt dicere ipsi possitis: si minus in eo inter vos pugnatis, vt ne tardius, quæ dicta sunt, percepisse videamini: quod si qua acutius aliquis dixerit, in ijs vos, & approbatione & intelligentia vestra pręeundis prompti; in

pro-

prospiciendo autem, quos ea euentus habitura sunt, tardi estis: cumque alia prope dixerim omnia, quam quæ in vita hac communi versantur, vestigetis, ne in ijs quidem ipsis, quæ ante oculos posita sunt, sapitis satis; ac prorsus audiendi voluptate deliniti, sophistarum potius spectatoribus, quam de republica consultantibus similes consideretis. Quibus ego a rebus abducere vos conor, doceoque Mitylenęos vnam quidem ciuitatem, maximam vobis fecisse iniuriam. Nam si qui sunt, qui cum imperium nostrum perferre non possent, aut si qui hostium coactu a nobis defecerint, veniam equidem illis tribuo: qui vero & insulam incolant, & męnia habeant, quique cum hostes nostros mari modo vereantur, quo tempore triremium pręsidio aduersus eos muniti essent, cum suis legibus viuerent, cumque honos illis a nobis, vt quibus maxime haberetur, hęc patrauerint, quid aliud egisse eos dicamus, quam vt insidiarentur nobis, magisque in nos eos inuadere, quam a nobis euadere voluisse? (defectio certe eorum est, quibus per vim inferatur iniuria) dedisseque operam, vt vbi cum inimicissimis nobis sese coniunxissent, tollerent nos: id quod acerbius est, quam si ipsi per se, nacti vires, bellum intulissent. Nec vero aliorum calamitates, qui, cum a vobis defecissent, in potestatem nostram redacti sunt, sibi exemplo habuerunt: nec adeo beatæ illorum res, ne in discrimen irruerent, illos retardarunt. sed præcipites audacia, plusque quam quantum suæ vires: minus autem, quam quantum voluntas ferebat, spei habentes, bellum susceperunt, atque æquitati vim anteposuerunt. Nam, quo maxime tempore vincere se posse arbitrati sunt, nulla lacessiti iniuria, impetum in vos fecerunt: sic enim fere fit, vt eæ ciuitates, quibus maxime nec opinantibus, vt, vel breue modo ad tempus, fortunatæ sint, acciderit, insolentia efferantur: plerumque autem quę consilio ac ratione, quam quæ fortuito prospere hominibus euenerunt, stabiliora sunt: facili

vsque fere aduersam fortunam resellimus, quam secundam conseruamus. Quod vtinam nullo vmquam præcipuo, præter ceteros, a nobis habiti honore Mitylenæi fuissent: neque enim hunc in locum eorum progressa esset audacia. Nam omnino sic est hominum ingenium, vt obsequentia contemnant, repugnantia admirentur. Luant igitur nunc saltem scelere suo dignas pænas, neque culpa in principes translata populus supplicio liberetur: æque enim omnes ad vestram perniciem incubuerunt: qui si ad vos se se contulissent (erat enim in illorum potestate) rursus nunc ciuitate fruerentur: verum, fortunam cum paucis experiri tutius arbitrati, vna cum ijs deficere maluerunt. Ac cum animis vestris cogitate, ecquem ex omnibus socijs non leui quaque de causa defecturum a vobis esse existimetis, si easdem *ijs* pænas constituetis, qui hostium coactu, atque ijs, qui sua voluntate a vobis defecerint, cum libertatem, si conata perfecerint, propositam habeant: sin autem minus, nullam tamen insanabilem plagam accepturi sint: at vos de vnaquaque ciuitate capitum, ac fortunarum vestrarum in discrimen venietis: & bene re gesta, tamen vrbem recipietis perditam, & vectigalia, quibus opes vestræ nituntur, in reliquum tempus amittetis: siquid autem secus acciderit, ad eos, quos habemus hostes, alios addetis: atque id tempus, quod maxime in ijs propulsandis, qui inimici iam vobis sunt, ponendum erat, inferendo socijs vestris bello consumetis: non igitur spes ostendatur, siue quæ oratione persuadet, siue quę pecunia paratur, fore vt illorum scelera humana patiamur: nec enim imprudentes nocuerunt, sed scientes insidiati sunt: misericordiam autem error habet. Itaque cum a principio equidem pugnaui, tum vero nunc contendo, ne id, quod antea sciuistis, irritum faciatis, neque tribus ad imperium obtinendum maxime inutilibus rebus, misericordia, orationis dulcedine, & clementia in fraudem induci vos pa-

tiamini. Nam & misericordia paribus tribuenda est, non ijs, quos neque contra in futurum quicquam misereat, & in perpetuum hostes vobis esse ipsa res cogat: & qui dicendo aures vestras suauitate permulcent oratores, ijs alijs minoribus in rebus campus non deerit. Nam nunc quidem breuis voluptatis fructu nimio ciuitas multaretur: ipsis autem pro bene dictis bene facta commodaque tribuentur: clementia vero aduersus eos exercenda est, quos deinceps vobiscum coniunctos, non in eos, quos similiter; atque antea hostes habituri sumus. Atque vt in vnum conferam, si mihi assensi eritis, ea facietis, quæ iusta in Mitylenæos sunt, & in remp. vestram salutaria: sin aliter statuetis, nec illi gratiam habebunt, & ipsi vestro vosmet iudicio condemnabitis: iniuste enim vos imperium, si quidem iure hi defecerunt, obtinetis: quod si contra, quam deceat, tamen faciendum id vobis esse statuistis, contra quoque, quam honestum sit, vtilitatis causa in eos animaduertite; nisi forte principatum dimittere mauultis, & sine omni periculo ad officium vos conuertere: ac pares ab illis pęnas repetite, ne maior nostra, qui insidijs obstiterimus, quam eorum, qui insidias fecerint, videatur esse lentitudo: illud animo versantes, quales illos existimandum sit in vos futuros fuisse, si vicissent: præsertim cum ab ijs initium iniuriæ inferendæ ortum sit. Nam, qui sine causa quempiam læserunt, ij acerrime vrgere, sanguinemque solent appetere, superstitis scilicet inimici periculo commoti. Etenim qui ab eo, a quo minime fuit necesse, perculsus sit, is capitalior, si forte euaserit, hostis est, quam qui pari etiam nunc condicione inimicitias gerit. Ne igitur vos ipsi prodideritis, sed mala, quę ab ipsis accepissetis, vobis ante oculos atque in conspectu statuite: faciteque vt etiam atque etiam recordemini, vt omnia minoris æstimaueritis, quam vt illi vestras in manus deuenirent: ac par pari nunc referte, neque in ipso negotio subito re-

languescite: quantaque vobis acerbitas modo imminuerit, memoria retinete: & cum ab ijs dignas pœnas repetite, tum in posterum documentum socijs vestris statuite fore, vt, quicumque defecerint, morte multentur: hac enim re intellecta, minus posthac cogemini, posthabitis hostibus, cum socijs vestris bellum gerere.

Hæc quoque sunt expressa e Thucydide.

Ad hæc Diodotus, Eucratis filius, qui in priore quoque contione vehementer Cleonis sententia, de Mitylenæis necandis, restitisset, cum in suggestum venisset, ita respondit:

NEc eos, qui iterum de Mitylenæis referunt, reprehendo; nec eos, qui magnis de rebus sæpius deliberari quæruntur, laudo: duas autem res maxime consilio inimicas, ac rationi esse existimo, festinationem, atque iracundiam; quorum alterum amentiam, alterum inscitiam, & leuitatem habet. Quod si quis orationem rerum agendarum magistram negat, atque in eo pugnat, næ ille aut stultus est, aut sua id priuatim aliquid refert: stultitiæ est enim aliquid præterea esse statuere, quo futuris minimeque perspicuis de rebus disseri posset: priuatim vero interest, cum turpe aliquid persuadere in animo habeas; bene autem te de re minime honesta dicere posse diffidas, bene calumniari, atque cum aduersarios, tum vero

etiam auditores exterrere. Illi enim vero omnium maxime molesti sunt, qui alterius sententiam pretio addictam criminantur: etenim cum stultitiæ is, qui nihil forte persuaserit, arguitur, imprudens habitus magis, quam improbus discedit: cui vero obiecta est auaritia, is, & cum persuaserit, suspectus est, &, cum id minus sit assecutus, præter stultitiam improbitatis etiam reus fit. Ac ne e rep. quidem id est, quippe quæ metu suis consiliarijs priuetur, multumque adeo illi prospectum sit, si huiusmodi ciuibus nulla ad dicendum facultas fuerit: minimum enim in se fiduciæ ad peccandum habebunt. Quandoquidem boni ciuis est, non metu exterritis ijs, qui contradicturi sint, sed æquo certamine contendentem superiorem in dicendo discessisse iudicari: prudentis autem ciuitatis, qui plurima sapienter suaserit, eum haud honore amplificare, sed ne de ea quidem, quam is obtinet, dignitate quicquam detrahere: contraque, qui minus prudenter senserint, illis eam rem non modo fraudi, sed ne dedecori quidem esse censere: sic enim neque is, cui ex sententia euenerit, quo etiam pluris habeatur, contra, atque ipse sentiat, dicendo, gratiam aucupabitur: nec cui minus successerit, ipse quoque, quo sibi aliquid conciliet gratiæ, se se contioni venditabit: quę contra a nobis fiut: atque huc accedit, vt siquis sui quidem quęstus causa, sed quę nihilo tamen minus ad remp. pertineant, dicere in suspicionem venerit, ob tenuis auaritiæ opinionis inuidiam, certo remp. vtilitatis fructu priuemus: atque eo res deducta est, vt, quæ recta sunt, si simpliciter sincereque dicantur, nihilominus suspiciosa sint, quam quę improba sunt: vt ęque necesse habeat, qui maxime pernitiosa suadere cupiat, populum inducere, atque is, qui salutare aliquid adferat, mendacio fidem facere: solaque hæc est ciuitas, cui propter peruersam calliditatem aperte sineq; circuitione prodesse nemo possit: nam, si quis aliquid attulerit, quod perspicue bonum sit, delitescere tamen in

eo

eo occulte fraudis aliquid ac furti veremini. Quare in tam suspiciosa ciuitate, institutisque his vestris, maximis de rebus dicentibus nobis longius prospiciendum est, quam vos, quibus breue ad cogitandum spatium fuit, prouidetis; præsertim cum suasio nostra legibus teneatur, vestra autem auditio libera solutaque sit: etenim si eadem, qui suasit, ac qui in eam sententiam est, pœna plecteretur, profecto haud paulo vos consideratius iudicaretis: nam nunc quidem, quacumque de re facti sitis iratiores, si quando aliquid forte offendistis, eius, qui auctor fuerit, sententiam vnam multatis: vestras autem, quæ multæ in eius erroris societate fuerunt, absoluitis. Ego sane equidem non eo in contionem ascendi, vt Mitylenensium causam agerem, nec vero eos rursum vt accusarem: nec enim de illorum iniurijs, si sapimus, suscepta nobis est hoc tempore contentio, de nostra recte ineunda ratione: neque enim, ne si aperuero quidem plurimum eos peccasse, propterea occidendos illos censebo, nisi id reip. conducat: neque contra, quamquam nonnihil illos loci veniæ reliquisse ostendero, nisi ea res ad remp. pertineat, ignoscendum statuam: puto enim de futuris magis vos rebus, quam de præsentibus consuli. Itaque in quo Cleo maxime nitebatur, cum contenderet multum in posterum ad defectiones coërcendas profuturum, si qui ei rei pœnam capitis constituerit; in eo ego quoque ex altera parte futuris nisus, ab illo vehementer dissentio: enimuero haud æquum esse existimo pre illius speciosa ratione vtilem meam a vobis sententiam respui: etenim illius oratio, propterea quod magis ius sequeretur, ob presentem vestram in Mitylenæos iracundiam fortasse vos traxerit: non enim iudicio cum ijs contendimus, vt iuris ratio habenda sit, sed de illis deliberamus, qua nam potissimum condicione plurimum reip. nostre sint profuturi. Multa igitur singulis in ciuitatibus, eaq; haud quaquam huic paria, sed multo leuiora peccata capite sancita sunt: attamen

elati

elati spe periculum non reformidant: nemo autem desperans conata se perficere posse maius aliquod facinus suscipit. Ac sæpe, quę minus, aut suis viribus, aut externis auxilijs instructa ciuitas defecisse visa est, hoc freta id incepit: natura enim omnes publice priuatimque ad peccandum ferimur; qui quidem impetus nulla lege coerceri potest: nam per omnia suppliciorum sunt homines genera peruagati, si quid ab inferenda improbos iniuria deterrere possent: ac verisimile est grauissimis antiquitus criminibus mitiores fuisse pęnas constitutas: sed cum illæ temporis diuturnitate negligerentur, capitalia pleraque euaserunt: perfringitur tamen id quoque. Aut igitur metus maior aliquis inueniendus est, aut ne in hoc quidem satis est roboris ponendum. Nam egestas necessitatem, audaciam porrigit, incitat: copiæ, contumelię, & arrogantię iniustitiam ministrant: tum ceteri itidem casus dolore, vt quisque maiore aliqua vi premitur, pręcipites in pericula trahunt: spes in primis, atque amor; illum enim præeuntem hæc subsequitur; atque hic ingressionem meditans, illa secundum fortunę euentum proponens, pleraque turbant ac miscent: atque hæc, quoniam latent, perspicuis malis peiora sunt. Ipsa pręterea fortuna multa ad instigandum congerit. nam nec opinantibus non numquam se se offert, atque imparatos in discrimen trahit, ipsasque præcipue, pręter cæteros, ciuitates impellit; vtpote quæ res maximas, libertatem aut etiam in alios imperium, propositas habeant; simul se quisque stulte, quam quanti sit, carius ęstimat. Atque omnino nec fieri potest, magnæque inscitię est, cum summo humanum ingenium studio ad aliquid agendum incubuit, legum seueritate, vllove alio acerbitatis genere deterritum iri, existimare. Quare nec pęna capitis freti, tamquam eam vadem acceperimus, minus prudens consilium inire debemus: nec quicquam statuere, quo spes ijs, qui defecerint, ad sanitatem reuertendi, peccatumque

que suum celeriter corrigendi præcidatur; sic enim cogitate. Nam sic quidem, si qui, cum defecerint, sustinere se non posse sentiant, integri adhuc, vt, & quod impensum sit, in præsentia sarcire, & vectigal deinceps pendere valeant, in deditionem veniant: illo autem modo ecquos putatis fore, qui non se multo acrius, quam nunc, ad tolerandam obsidionem comparent, atque eam, quam longissime possint, producant: quippe cum nihil referre intelligant, tarde ne se se, an celeriter dediderint? Quid igitur? ea res non ne vobis damno erit? cum in obsidionem sumptum facere cogemini, propterea quod nullum compositioni locum reliquum feceritis, & vrbe potiti, perditam ciuitatem recipietis, vectigalque, quod ex ea percipitis, in reliquum amittetis? Atqui hoc vno maxime hostibus resistimus. Quamobrem non est nobis committendum, vt seueri potius peccatorum iudices cum simus, damno afficiamur, quam vt moderatione in puniendo adhibita in futurum prospiciamus, vt integris ciuitatibus firmiora vectigalia habeamus. Nec vero in legum seueritate, sed in rerum procuratione satis esse ad custodiam præsidij existimemus, contra quidem, ac nunc facimus: etenim si quis cum liber esset, atq; imperio per vim opprimeretur, iure se se in libertatem vindicarit, acerbe nos in eum receptum animaduertimus. Atqui liberorum populorum defectiones non acriter puniendæ, sed acriter cauendę sunt, præripiendumque, vt ne in eam quidem cogitationem deueniant: at, cum in ditionem recepti sint, culpa quam minimum dilatanda est. Ac videte, quam vehementer hoc etiam nomine, si Cleonis sententiam secuti fueritis, erraturi sitis: nam nunc singularum vobis ciuitatum populus fauet ac cupit, nec cum principibus sua voluntate coniurat, cumque armis opprimitur, continuo defectionis auctoribus hostis est. Itaque multitudine nos aduersariæ ciuitatis nobis amica ac socia bellum gerimus. Quod si populum Mi-

Digitized by Google

tylenĝum interfeceritis, qui a defectionis consilio afuit, &, cum priuatim arma capiendi potestas data est, vltro nobis vrbem tradidit, preterquam quod ijs, qui bene de vobis meriti sunt, necandis iniuriam facietis, id etiam statuetis, quo nihil nobilitati posit esse optatius: ciuitatibus enim ad defectionem impulsis populi auxilium paratum habebunt: siquidem exemplum vos statuetis, idem vos supplicium ijs, qui scelus in se admiserint, atque ijs, qui extra noxam sint, constituere; quinimmo, si maxime illi in culpa sint, dissimulandum id esset, ne, qui vni nobis amici reliqui sunt, hostes fierent. Atque equidem multo hoc magis ad imperium tuendum conducere arbitror, si scientes iniuriam perpetiemur, quam si vel iure, quos minime expediat, interfecerimus. Nam Cleonis quidem sententia pęnam, quæ vtilitatem eadem cum iustitia copulet, inuenire non potest. At vos pręstare hæc statuite; nec misericordiæ quicquam aut clementię tribuite; quibus rebus ne ego quidem abduci vos velim, sed ijs ipsis, quæ a me expositæ sunt, rationibus persuasi Mitylenensium, quos Paches pro sontibus misit, otiose causam cognoscite, reliquos oppido vti iubete: hæc enim cum in futurum recta sunt, tum in presens hostibus formidabilia. Nam, qui consilio nititur, plus hostibus nocet, quam qui sine animi ratione viribus.

*

Ioannis

IOANNIS CASAE

AD ILLVSTRISSIMVM, AC SAPIENTISSIMVM Venetiarum Principem,

Franciſcum Donatum

In Hiſtorias Petri Bembi.

MVLTAE ſunt artes, Illuſtriſsime PRINCEPS, quod tu minimè ignoras, cum ad vitam ſuſtentandam inuentæ, tũ ad cultum, aut etiam ad iucunditatem, voluptatemq́, ab hominibus excogitatę: quarum in ſingulis qui excellenti quadam ſcientia aliquando prȩter ceteros præſtiterunt, magno apud omnes gentes in honore habiti ſunt. nec vero iniuria id quidem: nihil eſt enim prȩſtantius, nihil omnino homini laudabilius, quàm de hominum genere bene quoquo modo poſsis, mereri; eamque cognationem, quã a natura habeamus, noſtra quoq́, opera, hoc eſt dandis beneficijs, arctius etiam aſtringere. Quod ſi harum commoditatum, vtilitatumq; effectoribus tantus honos habẽdus eſt ſingulis: quibuſnam tandem aut litterarum, aut operũ monumentis eius gloriã digne illuſtrabimus, ſi cuius ars, ac diſciplina tanta ſit, vt vniuerſa illa contineat ac compleॆctatur? aut ſi quis harum omnium artium moderator, &

tamq̃ architectus, quatenus quamq; , quoque modo progredi deceat, indicet atq; præscribat? est enim difficilis illa quidem, & ardua in preclaris nonnullorum hominum ingenijs, ceterarum omnium princeps, ac magistra, minime tibi quidem incognita, facultas quędam, quæ ciuitatũ procurationẽ sibi vindicet, & reip. regendæ muneri præposita sit. atque eam artem ciuilem rationem, eandemq; prudentiam licet appellare. cuius quidem disciplinę qui compotes sunt, non vna modo, aut altera re separatim hominibus cõmodare, ac prodesse, sed vniuersam eorum gubernationem suscipere volunt: nec illud efficere solum conantur, illi priuatim vt libere, vt tuto, vt iucũde; sed vt bene etiam beateq; publice viuant. Quamobrem tanti, ac tam prępclari operis artifices, non vt reliquarum artiũ magistri laudibus solum extollendi sunt, sed etiã, si modo dictu fas est, in deorum immortalium numero, quibus cum humanarum rerum procurationem propemodum communem habeant, venerandi atque colendi. atque horum artificũ vestro in senatu maxima omnino facultas est, semperq; fuit: id quod res ipsa declarat: nec enim tanta, tamq; opulenta, ac beata ciuitas vel constitui initio potuit, vel deinceps tantopere augeri & crescere; nec vero vno, eodemq; statu, & tamquam habitu tot sæcula, id quod nullis gentibus, vt totius vetustatis memoriam quam longissime repetamus, vsu euenit, manere, sine eximia quadã prudentia, sineque admirabili ac diuino cum patrum vestrorũ, tum vestro, qui nunc eam talem tantamque tuemini ac regitis, consilio. Ac video equidẽ pluribus, quam vos, gentibus aliquot annos dominatam olim esse ciuitatẽ vnam, aut alterã. verumtamen (libere enim dicam, quod sentio) imperiũ bello partum sæpe feritatem, sæpe violentiã, atque iniustitiam, fortunę quidem certe temeritatem semper habet. at bene domi constituta res, sineque vllo ciuitatis motu tot sæculorũ diuturnitate firmata, vna, eadẽque reip. ratio moderata & concors, ea vero tota virtu
tis

tis est, ac prudentiæ. itaque in bello illæ, atque inter arma cum stetissent, in pace atque in otio conciderunt; quippe quę non ratione, sed viribus nixæ erant: nec enim quietis, hoc est parendi vicissim atque imperandi, artes didicerãt. vos pacis, id est iuris, atque æquitatis studia, quæ vincula sunt ciuitatis, cum domi coleretis, nihilominus foris belli gloria floruistis. etenim cũ ciuilis illa, quæ modo a me appellata ratio est, duabus contineatur partibus, bellicarum, atque vrbanarum rerum scientia, & tractatione: illi, cum bellicã laudem nimio adamassent opere, alteram reip. partem incultã propemodum reliquerunt: vos vtramq; quidem, sed pręcipuam, vt par fuit, maxime adepti, complexiq; estis. ergo ex omni Italia, tamquã e turbulento ac formidoloso mari aliquo, tanta hominum vis ad vos cõfluit, vestramque in vrbem se se, quasi in portum, refert, vix vt iam capere tantam multitudinem suis illa tectis possit: qui cum e suis ciuitatibus in vestram migrant, protectiores ab iniurijs fore domi se se vestrę aduenas, quam suę ciues, certe confidunt. Maxima igitur laus vestræ reip. vobisq; magnis, clarisque in ea ciuibus debetur; quæ in eo munere, quod de humanis omnino muneribus longe præstantissimum sit, vna excellat plurimum. præstant enim alij alijs virtutibus populi. vobis autem id vnum proprium perenneq; est, rem tueri publicam; hoc est humanum genus animi ratione, nõ felicitate aliqua, quę casum habeat necesse est, & varietatem fortunæ propriam, cõseruare: hęc enim & stabilis ipsa est, & diuturnitatem atq; adeo, quoad res humanę ferre possunt, perpetuitatẽ, quod vestra est resp. consecuta, parere consueuit. Fortunati igitur ciues tui: Te vero equidem semper beatum, semper gloriatione dignum existimaui: cum propter multas, magnasque virtutes tuas, animi magnitudinem, cõtinentiam, suauissimos, eosdemq; castitatis, religionis, pietatis plenissimos mores, dulcem illam tuam, vberemq; dicendi copiam; tum vero propter diuinam istam animi tranquillitatem, atq; æqui-

 tatem.

tatem. Cum enim tot annos in hac post hominum memo riam clarisima rep. summa cum gloria versatus sis, cumq; dignitatis prestantia quam plurimis semper anteieris: com munis iuris equabilitatem transisti numquam, ac ne cogi tasti quidem. quin etiam (memini enim me de hoc ipso BEMBO sæpe audire) cum tua te virtus multos iã ab hinc annos ad summam amplitudinem perduceret; tuaq; præ clarisima patria ad istum honoris gradum, quem vnum altisimum habet, ipsa te tollere cuperet, atque adniteretur, deque tua gloria sollicita esset: liberasti tu eam omni cura, atque alijs quibusdam, in istum locum magna quadam properatione festinantibus, cum anteuertere posses, vltro cesisti: magnifica vero laus, honorem, tantum presertim, cuius cupiditate ceteri inflammentur, tam modice concupiscere. sed eadem tamen ipsa resp. simul ac data facultas est, iamdudum tibi debitam, tibique reseruatam dignitatem istam ad te scilicet eundem cupidisime detulit. neque tamen, ne sic quidem, æquabilitatem animi tui tu illam veterem amisisti. atque hoc ipso in honore maximo gerendo, cum grauitatem ac dignitatem sic adhibeas quasi reip. humanitatem, facilitatemque, vt tuam, retines. ita nec ciuitatis maxime clarisimæque maiestas desideranda est; nec optimi, præstantisimique ciuis humanitas requirenda. Quid, quod duarum maxime insignium virtutum, integritatis, ac prudentiæ tuæ, duos esse certisimos testes videmus; paupertatem alterius, summam alterius tuam apud omnes gratiam, atque auctoritatem? quo quidem ex testimonio intelligere omnes necesse est, ita te in rep. administranda ad octuagesimum vsque annum ætatem contriuisse, vt publicas res sic procurares, vt tuas; sic autem ab ijs manus abstineres, vt ab alienis: ita factum esse, vt, cum tu sic animum induxisses tuum, vt bono ciui gratis reip. seruiendum esse statueres; illa contra egregiæ tuæ erga se voluntatis tibi premium, quod habuerit præclarisimum, laudis & glorie tribuere cupierit. Ac mihi

qui-

quidem in te intuenti verum omnino videri illud ſolet, quod a ſapientibus traditum eſt, aiunt enim homines ferreis alios, alios ęreis, quoſdam argenteis animis gigni: eſſe etiam paucos illos quidem, ſed tamen nonnullos, quibus aurea animorum natura data eſt, iiſque ſeorſum regendarum ciuitatum munus a Deo adſignatum: illos alios, quo ſua quemque aut duritia, aut vilitas impellat, ferri: at vos ex illo aureo genere natura ipſos per vos locupletes atque honoratos, ad ſalutem ciuium, populorumque incolumitatem, vitamque omnium quietam & beatam ortos, nec honores concupiſcere, & diuitias contemnere, & generoſarum volucrum ritu, cælum modo ſpectare, vbi vobis ciuitatum rectoribus, ac conſeruatoribus certum locum, ac diffinitum eſſe teneatis. Quæ cum ita ſeſe habeant; tam præclari hominum maximorum cœtus atque concilij inſtituta, tam diuturnæ reip. moderationem, tam eximię ciuitatis magiſtratuum deſcriptionem, opes & copias, tum res veſtras domi bellique geſtas, a populis gentibusque alijs audiri, manareque ad poſteros, non iam ad veſtram modo gloriam pertinet, ſed etiam ad eandem ipſam, in qua verſamini atque exercemini; hominum ſalutis curam: habebunt enim exteræ nationes non modo, quod magnopere laudent, quodque admirentur plurimum, ſed etiam quod imitari cupiant, vndeque exemplum petere poſsint, qualem eſſe optimam, firmiſsimamque rempublicam, ac ſtatum ciuitatis maxime diuturnũ, maximeque expetendum, oporteat. Quare rerum veſtrarum hiſtoria hęc, quam Petrus Bembus Cardinalis vir idem clariſsimus, idem ſcriptor vnus omnium politiſsimus, ſcripſit, merito & flagitata iampridem a multis eſt, & expectata ſemper ab omnibus. quid enim aut ad delectationem iucundius, aut ad diſciplinam (eſt enim hiſtoria vitæ magiſtra) grauius conſtantiusue eſſe poſsit, quam ciuitatis omnium prudentiſsimæ leges, mores, inſtituta, conſilia, magnarum variarumque rerum caſus atque euenta,

de

de omnium dulcissimo elegantissimoque auctore audire; eoque ipso nec in mendacio gratiam quærente, nec in veritate simultatem extimescente? fuit enim Bembi non stilus modo purus & elegans, sed animus etiam sincerus in primis ac simplex. qui cum summa iam senectute patriæ vestræ rogatu, vel iussu potius, res vestras gestas scribere aggrederetur, neque ad hanc ætatem, memoriamque nostram peruenire se se scribendo posse confideret; sæpe mecum locutus est, & quidem crebro te appellans, cum permoleste ferret excludi se se tempore a tuarum laudum, tuique similium commemoratione. qua nos re commoti faciendum nobis esse duximus, vt eius historiam ad te potissimum mitteremus, optimi scilicet senis virique clarissimi, atque hominis disertissimi plenas grauitatis, plenas auctoritatis, plenas dignitatis lucubrationes; ad sanctissimum itidem, e germanoque illo Platonis auro senem, in clarissima post homines natos rep. principem, ciuemque vnum omnium facundissimum. Accipies igitur tu illam, non a nobis quidem, sed a Bembo per nos tibi missam: patriæque tuæ vtrumque gratulabere: eadem enim res maxime scriptione, ac memoria dignas ad historiam suppeditauit; eadem grauissimum luculentissimumq; suarum rerum gestarum scriptorem, ac testem peperit.

Ioannes Casa Ranutio Farnesio Cardinali S.

NON eram equidem nescius, eum iam in locum progressam esse virtutem tuam; vt amplissimo isto honoris ac dignitatis præmio diutius carere non posset. Cum enim superioribus mensibus, permultos dies vt tecum essem, mihi contigisset, facile, præsertim id curans atque attendens, intelligere potui non modo eximiam quandam ac prope diuinam ani-

animi, & ingenij in te indolē elucere, sed ipsos iam appare re virtutis fructus; eosque, præter ętatem ipsam, plenos at que vberes. Itaque non dubitabam, quin Paulus Pont. Max. qui eo vsque virtuti semper fauit, vt eam in alienis vltro tam sæpe hominibus illustrauerit, passurus non esset, vti illa in suis inornata iaceret. Sed, quamquam exploratum tu quidem meritumque ac prope debitum, summum istum honorem assequutus es; tamen vel hoc ipso nomine, quod istud honoris insigne, virtutis præmium citius, quam aui tui, hominis sanctissimi, in te beneficium omnes dixerint, tibi plurimum gratulor, neque cuiquam concedo; quamquam omnium bonorum flagrare in te studia & voluntates, certo scio: vt plus me voluptatis ac lætitiæ ex ea re ceperit. id, quod, ego tametsi pro mea in te, fratremque tuum, virum maxime illustrem, Cardinalem Farnesium, clarissimamque in familiam vestram obseruantia, mea ipse sponte fecissem, tamen eo etiam non equidem magis, sed nescio quomodo, libentius facio, quod excitarunt me litteræ tuę, quibus nihil excogitari potest humanius: inuitas enim me non ad gratulandum modo tibi dignitatem tuam, sed etiam ad eam tecum vna fruendam; in quo ego cum suauissimos tuos mores, maximeque in me propensam voluntatem tuam agnosco, tum dupliciter lætor, & quod tantum patrocinium, quantum in tua esse auctoritate & gratia par est, promptum mihi paratum que esse intelligo; & quod de tua bonitate atque humanitate, tanta dignitatis accessione, nihil diminutum esse perspicio, tametsi numquam, id quidem aliter fore, putaui. Sed ad illud redeo; vt non modo istam tibi dignitatem gratuler plurimum, magnopereque gaudeam, ne fortunam quidem honori tuo defuisse, sed multo etiam magis ea re læter, beatumque esse te prædicem: ἀγαθὸς γὰρ ὢν ἀνὴρ εὐδαιμονεῖς: Sic enim est profecto. nam, cum fortuna bonis comitatur, vix tum demum laudē habet

bet & plausum ; improborum autem, aut etiam obscuro rum hominum, prosperitatis inuidia est comes. Quo magis enitendum tibi est, omnique cura, studio, labore, industria perficiendum, vt hominum summam de te expectationem, quam prima tua isthęc ætas, tam vario laudis genere florens, tamquam ver futuram anni vbertatem ostendere solet, sic excitauit, non modo expleas, sed etiam superes. Perge igitur, qua cœpisti, eadem celeritate & cursu ad virtutem contendere: neque de tuo pristino labore, assiduitate, diligentia, industria, quicquam remiseris: breui enim & obtrectatorum voculas, si quæ concitatę sunt, comprimes, & Pont. Max. amplissimique collegij vestri, in te cooptando, iudicium non comprobabis solum, sed etiam illustrabis; perficiesque, vt nullum esse tam nouum, tamque exquisitum honorem, qui in amplificanda dignitate tua extraordinarius videri posit, omnes & intelligant & fateantur. Qua quidem in re, pro eo quanti te facio, sępe multumque de te cogitans, grauem tibi constitutam esse aduersariam video: est enim non ineptiarum modo, sed vitiorum etiam omnium altrix & procreatrix assentatio: ea igitur animum tuum, qui & natura firmus est, & educatione ac disciplina corroboratus, quamquam est illa quidem temeraria atque imprudens, fortasse nonnihil verebitur. Sed eadem tamen, ætate, quæ tua lubrica est ac periculosa, tum potentia, quæ solet esse licentior, freta, adoriri te minime dubitabit. quæ cum & fallendi & impellendi omnes vias nouerit, omnium temporum momenta teneat, omniaque ad voluntatem loquatur, omnes autem cupiditates exsuscitet, eadem ijs ministret omnia, semouenda tibi a te est, proculque ab animo, atque auribus tuis eius prestigię & quasi cantiones, remouendæ. Quod tibi quidem facile factu erit: est enim vna simplexque cautio. etenim, si eos audies, si ijs aures tuas dederis, quorum monitis ac pręceptis animus tuus excultus, tamquam astrum, enitet ac splendet; si eos, qui tibi hactenus

iter

iter monstrarunt, duces habebis, nihil errabis, atque ad virtutem, quamquam μακρὸς τὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν, quam celerrime peruenies. Verum sentio me ab eo, quod his litteris propositum fuerat, aberrasse longius: fecisseque insolentius, qui te, in eo præsertim, in quo gratulatione magis vtendum fuit, cohortari ausus sim. Sed dabis mihi profecto veniam, tuæ laudis ac gloriæ studijs incenso, si sim ardentius fortasse elatus, quam tua summa dignitas, pudorque meus postulauerit.

DD Petrus

PETRVS VICTORIVS IO. CASAE ARCHIEP. BENEVENTANO S.

QVI alias quasdam ad te scribendi occasiones omisi, ne te in magnis Reipublicæ rebus vehementer occupatum, magis impedirem, diuque mihi ab hoc officij genere temperaui: nunc quum casus tulerit, vt tecum communicare aliquid debeam de ijs, quæ ad studia litterarum pertinent, quibus te scio valde, atque ex animo delectari: facere non potui, quin statim ad te epistolam hanc exararim. Hoc autem si aliquis fortasse hoc tempore factum reprehendet, atque ineptum putabit, te non omnino (quæ tua est humanitas) contempturum confido. Quin contra solet potius varietas rerum oblectare, & animum fessum grauioribus curis, assiduisque cogitationibus huiuscemodi aliquis sermo e sinu musarum promptus, reficere, atq; recreare. Quum igitur hic adolescentibus nostris, qui Græcę linguæ perdiscendæ studiosi sunt, Orestem fabulam Euripidis interpretarer, veni ad eum locum, vbi Helena persuasa ab Electra, filiæ Hermionę parteis illas imponit portandi comam suam, ea de causa cęsam, ceteraq;, quibus moris erat ea ętate mortuos munerari; ad sepulchrum Clytemnestrę: vt honorem eum sorori haberet, seque magno dolore affectam esse ex acerbo illius interitu significaret. Post quæ verba, quum Electra, plena admirationis, exclamet: naturæque vim incredibilem esse in vtramque partem affirmet, siue boni aliquid, siue mali ab initio vitæ illa hominibus dilargitur, ac statim, quod in vniuersum protulerat, illi ipsi rei, de qua agebatur, ac

com

commodet: dixi, me putare, loqui ipsam de pulchritudine Helenæ: quam tantam fuisse ostendere vult, quemadmodum sane omnium sermone illa ferebatur, vt facto hoc, quod vnum maxime corrumpere ipsam ac labefactare potuit, violata nulla ex parte sit: adiunxique, in eam mentem venisse poëtam, eruditum valde atque ingeniosum virum, magnopere verisimile esse, vt quum in manibus Helenę personam haberet, induceretque illam fecisse, quod rationibus ipsius magnopere contrarium erat, deprauareque poterat id bonum, quo illa ceteris mulieribus antecellebat: cogitarit, an ipsi contigisset, quod alijs, minore pulchritudine pręditis, necessario euenisset: idque nullo modo factum esse ostendere voluerit: quod multum valet ad famam peruulgatam de illa, confirmandam: constantique omnium opinioni de eximia specie corporis ipsius respondet: simulque commemoraui, non me fallere, Gręcas declaratiunculas aliter locum capere, & ab hac sententia discrepare, quarum tamen auctoritas apud me nulla foret, quum multis signis intelligi posit, ipsas alicuius esse, vel plurimum potius, qui superiore ętate vixerint, quum extinctæ iam ita in Græcia bonæ artes essent, vt vix scintillę aliquæ veteris eruditionis in ipsa restarent. Nam quod ille putauit hoc Electram protulisse, quia pristinam & innatam malitiam in animo Helenę manere adhuc ex facto illo cognouit: leue admodum ac nugatorium me illud existimare ostendi, ad indicandam naturę ipsius prauitatem, quę multis atque insignibus facinoribus notata erat. Si namque, quod interpres arguit ipsam fecisse, eo animo ac consilio Helena fecisset, in tenui re illa peccasset, nec satis iustam causam exclamandi Electra habuisset. Neque enim decet eam valde mirari, quum vsitatum aliquid quotidianumque fit: nec vocem eo tempore tollere oportet. Affinis enim tunc Helena illi culpę fuisset; cui omnes mulieres vulgo obnoxiæ sunt: cunctæ namque formę suę conseruandæ vehemen-

Digitized by Google

ter studiosæ sunt: cauentque quicquam facere, quod glo riam illam suam imminuat. Vt autem hoc infirmum admodum argumentum eius rei demonstrandæ fuisset, ita quod ipse cogitaui, magni momenti esse ad id significandum affirmaui: quod etiam inde perspici posset, quia Terentius in Phormione, quum induceret seruum admi rabilem quandam ac nouam pulchritudinem Virginis cuiusdam commemorantem, facit illum his signis ipsam declarare: exponit enim eam inuentam fuisse huiuscemo di quodam habitu corporis, vestituque, qui tamen ipsam maculare nullo pacto potuit: comicus enim hic quoque eadem ratione insitam a natura, & ingentem fuisse pulchritudinem illam significare voluit: inquit igitur apud eum Geta. Virgo pulchra, &, quo magis diceres, nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem: capillus passus, nudus pes, ipsa horrida, lacrumę, vestitus turpis: vt ni vis boni in ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent. Sed quid dico Terentium, studeoque hoc, testimonio etiam illius comprobare? qui sane non omnino eodem argumento vtitur, quum vetus ipsius interpres Donatus tradat Apollodorum, vnde fabulam hanc vertit Terentius, fecisse tonsorem ipsum nuntium, non adolescentem, qui forte in tonstrinam venisset: qui tonsor apud eum diceret, se nuper puellę comam ob luctum abstulisse: totumque se effunderet, verisimile est in eam pulchritudinem celebrandam, quam facto illo, maxime inimico pulchritudini, non vidit immutatam. Addit autem idem eruditus Grammaticus, varietatis huius rationem reddens, se scire, hoc Terentium mutasse: ne externis moribus spectatorem Romanum offenderet. Nam quod videtur huic meę sententiæ aduersari in Græcis verbis: docui aliter capiendum esse, atque interpres ille Græcus accepisset: intelligo, inquam, quod apud poëtam est παῤ ἄκρας ὡς ἀπὸ θριξὶ τεῖχας: valet enim παῤ ἄκρας, prope partem illam capillorum, quæ capiti hęret, tamquam Electra di

xerit,

xerit, ad cutem Helenam comam totondisse: quem magnum ornatum muliebris corporis quum penitus, pietati seruiens, sibi dempsisset, non tamen ipsam inde turpem redditam. Nec existimari debere hoc insolens esse, quod poëta vocarit summos capillos partem illam, quę quasi radix ipsorũ est: qui enim tondere cęsariem incipiunt, ad eam partem postremo perueniunt: pręcipueque in muliebri coma, quę prolixa est valde, atque pendet e vertice, videtur ipsa recte summa appellari potuisse. Addidi etiam, me arbitrari, si poëta diuersa ratione vltimam partem capillorum intelligere voluisset, ipsam præpositionem παρὰ additurum non fuisse: quæ fortasse causa fuerit auctori eius scholij, vt erraret, qui hoc non animaduertisset, & magis communem, vsitatamque notionem eius nominis secutus esset. Cumq; molestum preterea sit, quod sequitur, ἔστι δ' ἡ πάλαι γυνή: qui enim quempiam eundem esse ait, qui olim fuerit, & naturam ipsius moresque, & formam, effigiemque corporis in eo conseruatam esse intelligere potest: grauissimusque scriptor ac magnæ inter Grecos auctoritatis, contrariam in partem vsurpet hanc vocem: confessus sum, hoc me magis perturbare: Plutarchus enim, solitus sæpe locis illustribus poëtarum sensus suos explicare, in Alcibiadis vita, institutisque connumerandis, vbi narrat, quomodo ille Lacedęmone vixerit, ac, quemadmodum ingenium suum ad tempus versarit, quum ostendisset, quid pronuntiari de ipso potuerit, si quis tantum, quæ extra posita in eo forent, quæque ille simularet, spectasset: addidit, si quis contra mentem adhibuisset ad veros ipsius animi motus, factaque, exclamari recte potuisse, ἔστιν ἡ πάλαι γυνή. Quamuis enim summa arte celasset sua vitia, eruperant tamen illa nõnullis in rebus, & idem, qui Athenis fuerat, improbissimus scilicet ac flagitiosissimus iuuenis, illic quoque esse Alcibiades intelligebatur. Huiuscemodi tamen voces antiquorum poëtarum, quę sermone omnium

postea celebrabantur, ac vim prouerbiorum obtinebant, di storqueri sępe, ac longe alio sensu, quam quo primum editæ forent, pronuntiari solitas esse affirmaui: quod multis huius ipsius auctoris exemplis nullo negotio posset comprobari. Id autem huic ipsi loco me arbitrari euenisse, nec sane durum videri debere, a corporis aspectu ad animi vim indicandam hoc Plutarchum transtulisse; vt quod ab auctore de muliere prolatum fuerat, ipse, iisdem verbis retentis, manifesto viro accommodauit: quare me putare posse, hanc quoque tanti viri auctoritatem sustineri. Quod vero statim Electra Helenam execratur, & in odium Deorum immortalium venire optat, vt principium maximorum malorum & sibi ipsi, & fratri, & vniuersę Græciæ, videri quoque sententiam meam adiuuare: specie enim corporis, non prauitate animi Helena tanta exitia parauerat: similemque locum hunc esse Homerico illi, quum grauissimi senes, qui Priamo assidebant, laudata pulchritudine eiusdem mulieris, atque in cælum testimonio suo sublata, intelligentes tamen, quanta incommoda ipsa Troianis hominibus intulisset, vtile rebus suis esse dixerunt, vt illa eo, vnde venerat, rediret, nec apud se diutius, futura semper ipsis, filijsque detrimento, maneret. Hęc mihi tunc, vt alia nonnulla huiuscemodi occurrerunt, quibus sententiam meam cõprobarem, vt fit, quum semel aliquis opinionem aliquam suam de aliqua re amare cœpit: tuetur enim eam studiose, atque omnia vndique ad eam confirmandam rapit. Exposui tamen me nulla alia re tantopere fretum ita asseuerare, quantum elegantis illius, ac necessarij sensus opportunitate: quam φαντασίαν si poeta reliquisset, putarem non sine causa in hoc loco acumen ingenij ipsius desiderari potuisse. Ecce autem postridie quidam ex ijs, qui me audiunt, ad me veniunt, & cum tabellis quidem, vt Cicero ait, obsignatis, qui docent, tibi longe aliter de hac re videri: afferuntq; epistolam quandam tuam versibus

bus ſcriptam, in qua manifeſto contra me ſtas. Co horrui igitur ſubito atque animo concidi, poſtquam vidi mihi tecum rem futuram, quem nulla in re aduerſarium me habiturum vmquam putaui: & a cuius iudicio, ſi id ſciſſem, numquam diſcrepaſſem. Magna eſt autem auctoritas tua merito apud hos: atque id & ſua ſponte ipſi faciunt, vt probent, atque admirentur doctrinam; & elegantiam ingenij tui, et meis etiam aſſiduis vocibus ad hoc incitantur. Quare quomodo me geram in hac re, non facile mecum ſtatuere poſſum: atque id, quia veritatem huius rei non perſpicio: neque enim me tuerem opinionem meam condemnare, & palam me in errore verſatum confiteri. Decreui igitur te huius queſtionis iudicem ſumere, atque ita tibi omnem rem examinandam tradere, vt quum tu rurſus, ipſa diligenter ponderata, oſtendas te in illa tua vetere ſententia perdurare: pollicear prorſus me ita quoque firmiter crediturum: & omnia, quæ contra facere videntur, argumenta nullius ponderis exiſtimaturum. Vale, & me, quod iampridem feciſti, ama, Florentia Idib. Decemb.

MDLVI.

*

IOANNES CASA

ARCHIEP. BENEVENT.

PETRO VICTORIO S.

QVVM forte ad quotidianas occupationes meas podagra accessisset sane molesta: redditæ, mi VICTORI, mihi sunt litteræ tuæ. Eo factum est, vt serius ad eas tibi responderem, quam nostra summa coniunctio postulabat. Sed eas tamen litteras eruditionis atque elegantię plenas: amore autem singulari illo in me tuo etiam redundantes, gratissimas, iucundissimasque mihi accidisse scito: Quod enim vir omnium doctissimus, atque in iudicando acerrimus, pedetemptim, verecundeque dissentire a nobis aggrediebare, in re præsertim haud magni apud me ponderis: veterem tuam erga me beneuolentiam, amantissimique animi gratum obsequium agnoscebam. Quod autem Electræ orationem aliorsum, atque ego, alijque multi acceperamus, interpretabare: idque stilo illo tuo subtili, atque expresso, qualis eruditorum hominum sermo inter se de studijs litterarum disputātiū esse debet, declarabas: in eo ingenij, doctrinæque, & eloquentiæ tuæ vis, lumenque mihi iampridem cognitum elucebat. Verumtamen, quod ad me attinet, omni ego te molestia libero: siquidem in eo expeditissima mea ratio est. Nos enim poëtarum more vti se res dederit, ita vel populi, vel eruditorum hominum sententiam nostro quodam iure sequimur, atque alias si sit opus, aliter de eadem re dicimus.

Quare, mi Victori, optimos adolescentes, mihique iure carissimos, qui apud te erudiuntur in litteris, posthac,

mea

Digitized by Google

mea quidem causa, sententiam tuam ne celaueris: neque id amicitię tribues, quod ab amicitia plurimum discrepat, vt expurgare iudicium nostrum non audeas. Atque adeo sic habeto, nihil mihi in litteris tam plane esse exploratum atque compertum, quam quod tu idem probes, atque confirmes: quamquam de his quidem Euripidis versibus nonnulla mihi in mentem veniebant, cur in pristina illa mea interpretatione propemodum perseuerarem: Primo enim vix mihi verisimile fiebat, calamitosissimę virgini, in tanto capitis sui, fratrisque sui discrimine, otium ad contemplandam, ac prædicandam Helenæ pulchritudinem fuisse, præsertim quam odisset, quam etiam diris statim prosequeretur, cuique deos iratos atque infensos optaret: propterea quod se fratremq; suum, totamque Græciam euertisset. Nam ita Helenæ personam tractare Euripidem par fuit, vt Electrę personę, quam in manibus habebat, ne obliuisceretur. Deinde Helenę pulchritudinem, quæ nulla ei mulieri sua culpa obtigerat, indigne ferentem Electram facere, fortasse nihil attinuit: at lasciuiam, & formę, cultusque importunum illud studium, in sororis cæde, & luctu, in domus, familięque ærumna, atque excidio reprehendere, ac detestari: id vero cum Electræ persona congruere, nisi te aliter arbitrari viderem, plane putassem. Nam quod ait Electra, suę huiusce orationis initio, ad ingenium naturamq; referri mihi aptius videbatur, quam ad corpus & pulchritudinem posse: sic enim interpretamur. Quam magnæ ingenij sunt, ac naturæ in vtramque partem vires: ferimur enim natura alij ad perniciem, alij ad salutem, vt quique procliues ad virtutem, aut ad vitia sumus: pessumdedit ergo Helenam non forma, sed ingenium. Nam pulchritudo quidē multis sępe malo, multis sępe saluti fuit. Quod video idem pręcepisse eos, qui de finibus bonorum disseruerunt: vt ea sententia, quam duobus his versibus complexus Euripides est, vix futura vera sit, si hoc

sensisse illum defendimus: qui pulchritudinis compotes sint, salutare quiddam habere: at inuerecundum, impudicumque animi ingenium qui possident, ijs ea res semper calamitati est, numquam saluti. Helenę quidem certe non pulchritudo profuit, sed ingenium obfuit. Id igitur mihi accusare videbatur infelix Electra, pannisque obsita, torridaque: Helenam inclinata iam ętate meretricium animum illum pristinum retinere, quum fugæ infamiam illam subijsset, propter quam in publicum etiam prodire, non audere ipsa se fateretur. Castissima scilicet puella vehementer indignatur, queriturque, eam iam prope anum factam, ne malo quidem doctam, deterreri a lasciuia ac petulantia posse. Ipsum quoque verbum Mulier, nescio quid vituperationis pręseferre visum olim mihi est, quum illud nescio quid versiculorum lusimus. Est eadem, quę solet: non Helena, inquit, sed mulier. Illud etiam interdum suspicari mihi veniebat in mentem, si ad cutem totondisse Helenam capillum Euripides significaret, dicturum illum fuisse potius ἐν χρῷ, aut ἐν βάθει, quam παρ' ἄκρας τρίχας; quod video doctis nonnullis idem placere. Sed hæc tu melius scilicet, vel longe potius omnium optime; nam nos quidem vehementer sane occupati, non tam vt aliquid statueremus, quam vt aliquid ad epistolam tuam rescriberemus, cursim hæc ad te exarauimus. Quare ad illud redimus, quod initio scriptum a me est: pro sexcentis mihi auctoritas, iudiciumque tuum rationibus semper erit: eaq; mihi loci huius, aliorumque omnium interpretatio erit certissima, quam tibi maxime probatam esse intellexero. Vale XI. Calen. Febr.

MDLVI.

*

FINIS.

Series chartarum.

abACDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ
AA BB CC DD EE.

Omnes sunt Duerniones.

Florentiæ, apud hæredes Bernardi Iuntæ.
Anno Domini, 1567.

Digitized by Google